

การปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ในการดำรงชีวิตชาวสวนตาล :

กรณีศึกษาชุมชน
ตำบลบางนางลี่ อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

the adaptation to exist of the coconut-palm
gardeners in Bang-nang-lee subdistrict,
Amphawa, Samut-songkram province.

อนุสรณ์ ไชยพาน
เดช พุ่มคชา

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรมประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๙

สารบัญ

บทคัดย่อ	ก
Abstract	ค
บทที่ ๑ บทนำ	๑
บทที่ ๒ ภูมิกายภาพและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนลุ่มน้ำแม่กลอง	๘
๑.ความเป็นมา	๘
๒.การตั้งถิ่นฐานชุมชนลุ่มน้ำแม่กลอง	๙
๓.กำเนิดชุมชนแม่กลอง	๑๒
๔.จากเมืองแม่กลองมาเป็นเมืองสมุทรสงคราม	๑๒
๕.เมืองราชินิกุลบางช้าง	๑๒
๖.แม่กลอง สายน้ำแห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรม	๑๓
บทที่ ๓ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบางนางลี่	๑๕
๑.การเคลื่อนย้ายประชากร	๑๖
๒. การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์	๑๗
บทที่ ๔ วิถีชีวิตชาวสวนตาลและการเปลี่ยนแปลงชาวบางลี่	๒๓
๑.เศรษฐกิจ สังคม ชาวสวนตาลบางนางลี่	๒๔
๑.๑ การเพาะปลูกแบบสวนยกร่อง	๒๕
๒.วัฒนธรรมและประเพณี	๒๕
๒.๑ การปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของชาวจีนอพยพ	๒๖
๒. ๒ ร่องรอยรูปแบบวัฒนธรรมมอญ	๒๘
๓. พัฒนาการการผลิตน้ำตาลมะพร้าว	๒๙
๔. ลักษณะการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต	๓๒
๕.การผลิตน้ำตาลมะพร้าว	๓๔
๖.ปัจจัยการผลิต แหล่งจำหน่ายและช่องทางการได้มา	๓๖
๗.การถือครองที่ดินและการผลิต	๓๙
๘.ความสัมพันธ์ในการทำน้ำตาล	๔๒
๙. การซื้อขายน้ำตาลมะพร้าว	๔๔
๑๐. การขายมะพร้าวผล	๔๖
๑๑.ความสัมพันธ์ทางสังคมและลักษณะเฉพาะของคนทำตาล	๔๗
บทที่ ๕ การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของชาวสวนตาล	๕๔
๑.การปรับตัวต่อปัญหาน้ำเค็มและปัญหาการทำน้ำตาลมะพร้าว	๕๕
๒.การปรับตัวต่อการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม และภาวะแรงงานส่วนเกิน	๕๙
๓.การปรับตัวของวิสาหกิจครัวเรือน : ลังมะพร้าว	๖๒
ตัวอย่างกรณีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ในการดำรงชีวิตชาวสวนบางนางลี่รายบุคคล	๖๔
บทที่ ๖ บทสรุป	๗๑
ภาคผนวก	
ข้อมูลพื้นฐานชุมชนตำบลบางนางลี่	๗๘
บรรณานุกรม	๘๒
ภาพประกอบ	

สารบัญแผนผังและตาราง

- แผนผังที่ ๑ แสดงเครือข่ายล่าคลองบริเวณที่ตั้งถิ่นฐาน
แผนผังที่ ๒ แสดงการตั้งถิ่นฐานของชาวสวน
- ตารางที่ ๑ แสดงสถานการณ์ชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง
ตารางที่ ๒ แสดงราคาปัจจัยการผลิตน้ำตาลมะพร้าว
ตารางที่ ๓ แสดงปฏิทินประเพณีและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องทางศาสนา
ตารางที่ ๔ แสดงจำนวนครัวเรือนและพื้นที่ปลูกส้มโอ ลินจี
ในตำบลบางนางลี่

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยในหัวข้อ “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตชาวสวนตาล” กรณีศึกษาชุมชน ตำบลบางนางลี่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มี วัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตในการปรับตัวของชาวสวนตาลเพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตในชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์ ๒. เพื่อศึกษาลักษณะพิเศษของชุมชนชาวสวนตาลบางนางลี่ในการสร้างวัฒนธรรมตนเอง การศึกษาครั้งนี้ เป็นการยกระดับงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและโครงการสุขภาพชุมชน เป็นแนวทางในการศึกษาเบื้องต้น เพื่อช่วยในการจัดระบบข้อมูล โดยใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่ม และการเข้าร่วม สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่างๆของชุมชนที่เกิดขึ้น งานประเพณี กิจกรรมต่างๆของชุมชน รวมทั้งการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง เป็นระเบียบวิธีในการศึกษา พร้อมกับศึกษาว่าผลของการปรับตัวในด้านต่างๆ สามารถเป็นฐานหรือ “ทุน” ให้กับท้องถิ่นในการเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงที่ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ผลการศึกษาพบว่า ท้องถิ่นบางนางลี่เป็นชุมชนปลายน้ำของอัมพวา(บางช้าง สวนนอก) เป็นชุมชนของนิเวศลุ่มน้ำแม่กลอง มีการตั้งถิ่นฐานปฏิสัมพันธ์และการเคลื่อนย้ายของผู้คนมานาน ชุมชนได้ผ่านกระบวนการปรับตัวเข้ากับเงื่อนไขเชิงนิเวศวิทยา เศรษฐกิจ และการเมืองมาอย่างต่อเนื่อง กล่าวในเชิงนิเวศวิทยา ชาวบางนางลี่สมัยบุกเบิกได้ปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศบริเวณรอยต่อปากแม่น้ำด้วยการปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นแนวตามริมน้ำและพัฒนาระบบสวนยกร่องสำหรับปลูกพืชผักผลไม้

ในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมก็ได้ปรับตัวเข้ากับ การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ใหญ่กว่า เช่นการขยายพื้นที่เพาะปลูกและทำน้ำตาลมะพร้าวอย่างเป็นล่ำเป็นสัน รวมทั้งการรับและปรับเปลี่ยนแบบแผนต่างๆที่ส่งทอดผ่านการทำมาหากินด้านเศรษฐกิจ ร่วมกับชุมชนตลาดอัมพวา ซึ่งเป็นชุมชนศูนย์กลางของทุกตำบลในอัมพวา

หลังจากเกิดภาวะน้ำเค็มหนุนสูงจากการกักเก็บน้ำของเขื่อนศรีนครินทร์จนมะพร้าวน้ำตาลล้มตายหรือให้น้ำตาลลดลงอย่างมาก ชาวบางนางลี่ปรับตัวด้วยการหันไปปลูกพืชอื่น เช่น ส้มโอ ซึ่งเหมาะกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปมากกว่า

ทั้งนี้ การปรับตัวเข้ากับเงื่อนไขเชิงนิเวศวิทยารวมทั้งบริบททางเศรษฐกิจและการเมืองดังกล่าวส่งผลต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมย่านบางนางลี่อย่างสำคัญ เพราะการตั้งถิ่นฐานริมน้ำส่งผลให้ขอบเขตหรือหน่วยชุมชนบางนางลี่อยู่ร่วมกับชุมชนอื่นและไม่มีศูนย์กลางที่เป็นเฉพาะของตำบล หากแต่อยู่ที่วัดและใช้เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านและกลุ่มที่คุ้นเคยกันมา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ก่อให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะต่างๆ ที่ก้าวข้ามเส้นแบ่งการปกครองซึ่งอาศัยลำคลองเป็นเกณฑ์

ท้องถิ่นตำบลบางนางลี่ เป็นพื้นที่ที่ผู้คนกลุ่มต่างๆอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพ โดยเฉพาะตั้งแต่ช่วงยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ โดยผู้คนกลุ่มต่างๆ ได้ปรับตัวเข้ากับเงื่อนไขเชิงนิเวศวิทยา ทั้งในส่วนระบบการผลิต การปลูกสร้างบ้านเรือน การจัดองค์การทางสังคม และลักษณะความเป็นชุมชน ขณะที่การปรับตัวเข้ากับบริบททางเศรษฐกิจ รวมทั้งการเมืองส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนย่านบางนางลี่ เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดค่อนข้างเร็วกว่าท้องถิ่นส่วนใหญ่ในประเทศไทย โดยระบบการผลิตน้ำตาลมะพร้าวได้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเต็มรูปแบบหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา

ชุมชนบางนางลี่เป็นที่รู้จักไปทั่วในฐานะเป็นย่านที่ทำน้ำตาลมะพร้าวที่คึกคัก ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ “คนทำตาล” ซึ่งมีนัยยะของความเป็นอิสระ ความเป็นตัวเองและความภาคภูมิใจในตนเอง ซึ่งชาวบางนางลี่ตั้งแต่วัยกลางคนขึ้นไปยังคงบ่งชี้ตัวเองเข้าด้วยมาจนกระทั่งจนถึงปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในย่านบางนางลี่เกิดขึ้นระหว่างทศวรรษ ๒๕๒๐ ถึงทศวรรษ ๒๕๓๐ ซึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจประเทศของรัฐ จากการพัฒนาโครงข่ายถนนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเส้นทางการคมนาคม ศูนย์กลางธุรกิจและการค้า และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานย่านบางนางลี่ ขณะที่ การดำเนินการโครงการพัฒนาแหล่งน้ำก่อให้เกิดภาวะน้ำเค็มหนุนขึ้นสูงและส่งผลให้มะพร้าว น้ำตาลล้มตายจำนวนมากทำให้น้ำตาลมะพร้าวลดน้อยลง จนชาวบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียง ต้องหันไปประกอบอาชีพอื่น ขณะที่การส่งเสริมอุตสาหกรรมประมงและอุตสาหกรรมต่อเนื่องของรัฐได้ส่งผลให้แรงงานหนุ่มสาวย่านบางนางลี่เข้าสู่ระบบแรงงานเป็นจำนวนมาก

ปัจจุบันการประกอบอาชีพทำน้ำตาลมะพร้าว สูญหาย พื้นที่สวนมะพร้าวส่วนใหญ่ถูก ปรับเปลี่ยนเป็นสวนไม้ผล ส้มโอ ลิ้นจี่ สวนมะพร้าวที่ยังคงเหลือส่วนใหญ่ถูกทิ้งให้รกร้าง รอวันปรับเปลี่ยนเป็นสวนไม้ผลชนิดอื่นต่อไป

ความเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นในย่านบางนางลี่เป็นความสามารถของการปรับตัวต่อเงื่อนไขภายนอกที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนการปลูกสร้างบ้านเรือนริมคลองมาเป็นริมถนน เพื่อตอบสนองต่อเส้นทางคมนาคม และเส้นทางการค้าสายใหม่ หรือการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากการทำน้ำตาลมะพร้าวเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำสวนผลไม้ เพื่อตอบสนองต่อปัญหาน้ำเค็มรวมทั้งปัญหาการทำน้ำตาลมะพร้าว การเข้าสู่อาชีพแรงงานในโรงงาน เพื่อมองถ่ายแรงงานส่วนเกินหลังครัวเรือนเปลี่ยนระบบการผลิตเป็นการทำสวนผลไม้ การขยายวิสาหกิจครัวเรือนประเภทต่างๆ ซึ่งเป็นการปรับตัวบนฐานโดยอาศัย ทักษะ ด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ เครือข่ายตลาด ฯลฯ ที่ต้องถึ้นสั่งสมมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน

ปัจจุบันชาวบางลี่ยังคงปรับเปลี่ยน เรียนรู้ที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆอย่างต่อเนื่อง ด้านเศรษฐกิจชาวบางนางลี่ได้กระจายการผลิตทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร ซึ่งช่วยให้มีรายได้เงินเจือเสริมในส่วนที่ขาด ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และการทำสวนมะพร้าวช่วยร่งทำให้ชุมชนมีชุดประสบการณ์ของการเกษตรกรรมที่ยืนมานาน ซึ่งชุมชนเริ่มเพิ่มความตระหนักในคุณค่าเดิม ซึ่งไม่เพียงส่งผลให้ครัวเรือนสามารถหล่อเลี้ยงตนเองได้ในแนวทางเศรษฐกิจ หากแต่เทคนิคและรูปแบบเกษตรกรรมในแนวทางเกษตรกรรมที่ยืนดังกล่าวยังเกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อมและผู้บริโภคอย่างสำคัญ

ส่วนทางด้านสังคม การเมือง ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาชาวบางนางลี่ไม่ได้มีปฏิกิริยาตอบสนองต่อปัญหาผลกระทบที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน ในรูปการชุมนุม การเดินขบวน หรือการประท้วงเช่นขบวนการชาวนาชาวไร่ ซึ่งดูเหมือนว่าชาวบางนางลี่ ไม่มีจิตสำนึกทางการเมือง แต่ถ้าพิจารณาสำนึกและการเคลื่อนไหวทางสังคมในความหมายกว้าง ปฏิบัติการและการตอบสนองต่อปัญหาและผลกระทบของชาวบางนางลี่ที่ผ่านมา เป็นการตั้งหลักในชุมชนกับตัวแทนของกลไกราชการภายนอก ซึ่งได้ผลกว่า

การเคลื่อนไหวส่วนใหญ่จึงเป็นการแสวงหาช่องทางที่ปลอดภัยและประหยัดกว่ามากกว่าจะทำทนายอำนาจที่อยู่เบื้องหลังปัญหาอย่างตรงไปตรงมา ในเรื่องการจัดองค์กรความร่วมมือทางสังคม ชาวบางนางลี่มีการก่อตัวในประเด็นการตัดสินใจทางสาธารณะ เช่น เวทีประชาคม จัดเป็นสำนึกการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองท้องถิ่นของชาวบางนางลี่ แต่ก็ยังไม่มีคามเข้มข้นเหมือนในภูมิภาคอื่นๆ ซึ่งจะเป็นโอกาสให้ได้เรียนรู้และเพิ่มการมีส่วนร่วมให้ชาวบางนางลี่พัฒนาเป็นพลังท้องถิ่นในการเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงและการท้าทายใหม่ๆ ซึ่งเกิดขึ้นตลอดเวลาในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในชุมชนอย่างเท่าทัน

Abstract

This research is a case study on the adaptation to exist of the coconut-palm gardeners in Bang-nang-lee subdistrict, Ampawa, Samut-songkram province. Its objectives firstly is to see their ways of life in adaptation relate to the surrounding developmental changes of globalization. Secondly is to learn the special identity of the community to create its culture. The study is a sibling of the two prior works in the area, where they are the community historical study and the healthy community development, these informations have been brought and shared in the study. It's a qualitative study, apart from academic documents; it has been done through interviening, participation in the various communities' activities.

The study shows that the Bang-nang-lee is a community of the Maklong River basin where the Bang-chang gardening had been known since the Ayudhaya period, Bang-nang-lee is a fringe area of Bang-chang. The community has been existed since late Ayudhaya by various races of people. The community has exercised to shape itself fitting with ecological economic and politic. At the early time of the settle, most of houses had been built on the bank of the river and the connected canels along their length and dug a plot of land for planting fruits and vegetables.

The villagers have been influenced both economic and culture from the district of Ampawa which is the centre of the area under the ruling structure. For example, the villagers expand growing and producing palm cane for marketing.

When the Srinakarin dam has firstly operated, it caused the sea water flow longer into the upper stream. It affected the declining of coconut palm and other aspects. The villagers have turned to grow pomelo.

The villages have been set up along middle and small canal of the area, so there is no communal centre for the whole community, a budhist temples fill this gap and they are the centre and network for their relation which is beyond the official administration structure.

People from various places move into Bang-nang-lee since the early time of Bangkok period, with in the healthy natural resources, they shaped and earn their living fairly fast with the market economy more rapidly than the people of the other regions. The product of palm cane had been absorbed for market oriented since after World War II.

The community has been known as the area of famous palm cane producing, its identity is "Palm cane expert", and this is implied as independent, mostly middle aged villagers are proud of this image up to the present.

Thailand national economic policy development during 1980-1990 has caused a lot to the community both physical structure and their occupations. Most of youths and labor-forces headed to labor system, starting with the near by fishery industry. At present, palm-cane product almost finish, number of coconut plantations are evacuated for future changes.

However, these experiences of coconut palm gardeners which have coninuously practiced not less than a hundred year are still meaningful for the

community. They earn incomes as laborers outside and have some benefits from the garden. It is not only to secure the family expenses but the pattern of their sustainable gardening also serves consumers and nourishes the environment of the area on the other hand.

The community does not have experiences to mobilize and react to the dissatisfactory events the same as farmers of other provinces. It may be seen as lacking of political consciousness, they selected safer alternatives by communicating in the village with the official representatives, it is better for them, not directly challenge and confront with the unseen power. Now a day, developmental activities and process have been imported, the phenomena are not blossoming as some regions. They are their chance to learn and increase more participation. The villages have to have their internal competency for a better adaptation to exist dealing with the various social changes.

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความสำคัญปัญหา

อ่าวไทยตอนบน เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์อันเนื่องจากการทับถมของมวลชีวภาพและทะเลตมเมื่อหลายพันปีที่ผ่านมา มีรูปทรงอ่าวไทยคล้ายพยัญชนะ “ก” ตรงจงอยปากกอกไว้เป็นพื้นที่ของจังหวัดสมุทรสงคราม ชาวบ้านทั่วไปมักเรียกว่าเมืองแม่กลอง เป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดของประเทศไทยในปัจจุบัน ประกอบด้วยสามอำเภอ คืออำเภอเมือง อำเภอบางคนที และอำเภออัมพวา เมืองแม่กลอง(สมุทรสงคราม)ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญมาในอดีตไม่ปรากฏหลักฐานว่าตั้งขึ้นเมื่อใด เดิมเข้าใจว่าเป็นแขวงหนึ่งของจังหวัดราชบุรี เกิดขึ้นสมัยอยุธยาตอนปลาย ต่อมาในราวปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาต่อกับสมัยกรุงธนบุรี จึงแยกจังหวัดสมุทรสงครามออกจากจังหวัดราชบุรี ก่อน ปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ได้เปลี่ยนชื่อ แม่กลอง เป็นจังหวัดสมุทรสงคราม

ปัจจุบันสภาพแวดล้อมพื้นที่ในบริเวณชุมชนลุ่มน้ำแม่กลอง ยังคงเป็นไปเพื่อการเกษตรเป็นหลัก มีสภาพแวดล้อมที่เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดรูปแบบระบบเกษตรกรรมในลักษณะ “สวนรอบบ้าน” หรือ “สวนผสม” ที่มีความหลากหลายของพืชพรรณ สภาพเศรษฐกิจ สังคมของจังหวัดสมุทรสงคราม ยังคงเป็นสังคมชนบทที่รักษาเอกลักษณ์ ชุมชนริมน้ำ เนื่องจากมีลำคลองน้อยใหญ่มากมายแยกจากแม่น้ำแม่กลองกว่า ๓๐๐ คลองกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ อันเป็นที่มาของตลาดน้ำ ที่มีมาแต่โบราณ ในการเป็นศูนย์กลางการค้าขายแลกเปลี่ยนพืชพรรณธัญญาหาร ที่ชี้ให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของลุ่มน้ำแม่กลอง และสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตผู้คนในชุมชนที่พึ่งพาแม่น้ำลำคลองในการดำรงชีวิตและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน พื้นที่สวนรอบบ้านนอกจากมีความสำคัญในการเป็นแหล่งผลิตอาหารให้กับชุมชนและเมืองแล้วยังเป็นพื้นที่สีเขียวที่สร้างภูมิทัศน์ให้ชุมชน รวมทั้งเป็นแหล่งเพาะปลูกไม้ผลที่ได้รับการคัดเลือกและปรับปรุงพันธุ์ ระบบสวนรอบบ้านถูกลดความสำคัญลง โดยชาวสวนที่มีประสบการณ์ในการได้รับการส่งเสริมการเกษตร ที่เพาะปลูกไม้ผลบางชนิด ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดและพ่อค้าคนกลาง

นอกจากนี้กระแสการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวขยายตัว ท้องถิ่นอัมพวาถูกจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญ โดยเฉพาะบรรดาตลาดน้ำต่างๆ ที่หน่วยราชการมักเข้ามาดำเนินการส่งเสริมสนับสนุนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว อาทิ ตลาดน้ำท่าคา ตลาดน้ำยามเย็นอัมพวา เมื่อกระแสการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (eco-tourism) หรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเฟื่องฟู ท้องถิ่นอัมพวาจึงเป็นที่รู้จักในฐานะสถานที่ท่องเที่ยวในลักษณะ “home stay” คือการให้นักท่องเที่ยวพักที่บ้านชาวสวนและเจ้าของบ้านหรือผู้รับผิดชอบในชุมชนเป็นผู้นำนักท่องเที่ยวเที่ยวชมลำคลอง บ้านเรือนการประกอบอาชีพของชาวสวน หิ้งห้อย ฯลฯ รวมทั้งประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับสังคมวัฒนธรรมชาวสวน เช่นการตกบาตรที่ศาลาทำนน้ำหน้าบ้าน โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเช่นที่ว่่านี้ ปัจจุบันได้ถูกขยายตัวอย่างรวดเร็วมากในชุมชนเขตตำบลต่างๆ ของจังหวัดสมุทรสงครามเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ยังไม่นับรวมการที่ระยะหลังมีผู้คนจากในเมืองโดยเฉพาะกรุงเทพฯ มาซื้อ

ที่สวนสำหรับปลูกสร้างบ้านเรือนไว้สำหรับพักผ่อนสุดสัปดาห์หรือประกอบกิจกรรมเชิงสันทนาการต่างๆ เป็นจำนวนไม่น้อย

บางนางสีเป็นชุมชนเรียกชื่อตามลำคลองซึ่งเป็นแขนงของแม่น้ำหลักของภูมิภาคนี้ คือลำน้ำแม่กลอง อันมีกำเนิดและพัฒนาการสืบเนื่องติดต่อกันมายาวนานของชุมชนต่างๆทั่วลุ่มน้ำ คลองบางนางสีอยู่เยื้องกับคลองอัมพวา บางนางสีเป็นชื่อตำบลหนึ่งที่ตั้งอยู่ในเขต อำเภออัมพวา ซึ่งเป็นท้องถิ่นที่มีตัวตนปรากฏในประวัติศาสตร์ชาติหรือประวัติศาสตร์ราชสำนักรวมทั้ง “เรื่องเล่า” ของคนในเมืองหลายลักษณะ ในประวัติศาสตร์ชาติหรือประวัติศาสตร์ราชสำนัก ท้องถิ่นอัมพวาเป็นที่รู้จักในนาม “สวนนอก” เปรียบเทียบกับ “สวนใน” เป็นสำนวนว่า “บางข้างสวนนอก บางกอกสวนใน” หรือ “อัมพวาสวนนอก บางกอกสวนใน” (ศรีศักร วัลลิโภดม: ๒๕๔๕) ในฐานะชุมชนชาวสวนทำการเพาะปลูกผลไม้และพืชผักริมสองฝั่งแม่น้ำแม่กลองจนเป็นที่รำลือ อาทิ มะม่วงบางช้าง พริกบางช้าง มะพร้าวบางช้าง นอกจากจะเป็นศูนย์กลางภายในแถบลุ่มน้ำแม่กลองแล้วยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับเมืองศูนย์กลางกรุงรัตนโกสินทร์ด้วยระบบการค้าที่อาศัยเส้นทางแม่น้ำลำคลองเป็นหลัก (อาภรณ์ จันทน์สมวงศ์ : ๒๕๔๑) แต่สิ่งที่ชาวบางนางสีภาคภูมิใจและเห็นว่าเป็นตัวตนและเรื่องราวของตนคือการทำน้ำตาลมะพร้าว ไม่ใช่การเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติหรือประวัติศาสตร์ราชสำนักรวมทั้งเรื่องเล่าของคนเมือง ดังที่ชาวบ้านรายหนึ่งกล่าวว่า “สิ่งที่ภูมิใจมากที่สุดก็คือบางนางสีของเราแล้วก็คือ จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นจังหวัดแรกที่ทำน้ำตาลมะพร้าว เรื่องอื่นเป็นเรื่องที่คนอื่นเขาพูดกัน แต่ไม่ค่อยเกี่ยวอะไรกับพวกเรา” (เสวนากลุ่มย่อยวัดใหม่ราษฎร์พัฒนา) เรื่องราวเกี่ยวกับการทำน้ำตาลมะพร้าว ไม่ว่าจะเป็นความคึกคักมีชีวิตชีวาขณะ “ออกสวน” หรือการออกไปขึ้นน้ำตาลมะพร้าว ความเฟื่องฟูของเศรษฐกิจน้ำตาลมะพร้าว ประสบการณ์การตกต้นมะพร้าวตาลของแต่ละราย ฯลฯ จึงเป็นประเด็นหรือหัวข้อสนทนาที่ชาวบางนางสีสามารถนำมาพูดคุยกันได้อย่างไม่รู้จักเบื่อในวงสนทนา

นอกจากนี้ ย่านบางนางสีไม่ได้มีความสำคัญเชิงเศรษฐกิจเฉพาะในช่วงการขยายตัวของการทำน้ำตาลมะพร้าวตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของย่านบางช้างซึ่งมีระบบเศรษฐกิจแบบตลาดมาแต่สมัยอยุธยา และเป็นแหล่งรายได้สำคัญของราชสำนักต่อเนื่องมาจนกระทั่งสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของอาคารสวนใหญ่ อาคารสมพักสร หรือภาชีประเภทต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการทำน้ำตาลมะพร้าว ฉะนั้น การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจน้ำตาลมะพร้าวจนกระทั่งก่อให้เกิดเรื่องราวที่ชาวบางนางสีภาคภูมิใจและอัตลักษณ์คนทำตาลที่ชาวบางนางสีบ่งชี้ตนเองเข้าด้วย จึงเป็นพัฒนาการขั้นล่าสุดของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดย่านบางนางสีที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างต่อเนื่องยาวนานอย่างไรก็ดี อัตลักษณ์และเรื่องราวเกี่ยวกับการทำน้ำตาลมะพร้าวที่ชาวบางนางสีภาคภูมิใจกำลังกลายเป็นอดีตเพราะปัจจุบันแม้พื้นที่ส่วนใหญ่ในย่านบางนางสีและจังหวัดสมุทรสงคราม ยังคงเป็นสวนมะพร้าว แต่มะพร้าวในสวนเหล่านี้ไม่ได้ถูกใช้สำหรับทำน้ำตาลมะพร้าว หากแต่ถูกใช้สำหรับเก็บลูกชายหรือถูกปล่อยทิ้งไว้รอวันถูกโค่นเพื่อปลูกไม้ผลชนิดอื่น โดยเฉพาะส้มโอและลิ้นจี่ซึ่งเป็นไม้ผลที่ชาวบางนางสีปลูกกันมากในปัจจุบัน นอกจากนี้ แม้ชาวบางนางสียังคงทำสวนไม้ผล แต่แรงงานที่ใช้ในการทำสวนส่วนใหญ่เป็นคนวัยกลางคนและคนชรา ขณะที่แรงงานหนุ่มสาวส่วนใหญ่ประกอบอาชีพพนักงานโรงงานในจังหวัดใกล้เคียงเช่น จ.สมุทรสาคร

จ.ราชบุรี การผลิตภาคเกษตรย่านบางนางลี่จึงมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่ว่
นี้เกิดขึ้นท่ามกลางการปรับตัวของชาวบางนางลี่ต่อเงื่อนไขและปัจจัยเชิงโครงสร้าง อาทิ การพัฒนา
โครงข่ายถนน การพัฒนาและจัดการแหล่งน้ำภายใต้โครงการชลประทานแม่กลองใหญ่ การส่งเสริม
อุตสาหกรรมประมงทะเลและอุตสาหกรรมต่อเนื่อง โครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิต
การเกษตร ฯลฯ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไม่เฉพาะในส่วนจากระบบเศรษฐกิจระดับภูมิภาค
หากยังหมายรวมถึงระบบนิเวศรอยต่อปากน้ำแม่กลอง ซึ่งชาวบางนางลี่ต้องปรับตัวตอบสนองอย่าง
สำคัญ

ชุมชนบางนางลี่ มีลักษณะคล้ายๆกับชุมชนอื่นในสังคมไทย กล่าวคือเป็นชุมชนของสามัญ
ชนที่มีรากเชื้อชาติและวัฒนธรรมหลากหลายรวมกัน มีความสัมพันธ์เป็นส่วนหนึ่งของลำดับชั้นของ
การเป็นศูนย์กลางการปกครองเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมตามโครงสร้างการปกครอง กล่าวโดยสรุป
คือเป็นชุมชนที่ขึ้นต่อหน่วยเหนือ อย่างไรก็ตามยังคงมีลักษณะจำเพาะตัวที่เป็นอัตลักษณ์เด่น คือ
ความเชี่ยวชาญในการปรับตัวและประกอบอาชีพเป็น “คนทำตาล” ที่โดดเด่นมาจนกระทั่งปี ๒๕๒๕
การทำสวนตาลลดปริมาณลงอย่างรวดเร็ว จนเกือบหมดชุมชนด้วยสถานการณ์ต่างๆทั้งภายในและ
ภายนอก ทั้งที่ทั้งตำบล บุกเบิก ขยายการผลิตอย่างคึกคักมีสีสันของการค้าขายน้ำตาลมะพร้าวของ
สวนนอกบางช้างมาหลายทศวรรษ

เป็นที่แน่นอนว่าบางนางลี่เป็นชุมชนบุกเบิกใหม่ ดั้งบันทึกของสังฆราชปาลเลกซ์ เมื่อพ.ศ
๒๓๘๖ ระบุไว้ว่า “ชุมชนต่างๆในลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งพลเมืองส่วนใหญ่ เป็นชาวจีนอพยพ ได้ประกอบ
อาชีพเพาะปลูก ทำไร่ ถั่วพักยาว มันเทศ ผักกาดหอม มะเขือยาว ยาสูบ และหมาก ทั้งเพื่อบริโภค
และขายในตลาด” แต่พื้นที่บางนางลี่ทั้งหมดจากอดีตจนถึงปัจจุบันไม่มีร่องรอยของพื้นที่และความ
ชำนาญของชาวบ้าน ถ่ายทอดให้เห็นในเรื่องดังกล่าวอย่างเป็นทางการเป็นล่ำสัน มีพื้นที่และชุดประสบการณ์ทำ
นาข้าวซึ่งหมดไปในช่วงปี พ.ศ ๒๕๐๐ ส่วนการผลิตมะพร้าวก็เพื่อการผลิตน้ำตาลมากกว่าการเก็บลูก
มะพร้าว สวนตาลมะพร้าวจึงเป็นลักษณะโดดเด่นในห้าทศวรรษที่ผ่านมาไปสู่การปรับตัวแห่งอนาคต
เมื่อการเกษตรทำสวนตาลเพื่อเศรษฐกิจค่อยๆหมดไป มีการปรับเปลี่ยนเป็นสวนส้มโอ รายได้หลัก
ไม่ได้มาจากสวนเหมือนเดิม หากแต่ได้จากอาชีพใหม่ๆที่หารายได้ทั้งจากการทำงานในชุมชนและ
ออกไปรับจ้างข้างนอก พื้นที่ส่วนใหญ่ที่ยังคงดำรงเป็นแหล่งการเกษตร ชุมชนก็ยังคงขับเคลื่อนและ
ปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ การพัฒนาท้องถิ่นกับภาคส่วนต่างๆได้ต่อไปแม้ว่าจะยังคงอยู่ในลักษณะ
ของการตั้งรับ (passive participant) ก็ตามรวมทั้งยังสามารถจัดการตัวเองกับการเปลี่ยนแปลงอื่นๆ
ที่เข้ามาในกระแสโลกาภิวัตน์ได้ ความสามารถปรับตัวจึงเป็นลักษณะพิเศษของสามัญชนชาวบางนาง
ลี่ อย่างเช่นที่ได้พิสูจน์มาแล้วในอดีต

การศึกษา ในหัวข้อเรื่อง *การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตชาวสวนตาล* จึง
เกิดคำถามว่าท่ามกลางบริบทการพัฒนาในกระแสปัจจุบัน วิถีชีวิตชุมชนชาวสวนตาล มีการ
เปลี่ยนแปลงอย่างไร ในด้านกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวในการดำรงชีวิตชาวสวนตาล ใน
ความสัมพันธ์ทางสังคมกับธรรมชาติ ท่ามกลางรอยต่อระหว่างชุมชนชาวสวนกับชุมชนเมือง การ
เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสังคมของชาวสวนอย่างไร ชาวสวนมีการ
ปรับตัว ในการตอบโต้กับการเปลี่ยนแปลงอย่างไร เนื่องจากประสบการณ์กระบวนการเรียนรู้และ

การปรับตัวของชุมชน มีความสำคัญต่อทิศทางการพัฒนาของชุมชน ที่จะเป็นบทเรียนแก่ชุมชน
เกษตรอื่นๆ การทำสวนถือเป็นรากเหง้าของชีวิตวัฒนธรรมชาวบ้านในจังหวัดสมุทรสงคราม ที่สืบ
ทอดกันมาอย่างยาวนาน การพัฒนาปัจจุบันถูกกำหนดด้วยปัจจัยต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง
สังคม วัฒนธรรม ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตและสังคม ตลอดจนวิถีคิดของชาวบ้าน
รวมทั้งแบบแผนการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง วิถีชีวิตชาวสวนก็อาจไม่มีความแตกต่างที่เป็น
ตัวของตัวเอง เพราะเป็นชุมชนใกล้ศูนย์กลางความเจริญอยู่ในพื้นที่ อยู่ในขอบเขตพื้นที่ที่เป็นหัวทอก
การเปลี่ยนแปลง ชุมชนชาวสวนมักถูกมองว่าเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง (*ศรีศักดิ์
วัลลิโภดม ในญาณิ สรประไพ : ๒๕๓๗*) เป็นสังคมชุมชนที่พัฒนา จึงค่อนข้างมีความมั่นคง รวมทั้งมี
ศักยภาพและโอกาสในการปรับระบบการผลิตหรือวิถีการดำเนินชีวิตได้มาก เพราะมีสภาพเศรษฐกิจ
ที่ดี มีโอกาสสั่งสมทุนมากกว่าอาชีพกสิกรรมอื่นๆ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงหรือการสืบเนื่องของ
ชุมชนชาวสวนจะเป็นทิศทางใด ภายใต้นโยบายการพัฒนาที่จุดคนออกนอกภาคเกษตรมากขึ้น จึง
เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นซึ่งแฝงนัยสำคัญถึงอาชีพชาวสวนในปัจจุบัน จะเป็นชาวสวนยุคสุดท้าย

ดังนั้นการศึกษาเรื่อง “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตของชาวสวนตาล”
กรณีศึกษาชุมชนบางนางลี่ อำเภอมัทพวา จังหวัดสมุทรสงคราม จึงเป็นเรื่องที่จะเป็นประโยชน์
ต่อแวดวงวิชาการและนักวางแผนระดับต่างๆ เป็นอย่างยิ่งในการกำหนดทิศทางการพัฒนาภาค
เกษตรกรรมโดยรวม ที่จะต้องร่วมกันแสวงหาทางเลือกการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพ เศรษฐกิจ
สังคมของไทย ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยแนวทางการศึกษาจะมุ่งเน้นการวิเคราะห์ชีวิตของผู้คน
ไปพร้อมๆ กับลักษณะของสังคมวัฒนธรรมที่ปรับตัวเปลี่ยนแปลงตามภาวะแวดล้อม บนพื้นฐานของ
ปรากฏการณ์ในพื้นที่ศึกษา

๒. วัตถุประสงค์

๒.๑ เพื่อศึกษาวิถีชีวิตการปรับตัวของชาวสวนตาลเพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตในชุมชน
ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์

๒.๒ เพื่อศึกษาลักษณะพิเศษของชุมชนชาวสวนตาลบางนางลี่ในการสร้างวัฒนธรรมตนเอง

๓. แนวคิดทฤษฎีและการประยุกต์ใช้

การศึกษาวิจัย “ การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตชาวสวนตาล กรณีศึกษา
ชุมชน ตำบลบางนางลี่ อำเภอมัทพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ” เป็นงานศึกษาที่ยกระดับความรู้
จากงานการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่น และการทำงานในโครงการสุขภาวะชุมชนพลัง
สามประสาน เป็นฐานแนวคิดการศึกษา เพื่อเป็นการยกระดับองค์ความรู้จากชุมชน ให้เข้าใจพลวัต
การปรับตัวของชาวสวนตาล ท่ามกลางสถานการณ์ปัจจุบัน โดยใช้แนวคิดที่เกี่ยวข้องคือ

๓.๑ **แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น(Local History)** ที่มีสาระสำคัญอยู่ที่ความเปลี่ยนแปลง
ในท่าทีหรือทัศนคติที่มีต่อประวัติศาสตร์ คือการเปลี่ยนจุดเน้นจากมุมมองจากชาติหรือศูนย์กลาง มาที่
เบื้องล่างหรือ “ชายขอบ” มากขึ้น มีเนื้อหาครอบคลุม ประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวความเป็นมาของ
ครอบครัว(Genealogy and Family) ไปจนถึงเรื่องราวของชุมชน วิถีชีวิต (Life style) การบริโภคและ

ทัศนคติ อัตชีวประวัติ และการบอกเล่าเรื่องราวจากความทรงจำ ซึ่งต้องอาศัยหรือเกี่ยวข้องกับ
แนวทางการศึกษาหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาการสืบเชื้อสายความเป็นมาของครอบครัว
การศึกษาชุมชนหรือประวัติศาสตร์บอกเล่า (อีระ นุชเอี่ยม : ๒๕๕๗) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้ความ
สนใจศึกษา ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นตัวตนทางสังคม(Social Identities) ย่อมจะมีการเกิดการ
เจริญเติบโต การเสื่อมและสิ้นสุดในตัวของมันเอง สำคัญคือเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม
ของชุมชนท้องถิ่นมีจุดมุ่งหมายที่จะได้มีความเข้าใจอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งต่อกระบวนการ
เปลี่ยนแปลงทางสังคม(สุเทพ สุนทรภัสซ์ : ๒๕๕๘)

๓.๒ **ทฤษฎีมนุษย์วิทยาวิเทศน์ (Ecological Anthropology)** เป็นทฤษฎีที่เสนอแนวทางการ
พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ว่าต่างก็มีแนวโน้มที่จะปรับตัวเข้า
หากันอยู่ตลอดเวลา ประกอบด้วย แนวทางวัฒนธรรมนิเวศน์ ที่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์แกน
วัฒนธรรม อันเป็นผลมาจากการที่สังคมปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา
แนวทางชาติพันธุ์นิเวศน์ ซึ่งเน้นการทำความเข้าใจระบบคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในแต่ละวัฒนธรรม
ในฐานะที่เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและแนวทางยุทธวิธีการปรับตัว
ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการคิดและตัดสินใจเลือกใช้ทรัพยากรของปัจเจกบุคคลที่แตกต่าง
หลากหลายภายในกรอบวัฒนธรรม โดยพิจารณาว่าตัวแปรใดจะถูกตัดสินใจเลือกด้วยเหตุผลใดและ
สอดคล้องกับหลักคิดทางวัฒนธรรมหรือไม่

๓.๓ **แนวคิดการวิเคราะห์วรรณกรรม (Discourse Analysis) และแนวคิดเรื่องเล่า (Narrative)**
หมายถึงการพยายามศึกษาและสืบค้นกระบวนการขั้นตอน ลำดับเหตุการณ์ และ
รายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ ในการสร้างเอกลักษณ์และความหมายให้กับสรรพสิ่งในรูปของวาทกรรม
และภาคปฏิบัติการวาทกรรมว่าด้วยเรื่องนั้นๆ ว่ามีความหมายอย่างไร มีการต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนำ
ในการกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยเรื่องนั้นๆอย่างไร เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคล สถาบัน สถานที่ และ
เหตุการณ์อะไร นอกจากนี้กระบวนการดังกล่าวส่งผลกระทบอะไร และวาทกรรมนั้นๆ ได้เก็บกดหรือ
ปิดกั้นสิ่งใดบ้าง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร : ๒๕๕๒)

แนวคิดเรื่องเล่ามีความหมายสองนัยยะ คือต้องการชี้ให้เห็นปรากฏการณ์ปัญหา
ขณะเดียวกันก็ทำลายความจริงดั้งเดิมที่สูญเสียความน่าเชื่อถือไปแล้ว โดยการเสนอเรื่องเล่าน้อยๆ
ขึ้นมาแทนที่ ส่วนอีกนัยยะหนึ่งหมายถึงการผลิตความหมาย (อ้างจาก อนุสรณ์ อุณโณ :๒๕๕๗)

๓.๔ **แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน** แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นการนำมิติทางด้านวัฒนธรรม
เป็นเครื่องมือในการศึกษาถึงความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ การปฏิบัติ ตลอดจนวิถีชีวิตทั้งหมดของ
ชุมชน วัฒนธรรมคือระบบคุณค่าที่รวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์ เป็นคุณค่าทั้งทางเศรษฐกิจ
การเมืองและแนวคิดที่สัมพันธ์กันเป็นโครงสร้าง มีผลต่อพฤติกรรมของคนในฐานะปัจเจกบุคคลและ
คนในหมู่บ้าน(สังคม) ในชีวิตจริงทั้งหมด วัฒนธรรมจึงไม่ใช่ “สิ่งเก่า” เช่นประเพณีต่างๆเท่านั้นแต่
คือ บทสรุปของความคิดและการปฏิบัติ หรือคุณค่าทั้งหมดที่ให้แก่สังคม รวมขึ้นเป็นโครงสร้างทั้ง
ด้านการทำมาหากิน(เศรษฐกิจ) ด้านอุดมการณ์ความเชื่อและด้านอำนาจการตัดสินใจ(การเมือง)
ทั้งหมดนี้เกี่ยวโยงกันอย่างแยกไม่ออก แต่เป็นผลจากวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนและ
สังคม

กล่าวโดยสรุปการศึกษาวัฒนธรรมเพื่อเข้าใจถึงวิถีชีวิตทั้งหมดของชาวบ้าน เข้าใจถึง“พลัง” ที่มีอยู่ในชุมชน และที่สุดก็เพื่อเข้าใจถึงทิศทางของการพัฒนา (บุญเทียน ทองประสาน : ๒๕๓๑)

๔.ระเบียบวิธีวิจัย

๔.๑ ศึกษาเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้องทั้งส่วนที่เป็นเอกสารวิชาการและเอกสารอื่นๆ

๔.๒ ศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ลักษณะที่ตั้งที่อยู่อาศัย และการประกอบอาชีพ คำบอกเล่า การทบทวนเรื่องในอดีตของผู้นำชุมชน

๔.๓.การสัมภาษณ์พูดคุยทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการกับประชาชนที่ร่วมกิจกรรม ตลอดจนผู้รู้เรื่องต่างๆของชุมชนโดยการเข้าไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน การจัดเวทีสนทนากับบุคคล/กลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนระดมความเห็น และการใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indept Interview) จากผู้รู้หรือผู้ให้ข่าวสาร(Key Informants) ในชุมชน ซึ่งเป็นการใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research Methodology) ตลอดจนการเข้าร่วมสังเกตและเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น อาทิงานวัด การทำบุญประเพณีทางศาสนา งานสลากภัต งานสงกรานต์ งานบวช งานแต่งงาน งานศพ ของชาวบ้าน เพื่อเป็นการได้มาของข้อมูลที่ได้จากการที่ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชน

อนึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ตำบลบางนางลี่ เป็นชุมชนอันเป็นที่เกิดของผู้ร่วมในทีมงานวิจัย ซึ่งมีบรรพบุรุษเป็นคนทำตาลติดต่อกันมาไม่น้อยกว่าสามชั่วอายุคน และผู้วิจัยเองมีประสบการณ์ตรงกับการทำตาลกับครอบครัวที่เกิดมาเช่นกัน งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานต่อเนื่องที่ได้ลงไปทำงานร่วมกับชุมชนในสองโครงการ คือโครงการสุขภาพะชุมชน พลังสามประสาน ที่ทำงานร่วมกับผู้สูงอายุ ผู้นำ และเยาวชนของตำบล และโครงการวิจัยสืบสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอัมพวาสวนนอก ตำบลบางนางลี่ ในการทำโครงการดังกล่าว เป็นกิจกรรมที่มีระยะต่อเนื่องพอสมควร และเป็นการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งภายในและภายนอกชุมชน ทำให้มีฐานข้อมูลต่างๆ มากเป็นประโยชน์ต่องานชิ้นนี้ไปพร้อมกัน

๕.ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ วางขอบเขตการศึกษาออกเป็น

๕.๑ ขอบเขตเชิงเนื้อหา

เป็นการศึกษา การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวในการดำรงชีวิตของชาวสวนตาล เพื่อความอยู่รอดในชุมชน วัฒนธรรมกระแสหลักของชาวสวนบางนางลี่จากอดีตถึงปัจจุบัน การรับ ปรับ ปน วิถีชีวิตชาวสวน และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่มาจากภายนอกมาเป็นแบบแผนของชุมชน ทำไมชาวสวนบางนางลี่จึงรับและปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆได้รวดเร็ว ชุมชนบางนางลี่กับการปรับตัวท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ นวัตกรรมใหม่ๆมีผลอะไรต่อชุมชน การเปลี่ยนแปลงจนถึงปัจจุบันจะก่อให้เกิดผลอะไรบ้างในอนาคต

๕.๒ ขอบเขตเชิงพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ได้เลือกพื้นที่ศึกษาในเขตตำบลบางนางลี่ อำเภอมัทพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ที่ประกอบด้วย ๕ หมู่บ้าน ซึ่งมีลักษณะภูมิโนวศนที่มีลำคลองกระจายทั่วพื้นที่ ๔ คลอง ได้แก่คลองบางแค คลองบางนางลี่ คลองเป้งและคลองโพงพวงซึ่งเชื่อมต่อกับแม่น้ำแม่กลอง โดยพิจารณาด้ำนความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านและขอบเขตพื้นที่ตามลักษณะการปกครองหมู่บ้าน

๖. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๖.๑ เป็นตัวแบบในการนำเอางานศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาพัฒนายกระดับองค์ความรู้ให้ชุมชนเห็นพลวัตรการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

๖.๒ เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนให้เห็นคุณค่าและตัวตนความเป็นชาวสวนตาล เห็นเรื่องราววิถีชีวิตของชาวสวนตาลในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในชุมชน

๖.๓ เป็นงานการศึกษาเพื่อนำไปสู่การแสวงหาทิศทางการพัฒนาทางเลือกของชุมชน

๗. นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

ชุมชนชาวสวน หมายถึง กลุ่มคนที่ประกอบอาชีพ ทำสวนเหมือนกัน ตั้งบ้านเรือนอยู่ในละแวกท้องถิ่นเดียวกันและมีความสัมพันธ์ โดยมีการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน ลักษณะของชุมชนที่ศึกษามีโครงสร้างทางกายภาพคือ กลุ่มของบ้านเรือนมีวัด เป็นศูนย์กลาง มีโรงเรียน ร้านค้า วัดเป็นศูนย์กลางที่เด่นชัด และชื่อวัดก็มักจะเป็นชื่อเรียกในย่านชุมชนนั้น

ชาวสวน ชาวบ้าน หมายถึงผู้ประกอบอาชีพทำสวนตาล ในส่วนชาวบ้านในที่นี้ หมายถึงกลุ่มคนทั่วไปในชุมชนชาวสวนที่ประกอบอาชีพอื่นนอกเหนือจากการทำสวน ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็เป็นชาวสวน

ชีวิตวัฒนธรรมชาวสวน เป็นการมองวัฒนธรรมที่มีการเคลื่อนไหว ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคม ที่เป็นเจ้าของและสร้างวัฒนธรรมขึ้นมา ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตลอดเวลา มีความสัมพันธ์ซับซ้อน

การปรับตัว หมายถึงการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตในชุมชน ท่ามกลางกระแสการพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์

การดำรงชีวิต หมายถึง การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน เพื่อการเลี้ยงชีพ และใช้ชีวิตในชุมชน

บทที่ ๒

ภูมิกายภาพและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ลุ่มน้ำแม่กลอง สมุทรสงคราม อัมพวา

๑.ความเป็นมา

แม่กลอง เป็นชื่อลำน้ำเก่าแก่สายหนึ่ง ของสุวรรณภูมิ (South East Asia) ที่มีแหล่งของ
คนสุวรรณภูมิเก่าแก่ที่สุดในภาคกลางอยู่ทางตะวันตกของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา บริเวณภาคกลางของ
ประเทศไทย มีต้นน้ำอยู่บนที่สูงในหุบเขาทางทิศตะวันตกที่กั้นเขตแดนประเทศไทยและประเทศพม่า
ทางจังหวัดตากและจังหวัดกาญจนบุรี แล้วไหลลงทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ผ่านที่ราบลุ่มจังหวัด
ราชบุรีจนออกอ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรสงคราม

แม่น้ำแม่กลอง ปัจจุบันมีต้นน้ำอยู่ในหุบเขาจังหวัดตากและจังหวัดกาญจนบุรี แล้วไหลล่อง
ลงทางใต้ต่อเนื่องยาวไกลผ่านจังหวัดราชบุรีออกอ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรสงคราม แต่ยุคแรกเริ่ม
ดั้งเดิมตึกดำบรรพ์ไม่เป็นอย่างนี้ เพราะเท่าที่มีพยานหลักฐานทางธรณีวิทยาและการตั้งถิ่นฐานของ
มนุษย์แล้ว แม่กลองแบ่งอย่างน้อยได้สองช่วงคือ

ช่วงแรก ตั้งแต่ที่สูงในหุบเขาไหลออกอ่าวไทยที่จังหวัดนครปฐม

ช่วงหลัง เปลี่ยนทางเดินไหลตรงลงไปออกอ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรสงครามอย่างปัจจุบัน

เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะท้องทะเลอ่าวไทยกว้างใหญ่กว่าทุกวันนี้มากกว่า ๓,๐๐๐ ปี มาแล้ว
บริเวณจังหวัดสมุทรสงคราม และบางส่วนของจังหวัดราชบุรี จังหวัดนครปฐม ยังเป็นท้องทะเล
บางส่วนเป็นทะเลโคลนตม กาลเวลาผ่านไปนานเป็นพันๆปี ถึงมีโคลนตมทับถมเป็นดินดอนตั้งหลัก
แหล่งชุมชนบ้านเมืองได้

พื้นที่เกือบทั้งหมดของภาคกลางลุ่มน้ำเจ้าพระยา บางปะกง ท่าจีน และแม่กลอง เป็นทะเล
(รวมทั้งกรุงเทพฯ) เมื่อราว ๑๐,๐๐๐ ปี มาแล้ว เพราะทะเลอ่าวไทยกว้างขวางล้ำขึ้นถึงที่ราบลุ่มน้ำ
เจ้าพระยา(ภาคกลาง) ทั้งด้านทิศตะวันตกและทิศตะวันออก เนื่องจากระดับน้ำทะเลสูงกว่าปัจจุบัน
มาก ดังนี้

ทิศตะวันตก ทะเลอ่าวไทยเว้าเข้าถึงอำเภอเมือง อำเภอนครชัยศรี และอีกบางอำเภอ
ของจังหวัดนครปฐม รวมทั้งบางอำเภอของจังหวัดราชบุรี จังหวัดเพชรบุรี แล้วแผ่สูงขึ้นไปถึงอำเภออยู่
ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

ขณะนั้นยังไม่มีแม่น้ำท่าจีน ส่วนแม่น้ำแม่กลองไหลออกทะเล บริเวณอำเภอเมืองจังหวัดนครปฐมทุก
วันนี้

ทิศตะวันออก ทะเลอ่าวไทยเว้าเข้าไปถึงจังหวัดลพบุรี จังหวัดนครนายก จังหวัด
ปราจีนบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งถึงอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี และอำเภอนมสารคาม จังหวัด
ฉะเชิงเทราทำให้พื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี กับอำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา อยู่ใต้ทะเล

ทิศเหนือ ทะเลอ่าวไทยลึกขึ้นไปถึงบริเวณ จังหวัดชัยนาท และบางส่วนของจังหวัด
นครสวรรค์

แม่น้ำแม่กลอง มีต้นกำเนิดมาจากหุบเขาและที่สูงในเทือกเขาถนนธงชัย ตะนาวศรี ที่กั้นระหว่างประเทศไทยออกจากพม่า ต้นกำเนิดของแม่น้ำนี้ อยู่ในเขตจังหวัดตากและกาญจนบุรี ซึ่งแยกลำน้ำนี้ออกเป็น สองแคว แควที่เกิดจากจังหวัดตาก เรียกว่า แควใหญ่ หรือแควศรีสวัสดิ์ แควที่เกิดจากจังหวัดกาญจนบุรี เรียกว่าแควน้อย หรือแควไทรโยค ทั้งสองแควนี้ไหลมาสมทบกันที่ ตำบลปากแพรก อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี กลายเป็นลำน้ำใหญ่ เรียกว่าแม่น้ำแม่กลอง โดยเฉพาะลุ่มน้ำแม่กลอง ตอนล่าง คือบริเวณสองฝั่งแม่น้ำแม่กลองจากต.เขต อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ไปจนออกอ่าวไทย เป็นบริเวณที่ราบลุ่มกว้างขวาง เมื่อเข้าเขตใกล้ทะเลก็ยิ่งเป็นที่ราบลุ่มต่ำ มีน้ำท่วมถึงเป็นประจำ จึงเหมาะกับการสร้างบ้านแปงเมืองเป็นอย่างดี

นอกจากจะเป็นพื้นที่ ทะเลตม(ป่าชายเลน) มาก่อน แม่น้ำแม่กลองยังเป็นพื้นที่ ๑ ใน ๕ ของแม่น้ำสายหลักที่ไหลออกสู่ทะเลอ่าวไทยอีก ๔ สาย ไล่จากตะวันออกมาตะวันตกคือแม่น้ำบางปะกง ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา แม่น้ำเจ้าพระยาที่ปากน้ำ (สมุทรปราการ) แม่น้ำท่าจีน ที่มหาชัย (สมุทรสาคร) และแม่น้ำเพชรบุรีที่บ้านแหลม (เพชรบุรี) ด้วยความที่อ่าวไทย ตอนบนมีความกว้างเพียง ๖๐ ไมล์ทะเล หรือประมาณ ๑๑๒ กิโลเมตร และมีความยาวลงไปเท่าๆกัน รวมทั้งมีลักษณะเป็นอ่าวแคบมาก แต่มีแม่น้ำ ๕ สายไหลมารวมกัน จึงเกิดการตกตะกอนเป็นดินดอนชายฝั่ง ทำให้บริเวณ อ่าวไทยตอนบนทั้งหมดตื้น มีสีน้ำขุ่นข้นเหมือนสีน้ำในคลอง แต่เต็มไปด้วยตะกอนอันเป็นที่เริ่มของสารอาหารตั้งต้น (จุลชีพ)ที่จะให้กำเนิดห่วงโซ่อาหาร ตั้งแต่แพลงตอน ไรน้ำที่มองด้วยตาเปล่าไม่เห็น ไปจนถึงแพลงก์ตอนที่มองเห็นได้ด้วยตาเปล่า ตลอดจนไข่ของกุ้ง หอย ปู ปลา เคย ฯลฯ ด้วยระดับน้ำ ลึกเฉลี่ยเพียง ๑๕ เมตร เป็นปริมาณทลและสภาพแวดล้อมที่ไม่มีสถานที่ใดในโลกนี้จะเสมอเหมือน (สุรจิต ชีรเวทย์ : ๒๕๔๘)

แม่น้ำแม่กลองส่วนที่อยู่ในเขตจังหวัดสมุทรสงคราม ปัจจุบันมีลักษณะ น้ำ ๓ ลักษณะ คือ

๑. **เขตนํ้าจืด** แถบอำเภอบางคนที บรรพชนชาวสวนแม่กลองทำสวนผลไม้ ทำสวนเตียนทางตอนบน แต่ก็ต้องขุดลอกลำกระโดงเพื่อเพิ่มเนื้อที่สำหรับแผ่หน้าออกไปและนำดินจากการขุดลำกระโดงมาทำคันล้อมขندقสวนไว้สำหรับสูบน้ำในฤดูน้ำเหนือหลาก

๒. **เขตนํ้ากร่อย** แถบอำเภออัมพวาและอำเภอเมืองตอนบน บรรพชนชาวแม่กลองทำสวนมะพร้าวผล และมะพร้าวตาลทางตอนกลางก็เพราะน้ำล้นจืดล้นเค็ม มะพร้าวตาลจึงทนน้ำตาลได้ดี และสวนมะพร้าวทางตอนกลางและตอนล่างจะไม่ต้องตั้งคันล้อมกันน้ำท่วมเพราะน้ำเหนือท่วมสวนนี้ไม่นาน

๓. **เขตนํ้าเค็ม** ทางอำเภอเมืองตอนกลางและตอนล่าง ทำนาเกลือ ทำป่าโกงกาง เผาถ่าน ทำนาและทำประมงทะเล

จากหลักฐานภูมิกายภาพดังกล่าว สรุปได้ว่า ลุ่มน้ำแม่กลอง เป็นพื้นที่ ที่มีทั้งส่วนที่เป็นภูเขา ที่ราบ และทะเล ผสมผสานกันไป จากต้นน้ำถึงปลายน้ำ นับได้ว่ามีความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดลุ่มน้ำโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตรอบๆ อ่าวไทย

๒. การตั้งถิ่นฐาน

ราว ๕,๐๐๐ ปี มาแล้ว พบหลักฐานบรรพชน ชาวสุวรรณภูมิ บริเวณเทือกเขาและแวกลำน้ำ แควน้อย-ใหญ่ (เขตจังหวัดกาญจนบุรี- ราชบุรี) ที่จะมีการพัฒนาการเป็นบรรพชนชาวสยามสุวรรณภูมิ ลุ่มน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดราชบุรีต่อไป

ขณะนั้น มีชุมชนหมู่บ้านขนาดเล็กอยู่บริเวณอีสานและสองฝั่งโขง เช่นที่บ้านโนนนกทา จังหวัดขอนแก่น แล้วยังพบที่อื่นๆอีก ยุคนี้พื้นที่ส่วนมากของจังหวัดราชบุรี จังหวัดนครปฐม และจังหวัดสมุทรสงครามยังเป็นทะเล มีทั้งทะเลน้ำเค็ม และทะเลโคลนตม ราว ๔,๐๐๐ ปีมาแล้วหรือก่อนหน้านั้น บรรพชนชาวสยามลุ่มน้ำแม่กลองตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนหมู่บ้านทั้งบริเวณหุบเขาและทุ่งราบใกล้ทะเล รวมถึงที่ดอน (เกาะ) ชายฝั่งทะเลที่เริ่มมีโคลนตกตะกอนทับถมตามธรรมชาติแผ่ขยายออกไปเรื่อยๆ ชุมชนสำคัญอยู่แม่กลองตอนบนริมลำน้ำแควน้อย อยู่บ้านเก่าเรียก วัฒนธรรมบ้านเก่า (ตำบลจระเข้เผือก จังหวัดกาญจนบุรี) รู้จักทำภาชนะดินเผาและถลุงโลหะ ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมบ้านเชียง ไหลไปทางตะวันออกเฉียงใต้ไหลวกวนคดโค้งไปทางอำเภอเมืองและออกทะเลที่อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ยังมีร่องรอยลำน้ำเก่า คือลำน้ำทัพหลวงและลำพะเนียงแตกจนทุกวันนี้

ราว ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว มีชุมชนหมู่บ้านกระจุกกระจาย อยู่ทั่วไปในบริเวณหุบเขาและทุ่งราบทั่วประเทศไทยและใกล้เคียง น้ำทะเลลดลงกว่าเดิม ทะเลอ่าวไทยมีตะกอนทับถมแน่นหนาเป็นทะเลโคลนตม บางแห่งเป็นที่ดอนกว้างขวางอยู่กลางทะเลโคลนตม เช่นบ้านโพหัก (อำเภอบางแพะ จังหวัดราชบุรี) มีผู้คนตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีหัวหน้าชุมชนเป็นชนชั้นปกครองใช้สัญลักษณ์ "จักรหิน" (แผ่นหินเป็นวงกลม มีรูใหญ่ขอบนอกเป็นหยักๆ) มีการติดต่อแลกเปลี่ยนสิ่งของกับชุมชนอื่นที่อยู่ห่างไกลทางทะเลครั้งนั้นยังมีชุมชนบริเวณที่ดอนในหุบเขา ด้านทิศตะวันตกกระจายกว้างขวางเช่น บ้านหนองแซ่เสา (อำเภอเมือง) และเขตอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี คนบางชุมชนหมู่บ้านเป็นชนเผ่าพื้นเมืองมาแต่เดิม แต่บางแห่งเคลื่อนย้ายจากที่อื่นเข้ามาตั้งหลักแหล่ง เช่นจากทิศตะวันออกแถบกวางตุ้ง กวางสี เวียดนาม ฯลฯ เริ่มมีการแลกเปลี่ยนค้าขายกับคนภายนอกที่อยู่ห่างไกล ทำให้บริเวณรอบๆทะเลโคลนตมอ่าวไทย โดยเฉพาะชุมชนลุ่มน้ำแม่กลอง และบริเวณต่อเนื่อง เช่นที่ดอนตาเพชร (อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี)จนถึงอุทอง (อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี) ฯลฯ อยู่บนเส้นทางคมนาคมแลกเปลี่ยนค้าขายสิ่งของระหว่างตะวันตก ตะวันออกพ่อค้านักผจญภัยจาก "ตะวันตก" เช่นอินเดีย เปอร์เซีย (อิหร่าน) อาหรับ (อิรัก) เดินทางเข้ามาทางทะเลอันดามัน ขึ้นบกทางฝั่งพม่า (มอญ) แล้วเดินบกข้ามช่องเขามาถึงลุ่มน้ำแม่กลองขณะเดียวกันก็มาจาก "ตะวันออก" เช่นฮั่น(จีน) ที่อยู่ทางเหนือลุ่มน้ำแยงซีเกียงกับจ้วง (เจ๊ก) ที่อยู่ทางตอนใต้ลุ่มน้ำแยงซีเกียง(กวางตุ้ง กวางสี) ฯลฯ ผ่านบริเวณสองฝั่งโขงลงมาทางหนึ่ง กับเลียบชายฝั่งทะเลผ่านเวียดนามและเขมรเข้าถึงอ่าวไทยอีกทางหนึ่ง

บรรดาพ่อค้านักผจญภัยต่างเรียกดินแดนนี้ด้วยชื่อที่แตกต่างกัน แต่ความหมายที่คล้ายคลึงกัน เช่นชาวตะวันตก เรียกบริเวณที่มาแลกเปลี่ยนค้าขายภาษาสันสกฤตว่าสุวรรณภูมิ แล้วชาวฮั่นเรียกด้วยภาษาฮั่นว่า "จินหลิน" (หรือกิมหลิน) ล้วนหมายถึงแผ่นดินทองหรือแหลมทองอันอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุ และพืชพันธุ์ธัญญาหารที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ

เมืองคูบัวทางลุ่มน้ำแม่กลอง (ที่จังหวัดราชบุรี) ยังคงเป็นเมืองท่าค้าขายชายฝั่งทางทะเลสืบมา จนหลังพ.ศ ๑๖๐๐-๑๗๐๐ ถึงโรยรา แล้วร้างเพราะมีเมืองราชบุรีเกิดขึ้นแทน

พ.ศ ๑๕๐๐ ลักษณะ การค่านานาชาติ ทางทะเลเปลี่ยนไปจากเดิมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าทางทะเลกับจีน สภาพภูมิประเทศก็เปลี่ยนเป็นที่ดอนมากขึ้น ฝั่งทะเลห่างไกล ลำน้ำแม่กลองที่เคยไหลลงทางตะวันออกเฉียงใต้ ไปทางเมืองนครปฐม ก็เปลี่ยนทางไหลลงทิศใต้ออกอ่าวไทยสืบเนื่อง

จนถึงปัจจุบัน(ขณะนั้นยังไม่มีบ้านเมืองทางจังหวัดสมุทรสงคราม) ส่วนแม่น้ำท่าจีนแคบลง เมืองนครปฐมโบราณกลายเป็นเมืองภายในท่าไกลทะเล แล้วมีบ้านเมืองอื่นเติบโตเพิ่มขึ้นแทนที่ เช่น ละโว้ - อโยธยา ราชบุรี (ลพบุรี - อโยธยา) สุพรรณบุรี เพชรบุรี ฯลฯ

การค้าระยะไกลทางทะเลกับจีนและที่อื่นๆ ตั้งแต่หลัง พ.ศ. ๑๕๐๐ ทำให้ลำน้ำแม่กลองทวีความสำคัญขึ้นเป็นทวีคูณ แล้วสืบเนื่องความสำคัญไม่ขาดสายแต่บริเวณตอนล่างเป็นแผ่นดินเกิดใหม่ จากการทับถมของโคลนตะกอน เมื่อหลายพันปีมาแล้ว ทำให้ลำน้ำแม่กลองตอนล่างเปลี่ยนแปลงจากสายเก่าเป็นสายใหม่ที่เป็นอยู่ปัจจุบัน ส่งผลให้บ้านเมืองรุ่นเก่าโรยราลงไป แล้วเกิดบ้านเมืองรุ่นใหม่ ขึ้นบริเวณลำน้ำแม่กลองสายใหญ่คือเมืองราชบุรี (ที่อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี) เมืองโกสินารายณ์ (ที่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี) เมืองสิงห์กับเมืองครุฑ (ที่จังหวัดกาญจนบุรี)

จะเห็นว่าลำน้ำแม่กลองตลอดสายมีบ้านเมืองนับถือพุทธศาสนาเป็นระยะๆ ตั้งแต่ต้นน้ำจนปลายน้ำ แสดงว่าใช้ลำน้ำแม่กลองเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งเคลื่อนย้ายสิ่งของและสินค้าระหว่างประเทศตะวันออก ตะวันตก อ่าวไทยในทะเลจีนกับอ่าวเกาะตะมาในทะเลอันดามัน ผ่านช่องเขาบริเวณที่เรียกสมัยหลังต่อมาว่าด่านเจดีย์สามองค์ (ที่อำเภอสังขละ จังหวัดกาญจนบุรี) เมืองราชบุรีมีชื่อเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกในจารึกหลังพ.ศ. ๑๘๐๐ นี้เอง(พบที่เขากบ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์) กล่าวถึงผู้แสวงบุญคนหนึ่งเดินทางมาจากลังกามาขึ้นฝั่งทางเมืองมะริดแล้วเดินบกตามช่อเขาด่านสิงขร ผ่านลุ่มน้ำแม่กลองที่เมืองราชบุรีไปยังบ้านเมืองอื่นที่อยู่เหนือขึ้นไป แสดงว่าเมืองราชบุรีครั้งนั้นเป็นเมืองสำคัญที่สุดของกลุ่มน้ำแม่กลอง แล้วสืบเนื่องความสำคัญต่อมาอีกนาน

ใต้เมืองราชบุรี ลงไปเป็นชายฝั่งทะเลโคลนตมปากน้ำแม่กลองมีบริเวณดินดอนและโชดหินเป็นโคกเนินเขาเตี้ยๆ โดดๆ มียอดเดียวที่ภายหลังเรียกเขายี่สาม หรือยี่สาร ต่อมาชุมชนหมู่บ้านเรียก บ้านยี่สาร (อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม) มีผู้คนมาจากกวางตุ้ง กวางสี และเวียตนาม ล่องเรือเลียบชายฝั่งมาตั้งหลักแหล่งพร้อมตุ่มน้ำจืดขนาดใหญ่ ต่อมากลายเป็นชุมชนค้าขายชายฝั่งทำประมงชายฝั่งทะเลโคลนตม และเผาหินเผาถ่านจากไม้ชายเลน มีอาหารแห้งจากทะเลใส่เรือไปขายในพระนครศรีอยุธยา

บริเวณลุ่มน้ำแม่กลองตอนบนทางกาญจนบุรีเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของรัฐสุพรรณภูมิ มีศูนย์กลางอยู่เมืองสุพรรณบุรี ในเอกสารจีนเรียก เสียน หรือเสียม หมายถึงสยาม เป็นชื่อเรียกดินแดนตั้งแต่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงลงมาถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยาปากตะวันตก แต่ลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างทางเมืองราชบุรี (ต่อเนื่องถึงเมืองเพชรบุรี) มีลักษณะเป็น "แดนกลาง" ที่เกี่ยวข้องกับทั้งสองรัฐพร้อมกันคือรัฐสุพรรณภูมิและรัฐละโว้ (ลพบุรี) มีศูนย์กลางอยู่เมืองละโว้ อโยธยาศรีรามเทศทางแม่น้ำเจ้าพระยา ในจดหมายเหตุจีน เรียกหลอหู

ราว พ.ศ. ๑๘๙๓ เมื่อรัฐสุพรรณภูมิกับรัฐละโว้ร่วมกันสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นมาแล้ว ลุ่มน้ำแม่กลองก็เป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาเริ่มมีผู้คนกระจัดกระจายลงมาจากเมืองคูบัว และเมืองราชบุรี มาตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนแถบสองฝั่งแควอ้อมลุ่มน้ำแม่กลอง บริเวณที่จะเป็นเมืองแม่กลองและจังหวัดสมุทรสงคราม จากพลวัตการเกิดและพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานการเคลื่อนย้ายของชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่กลอง สรุปได้ว่า สมุทรสงครามและชุมชนต่างๆของจังหวัดนี้ ย่อมต้องมีความเกี่ยวเนื่องเกี่ยวกับผู้คนและชุมชนต่างๆมาอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือมีความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติและวัฒนธรรม (สุจิตต์ วงษ์เทศ : ๒๕๔๔)

๓. กำเนิดชุมชนแม่กลอง

ที่มาของชื่อแม่กลองนั้น มีตำนานเล่าว่ามาจากชื่อหมู่บ้านเดิมของคนพวกแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรอยู่ในแถบนี้ เมื่อประมาณปี พ.ศ ๑๕๐๐ ขณะนั้นกรุงสุโขทัยกำลังเสื่อมอำนาจและกรุงศรีอยุธยาเพิ่งสถาปนาขึ้นทางใต้ จึงเกิดศึกสงครามระหว่างสองราชอาณาจักรขึ้น ประกอบกับแม่น้ำกำแพงเพชรในถิ่นที่อยู่เดิมเปลี่ยนทางเดิน ทำให้การทำมาหากินฝืดเคือง ชาวบ้านแม่กลอง จังหวัดอุทัยธานีจึงพากันอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ปากอ่าวไทย แล้วเรียกหมู่บ้านใหม่ว่า “ แม่กลอง “ ตามชื่อบ้านเดิมของตน ชื่อนี้ก็กลายเป็นชื่อของแม่น้ำที่หมู่บ้านตั้งอยู่ด้วย เท่าที่นักโบราณคดีคณะต่างๆ เคยสำรวจมา ยังไม่ปรากฏว่าได้พบโบราณสถานที่มีอายุก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา มีเพียงบานประตูบานของวัดเขายี่สาร อำเภออัมพวาเท่านั้นที่มีการอ้างว่าเป็นฝีมือช่างสมัยสุโขทัย ด้วยเหตุนี้ จึงเชื่อกันว่าชุมชนบริเวณแม่กลองถือกำเนิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่เก่าไปกว่านั้น(สำนักงานจังหวัดสมุทรสงคราม : ๒๕๔๐)

๔. จากเมืองแม่กลองมาเป็นเมืองสมุทรสงคราม

ในพ.ศ ๒๒๓๐-๒๒๓๑ มงซิเออร์ ลาลูแบร์ เป็นหัวหน้าคณะทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เดินทางเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ขากลับ มงซิเออร์เซบาเรต์ หนึ่งในคณะทูต ได้ขอแยกกลับก่อน โดยเดินทางไปลงเรือกำปั่นฝรั่งเศสที่เมืองตะนาวศรี ในครั้งนั้นมงซิเออร์เซบาเรต์ได้บันทึกการเดินทางไว้ว่า

“ ณ วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๒๓๐.... เวลาเย็นข้าพเจ้าได้ไปถึงเมืองแม่กลอง ซึ่งไกลจาก(เมือง)ท่าจีนระยะทางประมาณ ๑๐ ไมล์ครึ่ง เมืองแม่กลองนี้เป็นเมืองที่ใหญ่กว่าเมืองท่าจีนและตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำซึ่งเรียกกันว่าแม่น้ำแม่กลองและอยู่ห่างทะเลประมาณ ๑ ไมล์ น้ำรับประทานในเมืองนี้เป็นน้ำที่ดี เมืองแม่กลองนี้หากมีกำแพงเมืองไม่ มีแต่ป้อมเล็ก ๆ สี่เหลี่ยม ๑ ป้อมมุมป้อมนั้นมีหอรบอยู่ ๔ แห่ง แต่เป็นหอรบเล็กมาก ก่อด้วยอิฐ คูก็หาไม่มี แต่น้ำท่วมอยู่รอบป้อมกำแพงหรือรั้ว ในระหว่างหอรบนั้น ทำด้วยเสาใหญ่ ๆ ปักลงในดินและมีเคร่าขวางถึงกันเป็นระยะ ๆ ” บันทึกฉบับนี้ ทำให้ทราบว่าเป็นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีเมืองแม่กลองตั้งอยู่ปากน้ำแม่กลอง เป็นเมืองขนาดใหญ่พอสมควร

เมืองแม่กลอง เปลี่ยนชื่อเป็นสมุทรสงคราม ตั้งแต่เมื่อใด ยังหาหลักฐานยืนยันไม่ได้ ในกฎหมายตราสามดวงว่าด้วยพระราชกำหนดเกล้าเรื่องการเรียกสินไหมพินัยคดีความในพ.ศ ๒๒๖๕ มีออกชื่อเมืองแม่กลองแต่ในพระราชกำหนดเกล้าซึ่งตราขึ้นเมื่อปี พ.ศ ๒๒๕๙ ระบุว่าโปรดเกล้าฯ ให้เอาตัวขุนวิเศษวานิช ขุนทิพ และหมื่นรุทอักษรที่บังอาจกราบบังคมทูลขอตั้งบ่อนเบี้ยในแขวงเมืองสมุทรสงคราม เมืองราชบุรี และเมืองสมุทรปราการ ทั้งที่ได้มีกฎหมายรับสั่งห้ามไว้ก่อนแล้วลงโทษ

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่าเมืองแม่กลองได้เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองสมุทรสงครามระหว่าง พ.ศ ๒๒๖๕ (รัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ) กับ พ.ศ ๒๒๕๙ (รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) และใช้ชื่อนี้ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

๕. เมืองราชินีกุลบางช้าง

สมุทรสงครามมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นพิเศษกับพระบรมราชจักรีวงศ์ เพราะตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา เป็นนิเวศสถานเดิมของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๑ มรว.

ศีกฤทธิ ปราโมช ได้เขียนเล่าเรื่องนี้ไว้ใน โครงกระดูกในตู้ว่า “ กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ... พระนามเดิมคือท่านนาค ท่านได้ประสูติมาในตระกูลคหบดีมอญ ซึ่งตั้งรกรากอยู่ที่บ้านอัมพวา ตำบลบางช้าง จังหวัดสมุทรสงคราม และได้สมรสกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อยังทรงดำรงตำแหน่งเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี สมัยก่อนกรุงเก่าแตก” ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จเสวยราชสมบัติ พระประยูรญาติของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีจึงได้เป็นราชินิกุล บางช้าง ซึ่งเป็นราชินิกุลแรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ความเกี่ยวพันของบางช้างกับราชวงศ์จักรี ก็ยิ่งสูง เพราะที่นี้ เป็นที่พระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ด้วยเหตุที่เป็นสถานที่ประสูติของพระมหากษัตริย์และพระราชินีต้นราชวงศ์จักรีหลายพระองค์ จึงทำให้มีเจ้านายเสด็จประพาสเมืองนี้อยู่เสมอเช่นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จมาทรงสร้างพระปราสาทที่วัดอัมพวันเจติยาราม และเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะเสด็จทอดพระเนตรความเป็นอยู่ของราษฎร โดยไม่ให้ใครรู้จักพระองค์ก็ทรงเลือกเสด็จโดยลำนำแม่กลองเป็นแห่งแรก พร้อมกับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงหลายพระองค์ ในเดือนกรกฎาคม ๒๔๔๗ และที่นี้เองที่เป็นที่มาของคำว่า “ การเสด็จประพาสต้น ” ที่เราค้นหูกันด้วยในการเสด็จครั้งนั้น พระองค์ทรงเรือมาดแก่ง ๔ แจวลำหนึ่ง แต่เนื่องจากเรือลำเดียวไม่พอบรรทุกเครื่องครัว จึงทรงซื้อเรือมาดประทุน ๔ แจวที่แม่น้ำอ้อมอีกลำหนึ่ง แล้วโปรดให้เจ้าหมื่นเสมอใจราชเป็นผู้คุมเครื่องครัวไปในเรือนั้น จึงทรงเรียกเรือลำนั้นว่า “ เรือตาอ้น ” เวลาเรียกเร็วๆ จะได้ยินเสียงเป็นเรือต้น ต่อมาจึงเรียกการเสด็จประพาสต้น โดยไม่มีหมายกำหนดการเช่นนี้ว่า ประพาสต้น (กรมพระยาดำรง : ๒๕๑๙)

๖. แม่กลอง สายน้ำแห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างอยู่ในเขตยุทธศาสตร์ คือบนเส้นทางทางเดินทัพระหว่างไทยกับพม่าและมักใช้เป็นที่พักพิงของฝ่ายไทยเพื่อเตรียมรับศึกพม่าไม่ให้เข้าถึงกรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ ทำให้เมืองราชบุรีได้รับความสนใจเป็นพิเศษในฐานะหัวเมืองชั้นในที่ต้องการเพิ่มกำลังคนให้พร้อม แต่ในช่วงที่กรุงศรีอยุธยา เสียแก่พม่านั้น ไพร่พลเมืองได้หนีหายกระจัดกระจายไปเป็นอันมาก จึงมีการกวาดต้อนผู้คนจากอาณาจักรเพื่อนบ้าน อาทิ ลาว เขมร มอญ เข้ามาไว้ตามหัวเมืองชั้นใน รวมทั้งสนับสนุนผู้คนจากที่อื่นซึ่งลี้ภัยการเมืองเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารได้เข้ามาตั้งรกรากด้วย ด้วยเหตุนี้ นับแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมา บ้านเมืองในบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างจึงเป็นบริเวณ ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆจากภายนอกราชอาณาจักรกระจัดตั้งหลักแหล่งผสมผสานกันเรื่อยมา

พวกมอญเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่ลี้ภัยการเมืองหลายระลอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอบ้านโป่งและโพธาราม จังหวัดราชบุรี และกระจายตัวลงมาตามลำน้ำแม่กลองตอนล่างด้วย ส่วนพวกลาว ยวน ลาวพวน ลาวโซ่งและเขมร ซึ่งส่วนใหญ่ เป็นพวกที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาั้นกระจายกันอยู่หลายแห่ง ทั้งสองฟากฝั่งของแม่น้ำแม่กลอง กลุ่มชาติพันธุ์อีกกลุ่มที่มีบทบาทในลำน้ำสายนี้ได้แก่คนจีน ซึ่งได้ล่องเรือเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามเมืองต่างๆ มาช้านานแล้ว มีรายงานว่าต้นศตวรรษที่ ๒๔ (ช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาต่อรัตนโกสินทร์) คนจีนในสยามตั้งหลักแหล่งกันมากในเขตหัวเมืองชายทะเลด้านอ่าวสยาม โดยเฉพาะบริเวณปากแม่น้ำ สายใหญ่ เช่นแม่น้ำบางปะกง ท่าจีนและ แม่กลอง

ชาวจีนเป็นเรี่ยวแรงสำคัญ ในการริเริ่มการเกษตรเพื่อการค้า ในขณะที่ชาวบ้านทั่วไปยังคงมีวิถีการผลิตแบบยังชีพ นอกจากนี้จะเป็นผู้ผลิตแล้ว ชาวจีนยังมีบทบาทในการเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อผลผลิตจากชาวไร่ ชาวนา ในท้องถิ่นออกไปส่งขายยังตลาดใหญ่ๆ นอกชุมชนเป็นพ่อค้าย่อย ตั้งแพค้าขายตามริมน้ำ และเป็นพ่อค้าเรือเร่ ขึ้นล่องซื้อขายสินค้า ตามแม่น้ำลำคลองต่างๆ ขณะเดียวกัน ก็ซื้อสินค้า จากท้องถิ่นเข้ามาจำหน่ายในชุมชนด้วย

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ การขุดคลองภาษีเจริญและคลองดำเนินสะดวกได้ส่งผลให้มีการขยายตัวของชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มคนจีน จากลุ่มน้ำท่าจีนไปตามคลองดำเนินสะดวกและริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองในเขตจังหวัดราชบุรีจนถึงสมุทรสงคราม คนเหล่านี้ได้เข้าไปผสมผสานกับคนไทยที่มีอยู่เดิม ร่วมกันทำสวนผลไม้ ปลูกผัก มะพร้าว ทำน้ำตาลมะพร้าวจนเกิดเป็นย่านชุมชนริมน้ำที่ประกอบอาชีพทำสวนกันมากมาย

ในขณะเดียวกัน ก็มีการอพยพเคลื่อนย้ายชาวนา ระหว่างลุ่มน้ำ เช่นเล่ากันว่า การทำสวนส้ม แถบบางมดนั้นเกิดจากคนเชื้อสายจีน จากบางช้าง และดำเนินสะดวกเข้ามาหาพื้นที่ทำกินแถบนั้น และลงมือปลูกส้มขายได้ผลดี ก็เลยพากันยกร่องสวนปลูกส้มกันตามมาเรื่อยๆ นอกจากนี้จะมีส่วนอย่างมากในการพัฒนาอาชีพทำสวนและตลาดแล้ว คนจีนยังมีบทบาทสำคัญในการบุกเบิกอุตสาหกรรมต่างๆ เช่นการทำน้ำตาลมะพร้าวในสมุทรสงคราม การทำโอ่งมังกรในราชบุรี ตลอดจนการปลูกอ้อยเพื่อป้อนโรงงานน้ำตาลสองฝั่งแม่น้ำแม่กลองในเขตกาญจนบุรีลงไปถึงสมุทรสงครามลงมาถึงราชบุรี เป็นต้น ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา กลุ่มคนจีน ได้ขยายตัวไปตั้งถิ่นฐานในย่านตลาดตามที่ต่างๆ จนเกิดเป็นชุมชนเมืองขึ้นหลายแห่งริมน้ำแม่กลอง ตั้งแต่ราชบุรีลงไปจนถึงสมุทรสงคราม เช่นที่โพธาราม บ้านโป่ง ดำเนินสะดวกและอัมพวา เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าเมืองหลายเมืองที่เกิดขึ้นในละแวกนี้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมาพัฒนาขึ้นมาจากบริเวณย่านตลาดของคนจีน

คนจีนมีบทบาทสำคัญต่อพัฒนาการของชุมชนในดินแดนลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างเป็นอย่างมาก การที่พื้นที่แถบนี้ เป็นที่ชุมนุมของคนหลายชาติพันธุ์ทำให้ลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างกลายเป็นดินแดนที่มีความมั่งคั่งทางศาสนาและวัฒนธรรมเราจะเห็นทั้งศาลเจ้า และวัดวาอารามมากมายเรียงรายอยู่สองฝั่งคลองแม่น้ำแม่กลอง หรือแม้แต่โบสถ์คริสต์ก็มีให้เห็นเช่นกัน

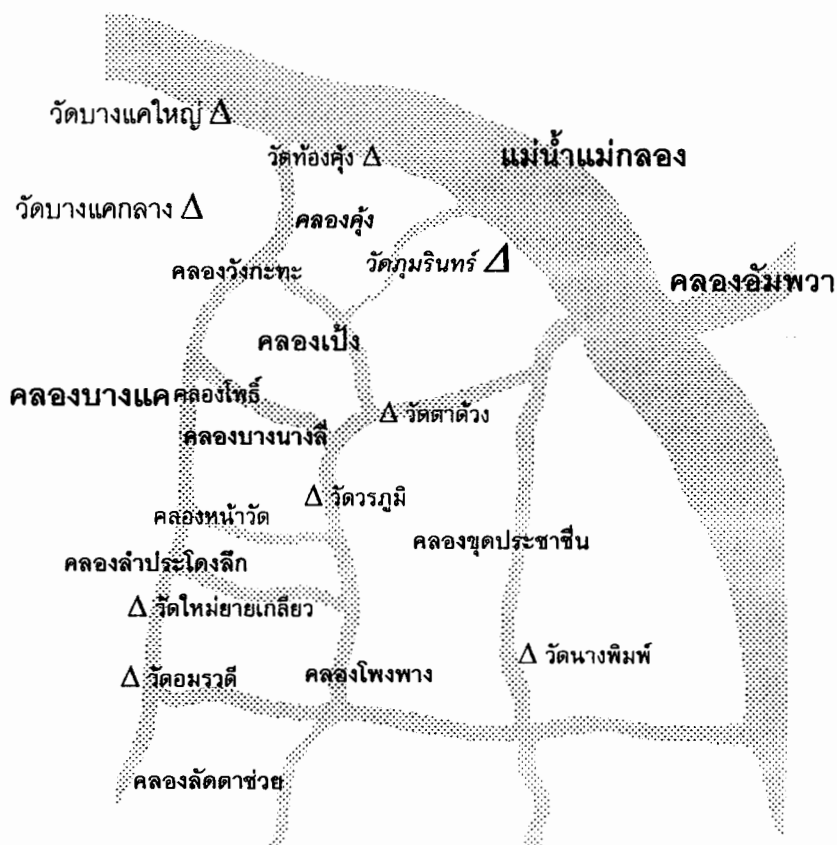
ในฐานะที่ตำบลบางนางลี่ ตั้งอยู่ในภูมินิเวศน์แม่กลองติดต่อกับชุมชนอัมพวามาตั้งแต่ต้น จึงเป็นส่วนหนึ่งของสวนบางช้าง ดังนั้นชุมชนจึงประกอบไปด้วยผู้คน หลากหลายที่เกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์และ ความผันแปรทางสังคม(Social Dynamic) มาอย่างต่อเนื่อง

บทที่ ๓

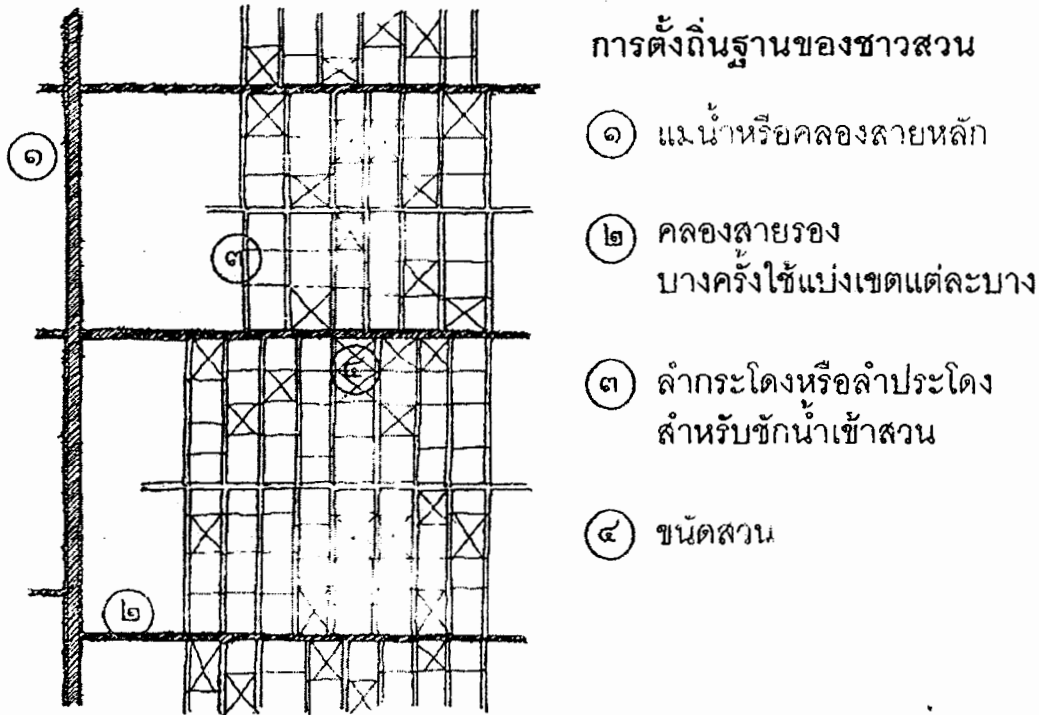
การตั้งถิ่นฐานชุมชนบางนางลี่

พื้นที่ตำบลบางนางลี่ เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ เช่นเดียวกับตำบลบางช้าง(สวนนอก) หากแต่การก่อสร้างตัวประกอบอาชีพรวมอยู่เป็นส่วนหนึ่งของบางช้างตามประวัติศาสตร์จากกรุงศรีอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ ตำแหน่งของชุมชน ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของลำน้ำแม่กลอง โดยมีคลองหลักสองคลองเป็นอาณาเขต กล่าวคือ คลองบางนางลี่ อยู่เยื้องคลองอัมพวาและคลองบางแคอยู่เยื้องคลองบางจาก ทั้งสองคลองนี้ไปเชื่อมกับคลองโพงพาง ทำให้ชุมชนมีลักษณะ คล้ายเกาะและมีคลองเล็กๆ เชื่อมภายในอีกหลายคลองเชื่อมต่อกับสามคลองนี้ การตั้งถิ่นฐาน บ้านเรือน จึงอาศัยริมคลองหลัก และกระจายไปตามคลองเล็กๆ ที่อยู่อาศัยจึงกระจายไปตามความยาวของลำคลอง โดยมีพื้นที่ทำกิน (สวน) อยู่ด้านหลัง หรืออยู่ห่างไกลออกไปในคลองเล็กแล้วแต่สภาพหรือฐานะทางเศรษฐกิจและโอกาสของการได้มาซึ่งที่ดิน ต่อมามีการทำสวนแบบยกร่อง ซึ่งรับแบบแผนมาจากคนจีน ทำให้ชุมชน ขยายไปในตามคลอง ดังแผนผังแสดงเครือข่ายลำคลอง

แผนผังที่ ๑ แสดงเครือข่ายลำคลองบริเวณที่ตั้งถิ่นฐาน

แผนผังที่ ๒ แสดงการตั้งถิ่นฐานของชาวสวน

การตั้งถิ่นฐานของชาวสวน

- ๑) แฉ่งน้ำหรือคลองสายหลัก
- ๒) คลองสายรอง
บางครั้งใช้แบ่งเขตแต่ละบาง
- ๓) ลำกระโดงหรือลำประโดง
สำหรับชักน้ำเข้าสวน
- ๔) ชนิดสวน

หมายเหตุ บ้านเรือนมักจะตั้งอยู่สองฝากลำน้ำ (๑ / ๒ / ๓)

๑. การเคลื่อนย้ายประชากร

การที่รัฐบาลเปิดประตูการค้ากับประเทศตะวันตกอย่างเป็นทางการตั้งแต่ทศวรรษ ๒๔๐๐ เป็นต้นมาส่งผลให้มีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงมากขึ้น กล่าวคือ หลังจากขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ ได้ไม่นานรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงดำเนินการหลายประการเพื่อส่งเสริมการขยายตัวของเศรษฐกิจเงินตราหรือเศรษฐกิจการค้าของประเทศ เริ่มจากการประกาศลดค่าธรรมเนียมนำเข้าสินค้าที่เข้ามาจอดในกรุงเทพฯ การยกเลิกการห้ามเอกชนส่งข้าวไปขายเป็นสินค้าออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการทำสนธิสัญญาบาวนริงกับประเทศอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ ซึ่งเป็นเสมือนการเปิดประเทศเพื่อทำการค้ากับประเทศตะวันตกอย่างเป็นทางการ ไม่ว่าจะเป็นการให้พ่อค้าชาวอังกฤษมีตัวแทนกงสุล การประกันสิทธิในการค้าโดยปราศจากการแทรกแซงหรือผูกขาดของรัฐ การกำหนดอัตราภาษีศุลกากรสำหรับสินค้าเข้าและสินค้าออกให้เป็นแบบแผน ฯลฯ ขณะที่ในปีต่อๆมารัฐบาลได้ทำสนธิสัญญาทางการค้าในลักษณะเดียวกันนี้กับประเทศอื่นๆ ส่งผลให้การเปิดประเทศเพื่อการค้าระหว่างประเทศโดยนิตินัยเสร็จสิ้นอย่างสมบูรณ์ การดำเนินนโยบายเปิดประเทศเพื่อการค้ากับประเทศตะวันตกข้างต้นส่งผลให้ความต้องการสินค้าจากประเทศไทย โดยเฉพาะข้าว เพิ่มขึ้นอย่างมาก และรัฐบาลได้ดำเนินมาตรการสำคัญ ๒ มาตรการในการตอบสนองความต้องการสินค้าการเกษตรดังกล่าว มาตรการแรกคือการขุดคลองเพื่อวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ก็เพราะว่าแม้การขุดคลองเป็นรูปแบบสำคัญของการก่อสร้างงานสาธารณูปโภคของรัฐสยามโบราณ แต่

การขุดคลองสมัยก่อนมักขุดขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อการป้องกันตัวมากกว่าเหตุผลทางเศรษฐกิจแม้คลองบางสายอาจส่งผลทางเศรษฐกิจโดยอ้อม

จนกระทั่งปลายสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อชนชั้นนำเริ่มตระหนักกว่าที่ราบที่มีผู้คนเบาบางอาจนำไปสู่ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจได้ จึงเริ่มขุดคลองด้วยจุดประสงค์ทางเศรษฐกิจ กล่าวเฉพาะในบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง ในทศวรรษ ๒๔๐๓ พระภาชีสมบัติบริบูรณ์ได้ยื่นข้อเสนอขุดคลองภาษีเจริญจากกรุงเทพฯ สู่มแม่น้ำท่าจีน ขณะที่ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้แนะนำให้ขุดคลองดำเนินสะดวก ขยายคลองภาษีเจริญจากแม่น้ำท่าจีนไปยังแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งการขุดคลองภาษีเจริญและคลองดำเนินสะดวกมีวัตถุประสงค์เพื่ออำนวยความสะดวกในการพัฒนาอุตสาหกรรมน้ำตาล (อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ :๒๕๕๑) การขนส่งข้าว เกลือ และผลิตภัณฑ์อื่นๆ จากลุ่มน้ำแม่กลองไปกรุงเทพฯ รวมทั้งอำนวยความสะดวกในการเข้าไปบุกเบิกพื้นที่เพาะปลูกใหม่ ขณะที่คลองประชาชมชื่น ซึ่งเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ทรงบัญชาให้ขุดในช่วงทศวรรษ ๒๔๑๐ แยกจากคลองบางนางลี่ไปออกคลองโพงพางเชื่อมต่อกับอ่าวบางตะบูน มีวัตถุประสงค์เพื่อย่นระยะทางขนส่งสินค้าทางทะเลจากเพชรบุรีอย่างสำคัญ นอกจากนี้ คลองประชาชมชื่นได้กลายเป็นเส้นทางการคมนาคมที่สำคัญของย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียง เพราะคลองสำคัญ ๒ สายที่ผู้คนแถบนี้ใช้ในการติดต่อกับ อัมพวาและแหล่งศูนย์กลางความเจริญใกล้เคียงสมัยก่อนมีการสร้างถนน นอกจากประกอบด้วย “สายใน” คือคลองประตู ที่เริ่มจาก อ.เขาย้อย ผ่านบางน้ำเค็ม บ้านต้นไทร บ้านหนองเสือ บ้านทะเลแก้ว บ้านทะเลคูคาน บ้านโคกวิหาร บ้านคลองวัดประตู บ้านต้นพลับ มาออกแม่น้ำอ้อมที่บ้านต้นหวีไต้ตัว อ.วัดเพลง ยังประกอบด้วย “สายนอก” คือคลองประชาชมชื่น เริ่มต้นจากคลองยี่สารในเขต ต.ยี่สาร ผ่านบ้านดอนจัน บ้านปากวน บ้านโพงพาง และบ้านสวนหลวง มาเชื่อมกับคลองบางนางลี่และออกแม่น้ำแม่กลองใกล้กับตัว อ.อัมพวา ผู้คนที่อยู่ในพื้นที่บริเวณนี้มาจากท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งเข้ามาบุกเบิกที่ดินและสร้างตัวใหม่

๒. การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ภายใต้การปกครองระบบศักดินา ซึ่งไพร่ไม่มีสิทธิ์เสรีภาพของตนเอง ต้องขึ้นกับพระมหากษัตริย์และขุนนางโดยมีระบบเกณฑ์แรงงานเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ด้วย เพราะนอกจากจะเป็นเงื่อนไขสำคัญให้ขุนนางสามารถข่มขู่บังคับกำลังซึ่งคุกคามต่อเสถียรภาพและความมั่นคงของพระมหากษัตริย์ ระบบแรงงานเกณฑ์และระบบทาสจำกัดการบุกเบิกพื้นที่ทำกินและการขยายกำลังการผลิต ฉะนั้น เพื่อลดอำนาจขุนนางลง รวมทั้งตอบสนองความต้องการข้าวในตลาดโลกที่เพิ่มขึ้น รัฐบาลจึงจำเป็นต้องดำเนินการยกเลิกระบบแรงงานเกณฑ์และระบบทาส โดยในปี พ.ศ. ๒๔๑๗ รัฐบาลได้ออกพระราชกำหนดให้ลูกทาสที่เกิดหลัง พ.ศ. ๒๔๑๑ เป็นไทแก่ตนเองเมื่ออายุ ๒๑ ปี และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ รัฐบาลอนุญาตให้ไพร่ที่อยู่ภายใต้การดูแลของมูลนายสามารถจ่ายเงินรัชชูปการทดแทนการทำแรงงานเกณฑ์ได้ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์ :๒๕๓๙) ซึ่งมาตรการเหล่านี้นอกจากทำลายอำนาจการควบคุมแรงงานส่วนตัวของขุนนางโดยตรง ยังส่งผลให้เกิดการปลดปล่อยแรงงานจำนวนมากเข้าสู่การเกษตรเชิงพาณิชย์ที่รัฐบาลดำเนินการส่งเสริมอยู่อย่างสำคัญการดำเนินการยกเลิกระบบแรงงานเกณฑ์และระบบทาส โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการขุดคลองเพื่อเหตุผลทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายประชากรมายังย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากหลังจากมีการขุดคลองประชาชมชื่นหรือที่ผู้คนย่านนี้เรียกว่า **คลองขุด** ได้

มีผู้นอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานริมสองฝั่งคลองสายนี้จำนวนมาก โดยมักจะตั้งบ้านเรือนบริเวณปากคลอง แยกจากคลองบางนางลี่ ประกอบอาชีพค้าขาย ทำโรงงานน้ำส้มสายชูจากน้ำตาลมะพร้าว เป็นที่ตั้งโรงฝึนและห้องแถว “ตาสั่ง” ให้ชาวจีนทั้งที่เป็นพ่อค้าและกุลิเข้า นอกจากนี้ บางส่วนได้ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน สลับกันไปจนถึงจุดตัดกับคลองโพงพางบริเวณวัดนางพิมพ์ (อนุสรณ์ อุณโณและคณะ : ๒๕๔๗) ซึ่งแม้จะมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานหลังคลองสายยาว เช่นคลองบางแค คลองบางนางลี่ แต่คลองวัดนางพิมพ์จะมี บ้านมากค่อนข้างหนาแน่นเพราะเป็นคลองที่ขุดใหม่และกว้างเชื่อมต่อไปถึงบ้านเขายี่สาร

กลุ่มคนทีอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณริมคลองย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงส่วนหนึ่ง อยู่ในกระแสการเคลื่อนย้ายประชากรจากคลองดำเนินสะดวกเข้าสู่แม่น้ำแม่กลอง (รายละเอียดดู ศรัศักร วัลลิโภดม: ๒๕๓๖) ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นชาวจีนอพยพที่เคลื่อนย้ายมาตามการขยายโครงการขุด การคมนาคมทางน้ำ ดังพ่อแม่ของชาวบางนางลี่รายหนึ่งซึ่ง “มาจากดำเนินฯ แล้วมาอยู่แถววัดอมรวดี พ่อมีเชื้อเจ๊ก พ่อของพ่อเป็นพวกเจ๊กต่างๆ ไม่ใช่เจ๊กขาว แม่ก็คนดำเนินฯ แกก็รับจ้างทำสวนทุ่ง เก็บผัก ถอนหอม พี่น้องอยู่ดำเนินฯ ทั้งนั้น มีแต่แม่ฉันทที่กระเด็นออกมา แกได้แฟนที่โน่นแหละ ก็ค้าขาย เรื่อยไป พ่อกับแม่มาหากินทางนี้ มาเช่าที่เช่า มาถือตาลกัน ตอนนั้นพาลูกมาด้วย ทั้งหมด ๖ คน ก็ช่วย ทำตาลกัน” (สุนีย์ จันทรรอด)

ขณะที่อีกส่วนเป็นชาวไทยซึ่งเพิ่งเป็นอิสระจากระบบไพร่ ดังจะเห็นได้จากการที่ผู้อพยพเข้ามา ในช่วงประมาณ ๑-๒ ชั่วอายุคนส่วนใหญ่จะมาจากพื้นที่แถบ อำเภอดำเนินสะดวก และในเขต จังหวัด ราชบุรี ดังชาวบางนางลี่รายหนึ่งที่ “พ่อเป็นคนหลักสอง ดำเนินสะดวก ด้วยความจนก็ทำมาหากิน เรื่อยไป มาถือสวนขึ้นตาล พอดีเงินก็ซื้อสวนแถวปลายหนองกระพง อยู่ทางไปวัดประดู่ ตำบลวัดประดู่ แล้วสร้างบ้านที่นั่น” เช่นเดียวกับอีกรายที่ “ทวดมาจากบางกระทุ่ม ราชบุรี ลูกติดมา ๒ คน ที่โน่นแห้ง แล้ง ที่นี้เป็นน้ำเป็นสวนมาที่นี้ทำรับจ้างทำตาล แบ่งครึ่งกัน แล้วก็จับจองที่รกร้าง แล้วก็ทำสวน มะพร้าว แล้วช่วงแรกๆ ทำสวนมะพร้าว ช่วงปลายทำนา เป็น ๒ ชนิด ตอนหลังมีอีกชนิดก็ทำสวน” หรืออีกรายที่ “ปู่คนดำเนินฯ พ่อมาจากดำเนินฯ ที่ดำเนินฯ ทำสวนเตียน ปลูกหอม พริก พืชสวนครัว ไม้ล้มลุก” (สนทนากลุ่มย่อยวัดราชวรวิหาร)

นอกจากนี้ การอพยพเข้ามาของกลุ่มคนรุ่นหลังๆ ยังรวมถึงจังหวัดใกล้เคียงอื่นๆ ด้วย เช่น จังหวัดเพชรบุรี ดังบิดาของชาวบางนางลี่รายหนึ่งที่ “เป็นคนเพชรฯ มาทำตาล เพราะที่จังหวัดเพชรบุรี แห้งแล้ง เลยย้ายลงมาเช่าหรือถือสวนเขา คือริมคลองจะมีเจ้าของ ปลายๆ ไม่มี จับได้ เป็นป่าแล้วเบิก เป็นร่องสวน ทำนาในคลองแล้วปลูกมะพร้าวทำตาล เมื่อก่อนเพชรฯ ปลูกตาลโดนดตามคันทนา แต่ที่นี้ ปลูกไม่ได้ เลยมาทำมะพร้าว” ขณะที่บางรายอพยพมาจาก จังหวัดสุพรรณบุรี ดังกรณีมารดาของนายก องค์การบริหารส่วนตำบลบางนางลี่คนปัจจุบัน ซึ่ง “เป็นคนสองพี่น้อง สุพรรณฯ แม่มาซื้อมะพร้าวแล้ว เอาปลาช่อนแห้งมาขาย แล้วเอามะพร้าวไปขายสองพี่น้อง เพราะทางโน้นเขาไม่มี” ส่วนบิดาเป็นชาว เขมรมาจาก อ.ปากท่อ จ.ราชบุรี มาค้าขายเช่นกัน แต่หลังพบรักกันที่บางนางลี่ก็แต่งงานกันแล้วตั้ง บ้านเรือนที่ริมคลองโพธิ์ ซึ่งคนที่อยู่เดิมประกอบอาชีพทำน้ำตาลมะพร้าว แต่ “บ้านเร้าค้าขายแม่ซื้อ มะพร้าวลูกไปส่งล้มมะพร้าวที่ปากคลองบางแค เพราะว่าเราไม่มีที่”

ทั้งนี้ ผู้คนที่อพยพเข้ามาในระยะหลังไม่ได้จำกัดเฉพาะสามัญชน หากยังรวมถึงผู้คนสถานะ อื่นๆ ด้วย เช่นพระ ซึ่งจำนวนหลายรูปมาจากอำเภอดำเนินสะดวกและจังหวัดใกล้เคียง อาทิ “หลวงพ่อยอด หลวงพ่อ

โคล หลวงพ่อไพร หลวงพ่อเปีย มาจากปากท่อ ราชบุรี” เช่นเดียวกับชนชั้นเจ้านายที่ยังคงอพยพเข้ามา อยู่อาศัยย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงอย่างต่อเนื่อง ดังตาของชาวบ้านบางนางลี่รายหนึ่งที่ว่า “แก เป็นคนมีเชื้อมีชาติ ทราบว่าแกเป็นลูกเมียน้องหลวงวิจารณ์ คิดว่าแม่ของแกเป็นคนแฉนี้ หลวงวิจารณ์ แกได้เมียหลายคน ใครๆ ก็อยากได้ทำผัว” กล่าวกันว่าหลวงวิจารณ์ไม่ได้ย้ายมาอยู่ย่านนี้เพียงลำพัง หากแต่มาพร้อมกับน้องชายชื่อหลวงวิจิตร ทว่าต่อมา “เขาทะเลาะกัน แยกคอกันเลยเปลี่ยนนามสกุล ตัด ญาติกันเลย เปลี่ยนเป็นนามสกุลทองวารี เป็นทวดเรา หลวงวิจิตรได้เมียคนบางแค ๒ คน คือยาย ๑ คน แล้วแม่ของป้าอีกคน เขาก็มาตั้งรกรากที่บางแค...คือตาวิจารณ์อยู่บางนางลี่ หลวงวิจิตร อยู่บางแค นอกจากนี้ยังเล่ากันว่าหลวงวิจารณ์เคยพา “ยายพุ่ม” ผู้บริจาคที่ดินและทรัพย์สินสร้างวัดยายพุ่มหรือ วัดวรภูมิ เข้าเฝ้ารัชกาลที่ ๕ ที่กรุงเทพฯ แล้วพระองค์ทรงพระราชทานกาน้ำให้ ๑ ใบ เป็นเนื้อสำริด แต่ชาวบ้านบางนางลี่บางรายเห็นว่าหลวงวิจารณ์ไม่ได้พายายพุ่มเข้าเฝ้า กาน้ำสำริดใบนั้นเป็นของหลวง วิจารณ์ที่มอบให้กับลูกๆ “เชื่อว่าหลวงวิจารณ์ดำข้าวเฝ้าไปเฝ้าในวัง แกเป็นคนเข้านอกออกในได้ แต่ไม่รู้ ว่าเอาไปถวายหรือเปล่า นอกจากราชินีกุลบางช้างข้างต้น ยังมีเจ้านายหรือเชื้อพระวงศ์สายอื่นๆ อีกที่ เข้ามาตั้งถิ่นฐานย่านบางนางลี่ ดังตาของชาวบ้านบางนางลี่รายหนึ่งที่ว่า “มาจากในวัง เห็นแกเขินดีไปเกิด มร.ว. เสริม ภาณุมาศ แต่แกไม่ยอมอยู่ในวัง แกหนี คนมาตามก็ไม่ไป มาได้เมียที่วัดพุทธฯ แกหนีมา อยู่ตรงโค้งแถวคลองโพธิ์ อยู่ในนั้นเป็นกลุ่มเลย คือรู้จักกับเขามาก่อน แล้วก็มาซื้อที่ที่นี้ มาถึงก็ทำตาล เลย แกบอกว่าสนามหลวงเป็นของแก สนามม้าก็ของแก แกมีลูก ๕ คน ใช้ ม.ล. กันทุกคน นามสกุลภา ณุมาศ ที่นี้แกเอ็ดใครๆ ก็หยุดหมด คนกินเหล้าเมาแกเอ็ดที่เดียวหยุดหมด” และแม้ต่อมาจะมีคนมา ตามให้เจ้านายท่านนี้กลับไปอยู่ในวังตามเดิม แต่เจ้าตัวไม่ยอมกลับ เทียวไปหลบซ่อนอยู่ตามบ้านเรือน ของชาวบ้านที่รู้จักกัน กระทั่งฝ่ายที่มาตามตัวต้องล้มเลิกความตั้งใจในที่สุดทั้งนี้ การยกเลิกระบบ แรงงานเกณฑ์และระบบทาสไม่เพียงแต่ส่งผลให้ผู้คนจากภายนอกอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานย่านบางนางลี่ หากยังส่งผลให้บรรดาข้าทาสในย่านบางนางลี่พากันจับจองที่ดินเพื่อตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินย่านนี้ หลังจากได้รับอิสรภาพด้วย ดังกรณีทาสของกำนันเข้า แถบคลองโพธิ์ที่ว่า “บ้านกำนันเข้า บุญพยนต์ ถ้าใครไม่มีเงินเอาลูกมาซัดดอกเป็นทาส บ้านเขาเลยมีทาสหลายคน ส่วนใหญ่เป็นทาสซัดดอก แล้ว ออกสวนเขาเอาพวกทาสออก เวลามาซุดดินเบิกที่จะใช้ทาสเบิกที่ ถ้าเป็นทาสนิสัยดี พอเลิกทาสกำนัน เขาก็ให้นามสกุลบุญพยนต์กับทาสเลย แล้วพวกทาสกำนันเข้าก็เบิกที่ทำสวนอยู่แถวนี้ บางคนก็ได้ที่ สวนด้วย” (อ้างจากอนุสรณ์ อุณโณและคณะ : ๒๕๔๗)

เพราะเหตุนี้ ย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงจึงประกอบด้วยกลุ่มคนต่างๆ จำนวนมาก โดยกลุ่มคนเหล่านี้ได้ปรับตัวเข้ากับเงื่อนไขเชิงนิเวศวิทยาบริเวณรอยต่อปากแม่น้ำในหลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบการปลูกสร้างบ้านเรือน ซึ่งส่งผลให้ลักษณะความเป็น ชุมชนหรือการจัดรูปความสัมพันธ์ย่านบางนางลี่มีลักษณะจำเพาะ แตกต่างจากชุมชนชาวนาชาวไร่ ทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือระบบสวนยกร่อง เป็นรูปแบบการเกษตรซึ่งกล่าวกันว่ามีประสิทธิภาพใน การจัดการน้ำ การปรับปรุงบำรุงดิน รวมทั้งการป้องกันและกำจัดแมลงศัตรูพืช

ตารางที่ ๑ แสดง สถานการณ์ชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างบริเวณ
จังหวัดสมุทรสงคราม สมัยกรุงศรีอยุธยาถึง ปีพ.ศ. ๒๕๕๐

ยุคสมัย	สภาพชุมชน และการพัฒนา	
	สถานการณ์	สภาพทั่วไป
กรุงศรีอยุธยา	กรุงสุโขทัยเสื่อมอำนาจ มีการอพยพตั้งถิ่นฐานใหม่ของผู้คน	เริ่มปรากฏการณ์ก่อตัวของชุมชนกระจุกตัวริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง บริเวณเมลที่ราบปากน้ำอาศัยพื้นที่ทำนาและมีการทำประมงตามชายฝั่งทะเล
๒๑๗๐ ถึง ๒๓๒๐ สมัยพระเจ้าปราสาททองจนถึงปลายกรุงศรีอยุธยาต่อกรุงธนบุรี	ระยะศึกสงครามพม่า	พื้นที่ทางตอนบน บางคนที่ ดำเนินสะดวก ยังเป็นที่รกร้างว่างเปล่า ถัดลงมาเป็นแถบอัมพวาและแม่กลองเป็นที่อยู่อาศัย ควบคู่ไปกับการทำการเกษตรทำนา ทำสวน ไม้ผล พืชผัก การประมง มีตลาดบางช่วง ในบริเวณแขวงบางช้าง อำเภออัมพวา เป็นศูนย์กลางขายพืชผลการเกษตร และการเติบโตของชุมชนบริเวณปากแม่น้ำเป็นเมืองแม่กลอง กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ราษฎรมีการอพยพหนีภัยสงคราม ทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ถอยร่นจากบริเวณชุมชนเดิมตามริมแม่น้ำเข้าไปในพื้นที่ตะวันออกของแม่น้ำแม่กลองบริเวณที่มีสาครลงย่อยต่างๆ
๒๓๒๕ ถึง ๒๔๐๐ (ช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๓)	บางช้างสวนนอก บางกอกสวนใน	พื้นที่ริมสองฝั่งแม่น้ำแม่กลองในเขตเมืองแม่กลองอัมพวา บางคนที่ ตลอดแนวมีการทำสวน พื้นที่ตอนในยังคงมีการทำนา สภาพชุมชนในยุคนี้จะหนาแน่นแถบริมน้ำบริเวณที่เป็นศูนย์กลาง เช่นย่านตลาด เมืองแม่กลอง โดยมีตลาดน้ำสำคัญเกิดขึ้นในสองแห่งคือ ตลาดน้ำอัมพวาและตลาดน้ำบางนกแขวก บางช่วง ในเขตอัมพวา เป็นสถานที่ประสูติของรัชกาลที่ ๒ ถือเป็นเมืองราชินิกุล พื้นที่บริเวณนี้ส่วนใหญ่ มีสภาพเป็นสวนพืชผล ไม้ที่มีชื่อเสียงของเมืองแม่กลอง จนมีคำเรียกติดปากว่า สวนในบางกอก สวนนอกบางช่วง
๒๔๐๐ ถึง ๒๔๕๐ (สมัยรัชกาลที่ ๔ ต่อรัชกาลที่ ๕)	มีการขุดคลองดำเนินสะดวกและคลองสาขา	เริ่มปรากฏการณ์การตั้งถิ่นฐานตามแนวคลองดำเนินสะดวกและคลองสาขาสภาพพื้นที่มีการใช้พื้นที่ หลังบ้านที่เคยเป็นที่นาและที่รกร้างมาเป็นการทำสวนสวนพืชผัก เกิดย่านการค้า คือตลาดน้ำดำเนินสะดวกขึ้น สภาพชุมชนทั่วไปเป็นชุมชนริมน้ำ และหนาแน่นบริเวณที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง เกิดย่านการค้าทางน้ำเป็นตลาดน้ำย่อยๆ ตามหน้าวัดต่างๆมากมาย
๒๔๕๐ ถึง ๒๕๕๐	การปฏิรูปการปกครองหัวเมืองตามระบบมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. ๒๔๓๗) มีราชบุรีเป็นศูนย์กลาง ทางรถไฟสายแม่กลอง(ประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๘)	การจัดเขตพื้นที่ปกครองใหม่ เมืองสมุทรสงครามมี ๓ อำเภอ คืออำเภอเมือง อำเภออัมพวา บางคนที่ย้ายกับมณฑลราชบุรี ชุมชนทั่วไปเป็นชุมชนชาวสวนปลูกมะพร้าว ไม้ผลอื่นๆ รวมทั้งพืชผัก โดยเฉพาะในเขตบางคนที่ยึดกับดำเนินสะดวก การทำนามีประปรายทางตอนเหนือและตะวันตก การค้าขายแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่เป็นสินค้าพืชสวนในรูปตลาดชุมชน ท้องถิ่นและการค้าระหว่างหัวเมือง โดยใช้เส้นทางแม่น้ำสาครลง พื้นที่ทั่วไปยังคงเป็นสวนมะพร้าว ไม้ผลยืนต้นชนิดต่างๆ และพืชผักควบคู่ไปกับการกระจายตัวของที่อยู่อาศัย แต่มีพื้นที่เพื่อการค้าขายกระจุกตัวตามริมแม่น้ำมากขึ้น เมืองสมุทรสงคราม เป็นชุมชนเมืองที่เป็นศูนย์กลางของการปกครองแต่ยังขึ้นกับมณฑลราชบุรี เป็นศูนย์กลางการค้าคนขนส่งทั้งผู้คนและสินค้าทางบก โดยทางรถไฟและทางน้ำ โดยทางเรือออกสู่ทะเลและเส้นทางแม่น้ำสาครลงที่เชื่อมโยงภายในและระหว่างพื้นที่

<p>๒๔๘๐ถึง ๒๕๐๐</p>	<p>มีการตั้งเทศบาลเมืองสมุทรสงคราม</p>	<p>การสัญจรภายในพื้นที่ยังอาศัยทางน้ำเป็นหลัก มีการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าพืชสวนกับกรุงเทพ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ดำเนินสะดวกและใช้เส้นทางคลองดำเนินสะดวกและคลองภาษีเจริญเป็นหลัก</p> <p>เมืองสมุทรสงคราม เป็นศูนย์กลางการบริหารการปกครอง การค้า ภาคคมนาคม ขนส่งและการศึกษา มีการตัดถนนในเขตเทศบาลเมืองและเชื่อมสองฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ชุมชนมีการตั้งถิ่นฐานขยายตัวไกลจากริมแม่น้ำมากขึ้น แต่บริเวณริมแม่น้ำยังเป็นชุมชนหนาแน่น</p>
<p>๒๕๐๐ ถึง ๒๕๒๐</p>	<p>มีถนนสายบางแพถึงดำเนินสะดวก เชื่อมต่อกับจังหวัดใกล้เคียง</p> <p>มีการตัดถนนเชื่อมต่อกับพื้นที่ข้างเคียงมากขึ้น เครือข่ายถนนเริ่มเชื่อมโยงถึงกัน</p> <p>มีการสร้างทางหลวงแผ่นดินสายธนบุรี ปากท่อ</p>	<p>พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นชุมชนชาวสวน การคมนาคมยังใช้ทางน้ำอยู่มาก โดยไปเชื่อมต่อกับการคมนาคมทางบกที่ดำเนินสะดวก การค้าขายพืชสวนมีการใช้เส้นทางน้ำลำเลียงจากในพื้นที่และมีการขนส่งโดยใช้ถนนในบางช่วง</p> <p>มีการตัดถนนเชื่อมต่อบางแพ ถึงดำเนินสะดวก ไปยังตัวเมืองสมุทรสงคราม เป็นทางหลวงแผ่นดินสายบางแพถึงสมุทรสงคราม</p> <p>มีทางหลวงจังหวัดเชื่อมระหว่างสมุทรสงคราม ถึงสมุทรสาคร ที่อำเภอบ้านแพ้ว และระหว่างสมุทรสงคราม ถึงปากท่อ(จังหวัดราชบุรี)</p> <p>เทศบาลเมืองสมุทรสงครามมีการขยายตัวมากขึ้น ส่วนบริเวณรอบนอกยังคงเป็นชุมชนชาวสวน ปลูกมะพร้าว ไม้ผลอื่นๆ และพืชผัก</p> <p>การคมนาคมในพื้นที่ ยังคงใช้ทางน้ำเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการติดต่อระหว่างจังหวัดใช้ทางรถไฟระยะยนต์</p> <p>การคมนาคมทางถนน มีความสำคัญมากขึ้น มีการสร้างถนนเข้าถึงพื้นที่ที่เคยใช้ทางน้ำเป็นหลักมาก่อน</p> <p>ชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่ยังคงเป็นชาวสวน สภาพเป็นชุมชนเก่าที่ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ทางถนนเป็นปัจจัยที่เสริมให้การคมนาคมขนส่งสะดวกขึ้น</p>
<p>๒๕๒๐ถึง ๒๕๓๐</p>	<p>การสร้างเขื่อนอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกและการเกษตรเพื่อการค้า</p> <p>การผลิตตามความต้องการของตลาดโลก การส่งเสริมของภาครัฐ</p>	<p>ภาวะน้ำเค็มที่เข้ามาทางปากแม่น้ำโดยไม่มีน้ำจืดจากทางตอนบนลงไปไล่ เนื่องจากเป็นช่วงที่มีการดำเนินโครงการชลประทานแม่กลอง ประกอบกับภาวะแห้งแล้ง ทำให้เกิดภาวะน้ำเค็มจัด สวนมะพร้าวได้รับความเสียหายหนัก การทำน้ำตาลมะพร้าวให้ผลผลิตตกต่ำ</p> <p>น้ำไม่ท่วมพื้นที่เหมือนที่เคยท่วมทุกปี ชาวสวนเปลี่ยนจากการปลูกมะพร้าวทำตาลเป็นหลักมาเป็นสวนผสมที่มีไม้ผลเศรษฐกิจเป็นหลักอย่างกว้างขวาง มีการใช้เทคโนโลยีหลักสมัยใหม่เข้ามาช่วยในระบบการผลิตมากขึ้น</p> <p>พื้นที่เกษตรกรรมเริ่มถูกเปลี่ยนไปใช้ในรูปแบบอื่น โดยเฉพาะทางตอนล่างในเขตชายทะเล มีการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำส่งออก</p> <p>พื้นที่สวนยังคงเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ แต่การปลูกพืชเน้นความต้องการของตลาดเป็นหลัก</p> <p>มีอุตสาหกรรมแทรกตัวอยู่ประปรายตามพื้นที่ต่างๆ</p>
<p>๒๕๓๐ถึง๒๕๔๐</p>	<p>เกิดวิกฤตการณ์น้ำท่วม การคมนาคมติดต่อทางบกที่สะดวกทั่วถึงกัน</p>	<p>พื้นที่เขตชายทะเลจากแนวถนนธนบุรี ถึงปากท่อลงไปนับจากวิกฤตการณ์สวนมะพร้าวล้มมีการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่มาเป็นนาทุ่งเกือบหมด แต่ต่อมาเกิดปัญหาด้านมลภาวะต่อการผลิตและปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัจจุบันพื้นที่สวนหนึ่งกลายเป็นที่รกร้างว่างเปล่า ที่เหลือเป็นนาเกลือ และมีการใช้พื้นที่เดิมทำนาทุ่ง บ่อปลา อยู่บางส่วน</p> <p>เทศบาลเมืองสมุทรสงคราม เป็นศูนย์กลางการค้าและการบริการหลัก มีเทศบาลตำบลอัมพวา สุขาภิบาลกระดังงาในเขตอำเภอบางคนทีเป็น</p>

	<p>การส่งเสริมของภาครัฐ (เกษตรกรเพื่อการค้าอุตสาหกรรม)</p>	<p>ศูนย์กลางรองรับรองของจังหวัดสมุทรสงคราม ถัดขึ้นไปมีการเชื่อมโยงกับศูนย์กลางความเจริญ คือ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ชุมชนริมน้ำ มีการเปลี่ยนแปลงมาตั้งบ้านเรือนริมถนนเพื่อทำการค้าขายมากขึ้น</p> <p>มีโรงงานอุตสาหกรรม เข้ามาตั้งในเขตจังหวัดใกล้เคียงและภายในจังหวัด ดึงดูดคนหนุ่มสาวและชาวสวนส่วนหนึ่งหันมาทำงานนอกภาคเกษตรมากขึ้น</p> <p>พื้นที่สวนที่เคยปลูกมะพร้าวทำตาลและในระยะหลังปล่อยเป็นมะพร้าวเก็บผล นอกจากนี้มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่สวนไปสู่สวนผสมของไม้ผลเศรษฐกิจที่มีราคาสูงกว่าเช่น ส้มโอ ลิ้นจี่ ฯลฯ</p>
<p>๒๕๔๐ ถึง ๒๕๕๐</p>	<p>การขยายเครือข่ายถนน</p> <p>ฐานเศรษฐกิจเพื่อค้าขาย</p> <p>การส่งเสริมของภาครัฐ</p>	<p>ทุกตำบลมีถนนเชื่อมหมู่บ้าน และเครือข่ายถนนอำเภอ สู่เครือข่ายถนนจังหวัด เชื่อมกรุงเทพฯ และจังหวัดอื่นๆ ทั้งประเทศทำให้หมู่บ้านทั้งหมดผนวกเข้ากระแสเศรษฐกิจ สังคม สมัยใหม่ การค้าขายใหญ่น้อย ที่อาศัยรถเพิ่มและมีความถี่มากกว่าการใช้แม่น้ำลำคลองเดิม</p> <p>ฐานเศรษฐกิจ อำเภอเมืองมีสามประเภท คือทำนาเกลือบางส่วน เก็บผลมะพร้าวขาย ทำประมงขนาดย่อย และประมงธุรกิจขนาดใหญ่ เป็นแรงงานจากพม่า</p> <p>อำเภออัมพวา ทำประมงรายย่อย เก็บผลมะพร้าว (บางกลุ่มทำโรงเอาเนื้อมามะพร้าวส่งโรงงานผลิตกะทิ) สวนลิ้นจี่ ส้มโอ อิมด้วนแนวโน้มราคาคงตัว มีการทำนาประปรายอยู่บ่งตำบล</p> <p>อำเภอบางคนที ยังคงสภาพสวนมะพร้าว ลิ้นจี่ แก้วแก่ เช่นเดิมทุกชุมชน มีคนประกอบอาชีพค้าขายรับจ้างภายนอก เป็นรายได้สูงกว่าการเกษตร จากวิกฤติเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐ หน่วยงานภาครัฐโดยสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ได้ขยายเข้าไปในเขต</p> <p>พื้นที่ จังหวัดสมุทรสงคราม ทำให้กิจกรรมการพัฒนา และกระบวนการดำเนินงานต่างไปจากเดิม เกิดแบบแผนการมีส่วนร่วมมากขึ้น ตลอดจนมีการรวมกลุ่มการพัฒนาหลากหลาย แต่ยังไม่เข้มข้นเหมือนภูมิภาคอื่น</p> <p>กิจกรรมจากกองทุนเพื่อสังคม ของราชการสวนหนึ่งใช้ส่งเสริมงานท่องเที่ยว อนุรักษ์นิยมประกอบกับ กระแสการท่องเที่ยว ทำให้สมุทรสงครามเปลี่ยนแปลงตนเองเป็นเมืองท่องเที่ยวสุดสปีดาร์ ทำให้ตลาดน้ำ อัมพวาตั้งเดิมซึ่งยุติกิจกรรมไปไม่ต่ำกว่า ๒๕ ปี พื้นสภาพเป็นตลาดน้ำยามเย็น ใหม่ ปลายสปีดาร์ศุกร์ - อาทิตย์ ที่มีชื่อเสียงอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันธุรกิจสถานที่พัก ขายแม่น้ำลำคลอง และกลางสวนของทั้งสามอำเภอ ขยายตัวขึ้นเพื่อรองรับการท่องเที่ยว</p>

ที่มา : ปรับปรุงเพิ่มเติมจาก *อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ (๒๕๔๑ : ๗๖ - ๗๙)*

บทที่ ๔

วิถีชีวิตชาวสวนตาลและการเปลี่ยนแปลงชาวบางนางลี่

การที่ประชาชนตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน ในเขตนิเวศน์พื้นที่ชุ่มน้ำสิ่งแรกที่มือถือพล ต่อการสร้างถิ่นที่อยู่อาศัย และการทำมาหากินคือสภาพแวดล้อม อันเป็นฐานทรัพยากรและชีวิตในทุกๆ ด้าน กล่าวคือชาวบางนางลี่ จะเรียกตนเองว่า “คนลุ่มน้ำแม่กลอง” การที่เป็นชาวลุ่มน้ำ การสร้างบ้านเรือน และเครื่องมือการทำมาหากิน จึงต้องผ่านขบวนการคิดดัดแปลง ปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพธรรมชาติ เช่นเรือที่ใช้ในคลองใหญ่ คลองเล็กจะมีขนาดที่แตกต่างกัน ทั้งนี้การตั้งถิ่นฐานย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียง มีลักษณะดังนี้

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานสัมพันธ์กับความพยายามที่จะใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมและทรัพยากรของผู้คนที่อพยพเข้ามาใหม่ เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานขนานไปตามลำคลองนอกจากช่วยให้สามารถใช้ประโยชน์จากลำน้ำในแง่ของการอุปโภคบริโภคได้สะดวก ขณะเดียวกันยังช่วยให้สามารถอาศัยลำน้ำเป็นเส้นทางคมนาคมได้โดยง่าย โดยหากเป็นระยะทางสั้นๆ เช่น ไปวัดหรือบ้านใกล้เคียง ชาวบางนางลี่อาศัยการเดินทางเท้าไปตามคันสวน แต่หากเป็นระยะทางไกลๆ จะเดินทางด้วยเรือ ซึ่งมีทั้งเรือสำปั้น เรือบด เรืออีแปะ เรือแจว ฯลฯ หากเป็น ระหว่างตำบลก็ใช้เรือสำปั้นพาย ถ้าไปคนเดียวใช้เรือบดหรือสำปะนี้ ถ้าไปอัมพวาก็ต้องเอาเรือสำปั้นหรือเรือสำปะนี้พายไป นี่เป็นสมัยใช้ตะเกียงกระป๋องกับตะเกียงเจ้าพายุ พายไปตามคลองไปเรื่อยๆ ไปออกแม่น้ำแม่กลอง ถ้าต้องการเดินทางไปยังแม่กลองชาวบางนางลี่ต้องนั่งเรือเมล์ไป โดยหลังจากที่พายเรือไปจนถึงอัมพวาแล้ว ก็จะไปรอ “เรือแดง” สายแม่กลอง-ราชบุรีที่ล่องมาจากราชบุรี จากนั้นจึงลงเรือและไปขึ้นที่แม่กลอง ค่าโดยสารคนละ ๒ บาท (ประดิษฐ์ จันทรรอด)

เงื่อนไขเชิงนิเวศวิทยา ไม่เพียงแต่ส่งผลต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่ขนานไปตามลำคลองสายต่างๆ หากยังส่งผลต่อรูปแบบการปลูกสร้างบ้านเรือนย่านบางนางลี่ด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่บ้านเรือนในช่วงนี้ส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนไทย หลังคามุงจาก ยกพื้นสูง เนื่องจาก “เดือนแปดน้ำหลาก น้ำมาจากเมืองกาญจน์ ก็ท่วมหมด เตาดาลบางเตาก็เคียวไม่ได้ ต้องขึ้นไปนอนบนบ้าน หุงข้าวบนบ้าน ท่วมอยู่ประมาณเดือนหนึ่ง ก่อนเข้าพรรษาจะท่วมทุกปี ช่วงนี้ไปไหนก็ต้องใช้เรือ”(ประดิษฐ์ จันทรรอด) ขณะเดียวกันองค์ประกอบบ้านเรือนไม่ได้มีเพียงตัวบ้าน แต่ยังประกอบด้วยอยู่เก็บเรือ ซึ่งมักสร้างไว้ด้านทิศตะวันตกหรืออาจเป็นบริเวณด้านหน้าของบ้าน นอกจากนี้ บริเวณหน้าบ้านจะมีศาลาท่าน้ำสำหรับเป็นที่ขึ้นลงเรือและเป็นสถานที่ประกอบกิจวัตรประจำวันต่างๆ เช่น อาบน้ำ ซักผ้า ล้างจาน หุงหาอาหาร ฯลฯ

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่วางอยู่บนการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมดังกล่าวส่งผลต่อสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างสำคัญ โดยการตั้งถิ่นฐานเรียงรายไปตามแม่น้ำลำคลองย่านบางนางลี่เป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่เรียกว่า “หมู่บ้านเป็นแนว” ซึ่งแตกต่างจาก “หมู่บ้านกระจุก” ของชุมชนชานนา และก่อให้เกิดการจัดรูปความสัมพันธ์ทางสังคมที่ต่างกัน กล่าวคือ หมู่บ้านกระจุกตั้งอยู่ท่ามกลางนาข้าวและมักจะรวมตัวกันเป็นหน่วยเดียว และแต่ละหน่วยจะแยกออกจากหมู่บ้านใกล้เคียงอย่างชัดเจน ทว่าหมู่บ้านเป็นแนวประกอบด้วยบ้านเรือนที่ปลูกเป็นแถวยาวแคบๆ ตาม

แม่น้ำลำคลองหรือตามถนน มีศูนย์กลางอยู่ที่การมีชายแม่น้ำร่วมกันมากกว่าจะอยู่ใจกลางหมู่บ้าน ฉะนั้น ความเป็นชุมชนของหมู่บ้านแนวจึงไม่ได้มีลักษณะเป็นเนื้อเดียว หรือเป็นชุดหรือเครือข่าย ความสัมพันธ์ขนาดใหญ่ที่วางอยู่บนระบบคุณค่าเดียวกัน หากแต่เป็นชุดหรือเครือข่ายความสัมพันธ์ขนาดเล็กจำนวนมาก ซึ่งมักยึดโยงกันด้วยความเป็นเครือญาติหรือสัครพรรคพวก ดังกรณีย่านหน้าวัดวรภูมิ(วัดยายพุ่ม)จะไม่มีคนอื่นเลย ตระกูลเดียวกันทั้งนั้น

ขณะเดียวกันเครือข่ายความสัมพันธ์เหล่านี้ก็เชื่อมโยงหรือมีจุดตัดกันในเงื่อนไขและโอกาสต่างๆ ซึ่งมักจะมี“วัด” เป็นศูนย์กลางเพราะเหตุที่มีการจัดรูปองค์กรทางสังคมหรือมีความเป็นชุมชนในอีกลักษณะ หน่วยหรือขอบเขตย่านบางนางสีจึงครอบคลุมกว้างขวางกว่าหน่วยพื้นที่การปกครองในปัจจุบัน เพราะขณะที่หน่วยงานรัฐอาศัยลำคลองเป็นเกณฑ์ในการแบ่งท้องถื่นแถบนี้เป็นตำบลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ต.บางนางสี ต.บางแค ต.ปลายโพงพาง หรือ ต.สวนหลวง ทว่าการตั้งถิ่นฐานย่านนี้มักตั้งเรียงรายไปทั้งสองฟากคลองซึ่งอยู่ต่างตำบลกัน ดังกรณีคลองโพงพางซึ่งเป็นเส้นแบ่งระหว่าง ต.บางนางสี กับ ต.ปลายโพงพาง บริเวณกลุ่มบ้านใกล้วัดอมรวดีซึ่งมีบ้านเรือนเรียงรายทั้งสองฝั่งคลองต่างเป็นเครือญาติกัน ดังชาวบางนางสีรายหนึ่งซึ่ง “บ้านอยู่ทางฝั่งหมู่ ๕ บางนางสี ฝั่งตรงข้ามคือหมู่ ๔ ปลายโพงพาง เป็นบ้านญาติ ๔ หลัง หลังหนึ่งเป็นบ้านยายไม่มีคนอยู่ แต่เจ้าของเขากลับมาเดือนละครึ่ง” เช่นเดียวกับคลองบางแคซึ่งเป็นเส้นคั่นระหว่าง ต.บางนางสี กับ ต.บางแค ซึ่ง “ตอนนั้นบ้านชายคลองอยู่เต็ม ตั้งแต่ปากคลองบางแคถึงวัดสาธุ แน่นหมดทั้ง ๒ ฝั่งตำบล” ซึ่งนอกจากบางช่วงแคบจนสามารถกระโดดข้ามได้ ที่สำคัญผู้คนทั้งสองฝั่งคลองบางแคยังติดต่อสัมพันธ์กัน เป็นเครือญาติ หรือแต่งงานกัน ดังกรณีชาวบางแครายหนึ่งซึ่ง “เกิดฝั่งบางแค ไปโตฝั่งบางนางสี หมู่ ๒ เพราะที่สวนอยู่ฝั่งโน้น ย่าอยู่ฝั่งโน้น พ่อเป็นคนบางนางสีมาขอแม่คนบางแค พ่อขายบ้านเลยไปอยู่กับย่าที่บางนางสี อยู่ในอุโมงสวน...ขึ้นศาลตอนออกจากโรงเรียนอายุ ๑๖-๑๗ ปี แฟนเป็นคนบางแคหมู่ ๒ หลังวัดบางแคกลาง พ่อแต่งงานก็ไปๆ มาๆ แล้วก็มาทำสวนฝั่งนี้ มาปลูกบ้านอยู่ฝั่งบางแค” เช่นเดียวกับชาวบางนางสีรายหนึ่งซึ่ง “เมื่อก่อนอยู่ฝั่งบางนางสี สมัยนั้นคลองบางแคมีเครื่องปั่นไฟ ผมมาดูมวยตู้เขาว่ามาจับน้องสาวเขาก็เลยขอเสียเลย แต่งงานแล้วอยู่บ้านแฟนฝั่งบางแค แฟนชายโอเลี้ยง ชายโชว์ห่วย อยู่ได้ ๓ เดือนเขาไล่ เลยมาซื้อที่บริเวณฝั่งบางนางสี” (อ้างจากอนุสรณ์ อุณโณและคณะ : ๒๕๔๗)

ขณะที่ปัจจุบันแม้ชาวบางนางสีบางส่วนจะย้ายมาปลูกสร้างบ้านเรือนริมถนนเพื่อปรับตัวตอบสนองต่อเส้นทางคมนาคมทางถนน แต่ก็ยังมีบางส่วนที่ยังคงปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ริมคลองและไม่มีบ้านเรือนริมถนนบริเวณใดกระจุกตัวหนาแน่นเป็นชุมชนหรือย่านใหม่ ฉะนั้น การที่หน่วยราชการอาศัยลำคลองเป็นเส้นแบ่งตำบล หมู่บ้าน หรือกำหนดขอบเขตชุมชน จึงไม่สอดคล้องหรือขัดแย้งกับขอบเขตและลักษณะความเป็นชุมชนย่านบางนางสี

๑. เศรษฐกิจ สังคม ชาวสวนตาลบางนางสี

ในด้านอาชีพ ชาวบางนางสี ได้เริ่มเปลี่ยนพื้นที่ปลูกข้าวมาเป็นปลูกมะพร้าวและทำเป็นสวนยกร่อง โดยได้รับแบบแผนมาจากคนจีน นอกจากสวนยกร่องจะเหมาะกับภูมิณีเวศน์นี้แล้ว ยังเป็นการบริหารจัดการน้ำ ผลผลิตตลอดจนกรรมสิทธิ์ส่วนตัวและกรรมสิทธิ์ร่วม

๑.๑ การเพาะปลูกแบบสวนยกร่อง

ย่านบางนางลี่ตั้งอยู่บริเวณรอยต่อปากน้ำแม่กลองซึ่งเป็นระบบนิเวศที่มีลักษณะพื้นที่อยู่ในระบบนิเวศซึ่งสัมพันธ์กับการขึ้นลงของระดับน้ำทะเล เนื่องจากตั้งอยู่ไม่ไกลจากบริเวณปากน้ำแม่กลอง ซึ่งน้ำทะเลขึ้นลงวันละเมตรหรือหลายเมตร ขึ้นอยู่กับความใกล้ไกลทะเล ทั้งนี้ ชาวบางนางลี่ได้พัฒนาระบบการเพาะปลูกที่สอดคล้องกับเงื่อนไขทางนิเวศวิทยาดังกล่าวในรูปของระบบสวนยกร่อง ซึ่งเป็นระบบการเพาะปลูกที่เป็นการยกร่องเป็นคันดินขึ้นมาด้วยการขุดคูหรือท้องร่องรอบๆ ขนาดกว้างพอข้ามได้หรือประมาณ ๓-๔ วา การยกร่องจะทำขนานกันหลายๆ ร่อง แล้วเว้นที่ไว้รอบๆ ร่องสำหรับทำทางระบายน้ำเข้าออก สวนที่ยกร่องและมีคันดินหรือ “ถนน” รอบได้แปลงหนึ่งเรียกว่าสวน ๑ ชนิด ขนาดไม่แน่นอน (สุนทรีย์ อาสะวีย์ : ๒๕๓๗; อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ : ๒๕๔๑) ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับความยาวของหลังร่องสวนซึ่งถูกจำกัดด้วยขีดความสามารถในการลำเลียงกระบอกล้ำตาลที่มีน้ำตาลสดที่ปลดลงมาจากต้น ส่วนท้องร่องสวนจะขุดลึกประมาณ ๑ ชั้นพลั่วและนำดินที่ขุดขึ้นไปทำหลังร่อง

ระบบสวนยกร่องมีความสอดคล้องกับเงื่อนไขเชิงนิเวศวิทยาย่านบางนางลี่ นับตั้งแต่ในส่วนของการจัดการน้ำซึ่งมีหลายลักษณะ เช่น การจัดการปรากฏการณ์น้ำขึ้นน้ำลงซึ่งระดับน้ำในแต่ละวันต่างกันมาก โดยเฉพาะช่วงน้ำขึ้นซึ่งส่งผลให้น้ำเอ่อท่วมพื้นที่การเกษตรและบ้านเรือนได้ ชาวบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงจึงได้ขุดแพรกลำราง ลำกระโดง เชื่อมต่อกับชนิดสวนเพื่อเพิ่มเนื้อที่แผ่หน้าส่งผลให้ จ.สมุทรสงคราม ซึ่งมีพื้นที่เพียง ๔๑๖ ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ ๒๖๐,๐๐๐ ไร่เศษ ซึ่งเป็นจังหวัดที่เล็กที่สุดในประเทศไทย มีคลองมากถึง ๓๕๖ คลอง และมีแพรกลำราง ลำกระโดงอีกนับพันสาย (สุรจิต ชีรเวทย์ : ๒๕๔๘)

นอกจากนี้ ระบบสวนยกร่องเป็นระบบเพาะปลูกที่เป็นการให้น้ำแก่พืชไปในตัว โดยหากฝนตกหรือเมื่อชาวสวนรดน้ำ น้ำจากพื้นผิวด้านบนจะระบายลงสู่ด้านล่างหรือระบายลงสู่ร่องน้ำ น้ำที่ปล่อยให้ไหลไปตามร่องจะสามารถไหลซึมไปในดินทางข้างได้ ถือเป็นการให้น้ำทางผิวดิน ขณะเดียวกันร่องน้ำในสวนยังทำหน้าที่เป็นสระเก็บกักน้ำไว้ใช้โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้ง โดยมีท่อสำหรับระบายน้ำเข้าออกในร่องสวน

ระบบสวนยกร่องทั้งในย่านบางนางลี่และบริเวณอื่นในภาคกลางจึงได้รับการยอมรับว่า “ในบรรดาระบบเกษตรกรรมพื้นบ้านของไทย ระบบสวนยกร่องเป็นระบบที่มีการจัดการที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดระบบหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการจัดการเรื่องน้ำ การปรับปรุงบำรุงดิน การคัดเลือกและพัฒนาพันธุ์ และระบบการปลูกพืช นอกจากนี้ ระบบสวนยกร่องยังได้รับการยอมรับว่าเป็นระบบการเพาะปลูกที่เป็นการจัดการทรัพยากรแบบองค์รวม เพราะมองเห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างทรัพยากรดินกับน้ำในเชิงระบบนิเวศ (อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ : ๒๕๔๑)

๒. วัฒนธรรมและประเพณี

แม้ว่าชาวบางนางลี่ จะประกอบไปด้วยคน หลายวัฒนธรรม แต่ส่วนที่เห็นได้ชัดได้แก่ กลุ่มเชื้อชาติจีน และคนท้องถิ่นแต่เนื่องจากคนจีน ประกอบอาชีพด้านค้าขายหลายด้านจึงมีอิทธิพลในการเผยแพร่วัฒนธรรมจีนได้ค่อนข้างมาก

๒.๑ การปรับปนทางวัฒนธรรมของชาวจีนอพยพ

ชาวจีนอพยพในย่านบางนางลี่ไม่เพียงแต่รับวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมท้องถิ่นหากยังนำวัฒนธรรมของกลุ่มตนมาเผยแพร่ในท้องถิ่นด้วยในเวลาเดียวกัน การรับวัฒนธรรมหรือสาเหตุที่ชาวจีนอพยพนิยมส่งลูกไปเรียนประเทศจีนและยินยอมให้ประกอบอาชีพที่นั่น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะแม้ประเทศไทยมีโอกาสทางเศรษฐกิจดีกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศจีน แผ่นดินใหญ่ในขณะนั้น ทว่า “ประเทศไทยเสียอย่างคือราชการไม่ดีฉะนั้นคนจีนเขาจะกลับเมืองจีน ลูกเดียว รวยเมื่อไหร่จะกลับเมืองจีน ” (บุญส่ง เตียร์รัตนวรา) การปรับตัวเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมท้องถิ่น ชาวจีนอพยพมักแต่งงานกับผู้หญิงไทยในท้องถิ่นและตั้งรกรากประกอบอาชีพทำสวน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปกับชาวจีนที่อพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในแถบชนบทลี้กไปจากเมืองท่าชายทะเลและเมืองตามริมแม่น้ำ อาทิ แม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง แม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลอง โดยชาวจีนเหล่านี้จะแต่งงานกับผู้หญิงไทยและดำเนินชีวิตแบบชาวจีนภาคใต้ ปลุกข้าว ยาสูบ พริกไทย อ้อย ใบพลู ฝ้าย ผลไม้ และพืชผักต่างๆ ดังกรณี “เตี้ยพ่อไฮ้” ที่หลังจากอพยพมาจากเมืองจีนเข้ามาทำสวนแถบคลองลำประโดงลี้ก “แล้วได้กับแม่เขียน มีลูกมีเมียอยู่คลองลี้ก ทำสวนที่นั่น” (อินทร์ ทรัพย์ล้น) เช่นเดียวกับบริเวณหน้าวัดธรรมหรือวัดยายพุ่ม คนจีนที่อพยพเข้ามามักแต่งงานกับผู้หญิงไทยที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิม ดังกรณี “เตี้ย” ของชาวบางนางลี่รายหนึ่ง ซึ่ง “เป็นคนดำเนินเตี้ยมากับลุงที่มาเป็นครูอยู่ที่วัดยายพุ่ม แล้วแต่งงานกับแม่ที่เป็นคนสวนที่นี้ หลังจากนั้นก็ทำสวนกันอยู่ที่หน้าวัด”(เฮื่อ ทองวารี)

นอกจากนี้ แม้นักประวัติศาสตร์บางรายตั้งข้อสังเกตว่าขณะที่ชาวจีนกลุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีพร้อมจะตัดเปียและถือธรรมเนียมชนชั้นสูงไทย ชาวจีนอพยพกลุ่มที่กระจายตามหัวเมืองเพื่อทำไร่ ทำน้ำตาล เป็นช่างฝีมือต่อเรือ ฯลฯ แม้จะมีชีวิตอยู่ในชุมชนชาวไทยจนถึงแต่งงานกับสาวไทย แต่แท้จริงสัมพันธ์กับคนไทยเพียงด้านเดียวคือค้าขาย เพราะ “ไม่มีเหตุที่จะให้คนจีนเหล่านี้แทรกซึมเข้าไปในระบบสังคมไทยเต็มที่ เพราะไม่ให้ผลกำไรทั้งเชิงเศรษฐกิจและสังคม คนจีนกลุ่มนี้จึงถูกกลืนช้ากว่า เช่น ยังไม่ตัดเปียง่าย ๆ อย่างน้อยก็ยังไม่ตัดในสองสามชั่วอายุคนแรก” (นิธิ เอียวศรีวงศ์: ๒๕๒๗) ซึ่งการอ้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic identity) เช่นนี้ปรากฏในหมู่ชาวจีนอพยพย่านบางนางลี่ในช่วงแรกเช่นกัน ดังกรณี “เตี้ยพ่อไฮ้” ชาวจีนแถบคลองลำประโดงลี้ก ซึ่ง “เกิดเมืองจีน มาเมืองไทยแกยังไว้หางเปีย” (อินทร์ ทรัพย์ล้น) หรือกรณี “ก๋ง” ของชาวบางนางลี่อีกรายที่ “เป็นคนจีน แม่บอกไว้เปีย ตอนมีแฟนยังมีเปียอยู่เลย แกทำสวนที่นี้” (สมาน บุญพยนต์) กระนั้นก็เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวจีนอพยพย่านบางนางลี่มีแนวโน้มที่จะเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมท้องถิ่นมากกว่าการแต่งงานเพียงด้านเดียว ดังกรณี “เตี้ย” ของชาวบางนางลี่รายหนึ่ง ซึ่ง “ไม่เลือกคบคน แล้วส่วนใหญ่เตี้ยจะคบคนไทย นอกจากนี้ ชาวจีนอพยพพยายามเรียนรู้ธรรมเนียมปฏิบัติในวัฒนธรรมไทยเพื่อความอยู่รอด เช่น การอ่อนน้อมถ่อมตนแม้จะถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม การคบหา “นักเลง” เพื่อจะได้สามารถพึ่งพาได้ยามถูกข่มเหงรังแก ดังที่ชาวบางนางลี่รายหนึ่งเล่าว่า “เตี้ยว่าต้องคบนักเลงคนกว้างขวาง จะได้พึ่งพาได้” (บุญส่ง เตียร์รัตนวรา) โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการแสดงความเคารพต่อผู้นำทางการท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ดังกรณีชาวบางนางลี่รายหนึ่ง ซึ่ง “เมื่อก่อนสมัยอยู่บางแค

ต้องเอาไปให้กำนันปทุมทุกปี เปิด ไม้ ชนม เหล้า ต้องพายเรือไปให้ปีละ ๒ ครั้ง คนจีนนี่เขาจะเอาของไปให้พวกผู้นำทางการ ก็เป็นพวกหมูเห็ดเป็ดไก่” (เพ็งอ้อ)

ขณะเดียวกันชาวจีนอพยพได้ปฏิบัติตนเป็นชาวพุทธร่วมกับชาวบางนางลี่ดังจะเห็นได้จาก การที่แม้ชาวจีนจะรวมตัวกันสร้างศาลเจ้าและโรงเจ ทว่า “คนจีนต้องทำบุญก่อนถึงจะไหว้เจ้า เขาถือว่าพระใหญ่กว่า หรือบางที่เขาได้เมียคนไทย ไปวัดอาจให้ลูกเมียไป แต่เรื่องใส่บาตรนี้ใส่กันหมด”(บุญส่ง เต๋ยวรัตน์วรา) โดยเฉพาะชาวจีนจำนวนมากบริจาคหรือซื้อที่ดินและบริจาคทรัพย์สินสำหรับสร้างวัดริมแม่น้ำแม่กลองทั้งในเขต อ.อัมพวา และ อ.บางคนที จำนวนหลายวัด หรือในเขตที่ถัดเข้ามา “ในอยู่ในสวน” ก็มีชาวจีนบริจาคที่ดินและทรัพย์สินสำหรับการสร้างวัดจำนวนมากเช่นกัน ดังกรณีวัดราชบุรณารามหรือที่เรียกกันใญ่บางนางลี่ว่าวัดใหม่ยายเกลียวสร้างขึ้นโดยนางเกลียวโตวัฒนา และนายแถม โตวัฒนา สองแม่ลูกเชื้อสายจีนซึ่งประกอบอาชีพทำน้ำตาลมะพร้าว่านบางนางลี่และทำกิจการโรงพิมพ์ที่ จ.ราชบุรี ควบคู่ไปด้วย โดยทั้งสองได้บริจาคทรัพย์และที่ดินจำนวน ๘ ไร่เศษเพื่อสร้างวัดประจำตำบลบางนางลี่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๖ และได้ถวายบ้านนางเกลียวให้เป็นกุฏิหลังแรกของวัด นอกจากนี้ ขณะที่มีชีวิตแม่ลูกทั้งสองยังได้ร่วมกันบริจาคทรัพย์บำรุงศาสนาให้แก่วัดต่างๆ และร่วมกันบริจาคทรัพย์ทอดกฐินเป็นจำนวน ๑๓ วัด และหลังจากที่นางเกลียวถึงแก่กรรม นายแถมยังได้ทอดกฐินและผ้าป่าเป็นประจำเสมอมา (เศวก ธรรมศิริพงษ์ :๒๕๔๓) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวจีนอพยพบางรายยังรับคติความเชื่อด้านไสยศาสตร์ของชาวไทยด้วย ดังกรณี “เต๋ย” ของชาวบางนางลี่รายหนึ่ง “เชื่อเรื่องเวทย์มนตร์คาถา สักน้ำมันทั้งตัว ไปสักที่เขาช้าง ปากท้อ เอาเรือไปจอดสะพาน แล้วเดินลัดทุ่งไป ไปกับคนไทยเพื่อนๆ กัน”(บุญส่ง เต๋ยวรัตน์วรา) เหล่านี้เป็นต้น

นอกจากนี้ วัฒนธรรมจีนบางส่วนได้แพร่เข้ามาอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนย่านบางนางลี่ด้วย เช่น การถวายกาแพพระช่วงกลางคืน การดื่มหน้าชาในช่วงงานพิธีทางพุทธศาสนา หรือชนิดอาหารที่จัดเลี้ยงตามงานบวช งานแต่งงาน งานศพ และงานบุญประเพณีต่างๆ มักจะมีอาหารของชาวจีนประกอบอยู่ด้วย เช่น จับฉ่าย ไช้พะโล้ ผัดหมี่ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือธรรมเนียมการสูบฝิ่น ซึ่งแม้เจ้าของโรงฝิ่นและผู้สูบฝิ่นส่วนใหญ่เป็นชาวจีน แต่มีชาวไทยบางรายไปสูบฝิ่นที่โรงฝิ่นเช่นกัน ดังที่อดีตเด็กพายเรือจ้างไปส่งคนที่โรงฝิ่นเล่าว่า “โรงฝิ่นอยู่ริมแม่น้ำ เป็นแพลอย เป็นของคนจีน ที่คลองบางลี่ก็มีแต่เล็กกว่า จะไม่อยู่ติดกับใคร ผมเคยถูกว่าจ้างไปส่งคนติดฝิ่นไปโรงฝิ่นที่ปากน้ำ แล้วนอนรอในเรือ คนสูบเป็นคนเชื้อสายจีนเยอะ แต่คนไทยก็มี” (เจริญ ถือตรง) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้การทำสวนยกร่องย่านบางนางลี่จะได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมการทำสวนของชาวจีนแต่สวนยกร่องย่านบางนางลี่กับสวนยกร่องของชาวจีนแตกต่างกันทั้งในเชิงรูปแบบและมโนทัศน์ เช่น สวนยกร่องของชาวจีนจะมีลักษณะโล่งเตียน หรือที่เรียกว่า “สวนเตียน” หรือ “สวนทุ่ง” บนคันร่องจะมีแต่พืชผักที่ปลูกเป็นแถวเป็นแนว ไม่มีวัชพืชหรือพืชประเภทอื่นขึ้นปะปนขณะเดียวกันก็มีการรดน้ำช่วงเช้าและเย็น มีการดูแลอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ โดยเฉพาะการให้ปุ๋ย เพื่อจะได้ผลผลิตที่ดีที่สุดลาด สวนผักแถบดำเนินสะดวกเป็นตัวอย่างที่ดีของสวนเตียนหรือสวนทุ่งของชาวจีนในลักษณะที่ว่านี้ขณะที่สวนยกร่องย่านบางนางลี่นอกจากพืชหลักบนคันร่องไม่ใช่ “ผักจีน” จำพวกคะน้า กวางตุ้ง ฯลฯ แต่เป็นมะพร้าวตาลซึ่งปลูกควบคู่กับไม้ผลชนิดต่างๆ อาทิ มะม่วง ส้มโอ ฯลฯ ปะปนกัน การทำสวนยกร่องย่านบางนางลี่ไม่ได้ดูแลอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ไม่ต้องตายหญ้าให้ดูโล่งเตียนตลอดเวลา ไม่จำเป็นต้องใส่ปุ๋ยมาก

เท่า และไม่จำเป็นต้องให้น้ำ เนื่องจากระบบการไหลเวียนของน้ำเข้าออกห้องร้องเป็นวิธีการให้น้ำที่สมบูรณ์อยู่ในตัวตั้งที่กล่าวแล้วก่อนหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลผลิตในสวนย่านบางนางลี่สมัยนี้ไม่ได้ถูกนำจำหน่ายในตลาดทั้งหมด บางส่วนถูกเก็บไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนและเป็นของกำนัลญาติมิตร ซึ่งความแตกต่างเหล่านี้วางอยู่บนระบบเศรษฐกิจรวมถึงโลกทัศน์และวัฒนธรรมที่ต่างกันเป็นสำคัญ

๒.๒ ร่องรอยรูปแบบวัฒนธรรมมอญ

แม้ไม่ปรากฏว่าย่านบางนางลี่มีครัวเรือนโถงสี่เหลี่ยมคางหมูเหมือนเช่นในเขต จ.ราชบุรีหรือในเขต อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม แต่รูปแบบวัฒนธรรมมอญได้แพร่กระจายในย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงหลายลักษณะ นับตั้งแต่ในส่วนของการปลูกสร้างบ้านเรือนที่พบว่าบ้านเรือนริมน้ำสมัยก่อนส่วนหนึ่งเป็นเรือนทั้งฝากระดานและฝาขัดแตะมุงจากและปลูกขวางลำคลอง แทนที่จะปลูกขนานไปตามลำน้ำ ดังกรณีกลุ่มบ้านเรือนบริเวณย่านหน้าวัดวรภูมิริมคลองบางนางลี่

ลักษณะขวางคลอง คล้ายคลึงกับลักษณะการปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวมอญที่เรียกว่า “มอญขวาง” ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนิพนธ์ไว้เมื่อคราวเสด็จประพาสผ่านชุมชนชาวมอญแถบจังหวัดราชบุรีว่า บ้านเรือนก็มีฝากระดานหลายหลัง ตั้งอยู่ริมหาดทั้งสองฟากแม่น้ำหลายสิบหลัง แต่มักจะปลูกขวางแม่น้ำ เหมือนอย่างเช่นที่ปากเกร็ด เห็นจะเป็นธรรมเนียมพวกมอญใช้อย่างนั้น (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ่างใน ส.พลาญน้อย)

รูปแบบวัฒนธรรมมอญประการที่สองที่แพร่กระจายในย่านบางนางลี่คือการสร้างเสาชิงช้าในบริเวณวัดต่างๆ กล่าวคือ เมื่อก่อนวัดแถบนี้ ไม่ว่าจะเป็นวัดวรภูมิ วัดบางแคกลาง วัดปรกสุธาราม วัดบางแคใหญ่ ฯลฯ ต่างมีเสาชิงช้าอยู่ในบริเวณวัด โดยเสาชิงช้าวัดวรภูมิ “เมื่อก่อนอยู่ตรงศาลาท่าน้ำ ไปทางสะพาน ๒ วา มีต้นเข็มอยู่ต้น ต้นจิกอยู่ต้น” (รองเจ้าอาวาสวัดวรภูมิ, สัมภาษณ์ ๒๒ มีนาคม ๒๕๔๖) เช่นเดียวกับวัดบางสะแก แถบแคอ้อมที่ “หงส์นั้นทำด้วยสัมฤทธิ์นะ วัดบางสะแกมีหงส์ตั้ง ๔ ตัว เขาเอาตัวหงส์ติดไว้ที่ยอดเสาสูงๆ ตั้ง ๘-๙ วา ประดับกระจก ปิดทองร้องชาติ” (ลุงแหวง, สัมภาษณ์ใน อารมณ์ จันทร์สมวงศ์ : ๒๕๔๑)

รูปแบบวัฒนธรรมมอญประการที่สามคือประเพณีการเล่นในช่วงสงกรานต์ ทั้งนี้ ในช่วงก่อนทศวรรษ ๒๕๐๐ เมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ นอกจากกวนข้าวเหนียวแดง กาละแม ทำข้าวต้มมัด สำหรับทำบุญใส่บาตรและแจกจ่ายญาติผู้ใหญ่และเพื่อนบ้าน รดน้ำและขอพรจากผู้สูงอายุ สรงน้ำ พระพุทธรูปและหลวงพ่อบ้าง ทำบุญกระดุกและถวายปัจจัยพระภิกษุสามเณร ฯลฯ ชาวบางนางลี่ยังนิยมไปเล่นตาม “บ่อน” ต่างๆ ในวัดรวมทั้งบริเวณที่คลองสบกัน เช่น บ่อนสะบ้า บ่อนมอญชอนผ้า โดย “คนหมู่ ๒ หมู่ ๓ ต.บางนางลี่ จะมาทำบุญที่วัดบางแคกลางสงกรานต์จะเล่นมอญชอนผ้า สะบ้า เล่นที่วัด แล้วก็โรงเรียนบ้านบางลี่เมื่อก่อนบ้านกำนันอยู่ตรงนั้น เขาเล่นตรงนั้นเพราะว่าเป็นศูนย์รวมคนทางฝั่งบางแคก็ข้ามมาเล่นด้วย เล่นกันตั้ง ๗ วัน” (จง สุวรรณรัตน์)

กรณีนับถือผีเรือนซึ่งชาวบางนางลี่ “ทุกบ้านมีผีเรือน เขาจะเอากระดุกใส่ถาดไว้ในห้อง หรือบางทีเขาก็ไว้บนช่อ” (การเข้าร่วมกิจกรรมวันทำบุญกระดุกกับชาวบ้านวันสงกรานต์) และ “เมื่อก่อนกระดุกปู่ตายเขาทำโกฐเก็บกระดุกไว้ที่บ้าน เมื่อก่อนเขาจะมีหิ้งไว้กระดุก ของปู่ตายอายุ ๔-๕ โทศ ถึงช่วงสงกรานต์ก็นิมนต์พระมาเลี้ยงเพลทำบุญกระดุก ต่อมาเขาก็ยกไปทำบุญที่วัด ก็เอา

ปัจจัยใส่ของถวายพระไป” (ประดิษฐ์ จันทรโรด) ขณะเดียวกันในพิธีแต่งงานจะมีการไหว้ผี โดยหากเป็นการแต่งงานตามปกติการไหว้ผีจะกระทำควบคู่ไปกับพิธีกรรมทางศาสนาอื่น ๆ

๓. พัฒนาการการผลิตน้ำตาลมะพร้าว

ปัจจัยที่ส่งผลให้ชาวบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงปรับเปลี่ยนระบบการผลิตมีหลายประการ และต่างมีความเชื่อมโยงกัน โดยเงื่อนไขและปัจจัยประการแรกคือผลกระทบทางเศรษฐกิจจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งส่งผลให้น้ำตาลทรายราคาสูงขึ้น กล่าวคือ หลังจากกองทัพญี่ปุ่นบุกเข้าประเทศไทยได้ ๖ เดือน จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี แถลงเมื่อเดือนมิถุนายน ๒๔๘๕ ว่าภาวะเศรษฐกิจของประเทศกำลังทรุดเต็มที่ ขณะเดียวกันได้เกิดสภาวะเงินเฟ้อภายในประเทศ เนื่องจากสินค้าขาดแคลน สินค้าต่างๆ ชัยบราคาสูงขึ้น บางชนิดราคาสูงขึ้นนับร้อยนับพันเท่า เช่น ราคาข้าวสารสูงขึ้น ๑,๒๐๐ เท่าตัวของราคาสมัยก่อนสงคราม ส่งผลให้รัฐบาลต้องพยายามหามาตรการต่างๆ ในการแก้ไขสภาวะเงินเฟ้อและการขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค โดยในเดือนสิงหาคม ๒๔๘๕ รัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการควบคุมเครื่องอุปโภคบริโภค ออกประกาศรายการสินค้าควบคุม ๒๕ รายการ เช่น น้ำตาลทรายขาว สบู่ ผ้า ไม้ขีดไฟ ตะปู ยา กระจาด เหล็ก ทองแดง ทองเหลือง สังกะสี ฯลฯ กำหนดให้ผู้ครอบครองสินค้าต้องนำบัญชีแจ้งปริมาณและสถานที่เก็บรายงานที่อำเภอภายในกำหนดเวลา ผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกยึดสิ่งของและถูกปรับไม่เกิน ๑๐,๐๐๐ บาท ขณะเดียวกันรัฐบาลประกาศปันส่วนน้ำตาลทรายขาว ไม้ขีดไฟ และน้ำมันก๊าดในจังหวัดพระนครและธนบุรี ประชาชนที่ต้องการสินค้าเหล่านี้ต้องนำทะเบียนสำมะโนครัวบัตรปันส่วนไปที่อำเภอท้องที่ที่ตนเองอยู่บัตรปันส่วนที่ได้รับจะซื้อน้ำตาลทรายได้ ๐.๕ กิโลกรัม ไม้ขีดไฟ ๑ กลัก และน้ำมันก๊าด ๑ ใน ๔ ลิตร ซึ่งนับว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับความต้องการและความจำเป็นของแต่ละครัวเรือน (กรมสุขุมนนท์: ๒๕๔๔) อย่างไรก็ตาม รัฐบาลจะตรากฎหมายหลายฉบับควบคุมราคาและปันส่วนสินค้า แต่ไม่สามารถควบคุมระดับราคาสินค้าได้ หรือแม้กองบัญชาการทหารสูงสุดจะออกประกาศลงโทษผู้ที่กักตุนสินค้าหรือการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวว่าเป็นการทำลายชาติ ปัญหาการขาดแคลนสินค้าก็ไม่ได้เบาบางลง (สมภพ มานะรังสรรค์ : ๒๕๔๔) ราคาสินค้าอุปโภคบริโภคต่างๆ ยังคงสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะน้ำตาลทราย ซึ่งการที่น้ำตาลทรายขาดแคลนและมีราคาแพงส่งผลให้ราคาน้ำตาลปีบชัยบตัวขึ้นสูงเป็นประวัติการณ์ เป็นแรงจูงใจสำคัญให้ชาวบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงหันมาทำน้ำตาลมะพร้าวกันอย่างจริงจัง

เงื่อนไขปัจจัยประการที่สองคือการขยายตัวของระบบตลาดน้ำตาลมะพร้าว ซึ่งเป็นผลมาจากการที่น้ำตาลปีบราคาสูงขึ้นเพราะภาวะขาดแคลนน้ำตาลทรายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ช้างต้นโดยระบบตลาดน้ำตาลมะพร้าวที่ว่าเป็นเครือข่ายตลาดระหว่างพ่อค้าคนกลาง เรือรับซื้อน้ำตาลเรือต่อใหญ่ ร้านรับซื้อน้ำตาลมะพร้าวที่กรุงเทพฯ รวมทั้งพ่อค้าส่ง ซึ่งโยงใยกันทั่วประเทศ กล่าวในส่วนพ่อค้าคนกลางสามารถจำแนกได้ ๒ ประเภท ประเภทแรกคือพ่อค้าคนกลางที่ใช้เงินทุนของตนเอง พายเรือสำปั้นหรือใช้เรือมาดทางยาวหรือเรือยนต์วางท้องตระเวนรับซื้อน้ำตาลจากชาวสวนตามเดาดาล โดย “เมื่อปี ๒๔๘๕ แถวบางนางลี่มีคนเก็บน้ำตาลหลายเจ้าส่วนใหญ่เป็นคนจากที่อื่น ที่เป็นคนในเขต ๓-๔ ตำบลนี้มีประมาณ ๑๐ เจ้า” (กมล จันบุญมี) เป็นต้นว่า บริเวณคลองบางแค “มีอยู่ ๓-๔ เจ้าที่น้อง คือบ้านตาแหง จันทรประเสริฐ พี่สาวแกก็ค้าอยู่ คือ นางจำลอง จันบุญมี แต่

ท่านกำนันกมลเป็นคนค้ำก่อน แล้วน้องสาวของป้าแสง จันทรประเสริฐ ก็ค้ำน้ำตาล”(บุญส่ง เตี่ยวรัตนวร) พ่อค้าคนกลางเหล่านี้มักถูกเรียกว่า “เถ้าแก่น้ำตาล” ส่วนใหญ่เป็นชาวจีน นอกจากประกอบอาชีพรับซื้อน้ำตาลแล้วยังมักประกอบอาชีพค้าขายและอาชีพอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย ดังรายหนึ่ง ที่ “แฟนถือสวนด้วย เก็บน้ำตาลด้วย ค้ำพินหลาดด้วย คือทำ ๓ อย่าง ใช้แรงงาน ๒ คนผิวเมีย” (กมล จันบุญมี) ส่วนพ่อค้ำน้ำตาลคนกลางอีกประเภทคือกลุ่มที่รับเงินจาก “เรือต่อใหญ่” เพื่อตระเวนรับซื้อน้ำตาลไปส่งให้ ปกติ “เรือต่อใหญ่” ที่ส่งน้ำตาลเข้ากรุงเทพฯ จะไม่รับซื้อน้ำตาลปิบจากชาวสวนรายย่อย เพราะ “น้ำตาลจะไม่เสมอ บางคนก็ทำสวย บางคนไม่สวย บางคนทำปิบสวย บางคนจะเอาปิบเก่าเซอะอะไรมา เรือต่อใหญ่ที่เข้ากรุงเทพฯ จะรับจากพ่อค้าคนกลาง เพราะพวกนี้จะคัดคุณภาพให้” (บุญส่ง เตี่ยวรัตนวร) ในช่วงแรกๆ พ่อค้าคนกลางที่รับซื้อน้ำตาลมักเป็นชาวจีน “พวกนี้เป็นคนแม่น้ำ เป็นคนจีนอยู่แถวๆ อัมพวา เช่น “ร้านโง้วเฮงฮวด ตอนนี้อยู่วัดสุทัศน์สร้าง เมื่อก่อนเคยไปซื้อน้ำตาลในคลองแม่กลอง เขาค้ำน้ำตาลมาเก่าแก่” (สุกัญญา ท่วมศิริ) แต่ต่อมาคนไทยก็เริ่มประกอบอาชีพนี้บ้าง มีทั้งที่เป็นคนต่างตำบลและที่เป็นคนในตำบลเดียวกัน โดยบางรายอาจจะเคยทำน้ำตาลมะพร้าวมาก่อน แต่เมื่อเห็นว่าอาชีพนี้ดีกว่าก็หันมาทำ ดังพ่อค้ำน้ำตาลรายหนึ่งที่เดิมทำสวนมะพร้าวน้ำตาลอยู่แถบ ต.แควอ้อม แต่หลังจากแต่งงานกับ “คนคลองเป็ง” ที่ถือสวนทำน้ำตาลมะพร้าวโดยการชักนำของ “คนที่ซื้อน้ำตาลในคลอง” ผ่านทางพ่อแม่ ก็ย้ายมาอยู่แถบ ต.บางแค และเปลี่ยนอาชีพเป็น “คนเก็บน้ำตาล” หรือบางรายอาจจะไปรับซื้อน้ำตาลแม่ค้าขายสินค้าเล็กๆ น้อยๆ ตามคลองมาก่อนต่อมา “เรือต่อใหญ่” ติดต่อกับซื้อน้ำตาลจากชาวสวนมาส่งให้พร้อมกับมอบเงินมาให้ก่อนล่วงหน้า จึงหันมาเป็น “คนซื้อน้ำตาล” ในที่สุด ดังรายหนึ่งที่ “เมื่อก่อนค้าอ้อยลำ ไปซื้อจากตลาดอัมพวาร้อยละ ๑๐ แล้วเอามาขายตามบ้านในสวนตามคลอง ๒ ลำสลึง ได้กำไรวันละ ๗ บาท พอมีทุนก็ซื้อมะพร้าวลูกชาย ๒ ปี เอาไปส่งล้งที่ปากคลองบางลี่ ของป้าทวน ต่อมาตาอ้นย้ายขึ้น อยู่บางจาก เป็นเรือต่อใหญ่ เขาเอาเงินให้พันไปซื้อน้ำตาล คือเขาเป็นคนซื้อน้ำตาลเหมือนกัน แต่แยกทางเพื่อซื้อได้มาก ตอนนั้นปีละ ๒๕ บาท ไม่รู้จักกันเลย ให้เงินตั้งพัน คุยกับแฟนว่าปล้นเขาหรือเปล่า เราไปซื้อตามเตาไปส่งให้เขา ได้กำไรปีละ ๑ บาท วันหนึ่งได้ลืบกกว่าปิบ โอ้ยลืบกกว่าบาท ดีใจ ตัวเดิน” (เหมือน ยงทินนัง)

ส่วนเรือรับซื้อน้ำตาลมาจากจังหวัดใกล้เคียง เช่น ราชบุรี อโยธยา นครนายก หลังจากรับซื้อน้ำตาลเรือเหล่านี้จะนำน้ำตาลไปขายยังตลาดในจังหวัดที่เป็นต้นทางรวมทั้งจังหวัดอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ขณะที่เรือต่อใหญ่เจ้าของส่วนใหญ่เป็นคนทบตี่ชาวจีน ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำแม่กลอง อาทิ บริเวณหน้าวัดภุมรินทร์ซึ่งมี “เถ้าแก่เรือต่อรับซื้อประจำที่อยู่หน้าวัด” (บุญส่ง เตี่ยวรัตนวร) เช่นเดียวกับร้านรับซื้อน้ำตาลมะพร้าวแถวมหานาค ท่าเตียน และเทเวศน์ ส่วนใหญ่มีชื่อเป็นภาษาจีน หรือหากเป็นร้านชื่อภาษาไทยก็จะมีอักษรจีนกำกับ และพนักงานส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่พูดภาษาไทยไม่ชัด ดำเนินกิจการค้าส่งน้ำตาลมะพร้าวมาตั้งแต่ทศวรรษ ๒๔๕๐ จนสามารถรวมตัวเป็น “สมาคมค้ำน้ำตาลมะพร้าวแห่งประเทศไทย” (อุทิศ นาคสวัสดิ์: ๒๕๑๑) ทั้งนี้ เส้นทางสินค้าหรือระบบตลาดน้ำตาลมะพร้าวเริ่มต้นจากการที่พ่อค้าคนกลางพายเรือบรรทุกน้ำตาลปิบไปขายให้กับเรือรับซื้อหรือเรือต่อใหญ่ที่จอดอยู่บริเวณตลาดนัดทางน้ำริมแม่น้ำแม่กลอง ดังพ่อค้าคนกลางรายหนึ่งที่ “ไปซื้อน้ำตาลที่เตา แล้วเอาไปขายที่ตลาดนัด หรือไปส่งเรือต่อไปกรุงเทพฯ ต่อ จอดที่ปากคลองบาง

ลึบข้างปากคลองบ่อข้าง หนัดนี้ชายหนัดบางจาก ชายให้เจ้าของเรือต่อที่เอาเรือเล็กมาซื้ออีกที ก็เป็นกลุ่มเดียวกันนั่นแหละ” (สมใจ คล้ายสุวรรณ) เช่นเดียวกับอีกรายที่ “พ่อซื้อน้ำตาลไปส่งที่คลองซุด คือคลองประชาชมชื่น แล้วมีเรือต่อมารับซื้อไปส่งกรุงเทพฯ หรือไปส่งที่บางแคฝั่ง อยู่ถัดวัดบางแคไปหน่อย ตรงข้ามวัดบางจาก มีเรือต่อจอดรับซื้อน้ำตาลอยู่ย่านนั้น” (เรือน พุ่มคชา) หลังจากนั้นน้ำตาลมะพร้าวจะถูกกระจายไปใน ๒ ลักษณะ ลักษณะแรกคือกระจายไปตามจังหวัดต่างๆ โดยเรือรับซื้อน้ำตาลมะพร้าวอีกลักษณะคือถูกส่งไปยังตลาดน้ำตาลมะพร้าวที่กรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง โดยเรือต่อใหญ่ กล่าวคือ หลังรับซื้อน้ำตาลมะพร้าวจากพ่อค้าคนกลางได้เต็มเรือต่อใหญ่ซึ่งเป็นเรือเอี่ยมจันทระวางบรรทุกน้ำตาล ๕๐๐-๑,๒๐๐ ปีบ ก็จะทำเรือต่อใหญ่เข้าพวงแล้วลากจูงด้วยเรือยนต์จำนวน ๓-๑๐ ลำมุ่งสู่ตลาดน้ำตาลที่กรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงโดยน้ำตาลที่ลำเลียงมายังกรุงเทพฯ จะมาจอดรวมที่ตลาดหน้าตาลปากคลองบางหลวง ซึ่งน้ำตาลที่ตลาดแห่งนี้ส่วนใหญ่มาจาก จ.สมุทรสงคราม จากนั้นร้านค้าส่งน้ำตาลมะพร้าวจะรับซื้อน้ำตาลจากเรือต่อใหญ่แล้วว่าจ้างเรือลำเลียงน้ำตาลไปเก็บที่ร้าน แล้วนำมาคัดเกรดและประทับตราของตนใหม่ ก่อนจะส่งให้กับพ่อค้าปลีกในกรุงเทพฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน รวมทั้งจำหน่ายให้พ่อค้าส่งช่วงนำไปจำหน่ายพ่อค้าปลีกในต่างจังหวัดอีกทอด (รายละเอียดดู อุทิศ นาคสวัสดิ์ : ๒๕๑๑)

เงื่อนไขและปัจจัยประการที่สามคือการเกิดขึ้นของระบบ “เจ้าภาษี” ทั้งนี้ นอกจากจะเป็นผู้รับซื้อผลผลิตน้ำตาลปีบ พ่อค้าคนกลางยังเป็นผู้จัดหาเงินทุน วัสดุอุปกรณ์ในการทำน้ำตาลมะพร้าว รวมทั้งสิ่งของจำเป็นในครัวเรือนให้กับ “ลูกเตา” ของตนอีกด้วย ซึ่งชาวบางนางลี่เรียกพ่อค้าคนกลางลักษณะนี้ว่า “เจ้าภาษี” ดังที่ชาวบางนางลี่รายหนึ่งเล่าว่า “เรือที่มาซื้อน้ำตาลจะเป็นคนละเจ้ากับเรือขายของทำตาล เรือที่มาซื้อเขามาซื้อน้ำตาลอย่างเดียว แต่ถ้าเราขอให้เขาเอาของมาให้เขาก็จะเอามาให้ด้วย เราเรียกเขาว่าเจ้าภาษี คือเขาเอาเงินมาวางให้ก่อนแล้วค่อยมาเอาของทีหลัง หรือเราจะเอาของเขาก็ให้ของ คือให้ทั้งของและเงิน แล้วแต่ที่เราอยากจะได้อะไร พ่อขายก็ค่อยหัก อย่างเรามีสุระอยากได้เงินสัก ๕๐๐ เขาก็ให้ แล้วอีก ๒-๓ วันค่อยมาเอานะ เขาก็มาเอา แล้วของก็เคยมาขึ้นให้ก่อนก็มี” (อินทร์ ทรัพย์สัน) โดยหากเป็น “เจ้าภาษี” รายที่รับเงินจากเรือต่อใหญ่มารับซื้อน้ำตาลอีกทอด มักจะนำเงิน อุปกรณ์ และสิ่งจำเป็นในครัวเรือนมาจากเรือต่อใหญ่ แต่หากเป็นรายที่มีทุนของตนเองก็จะใช้เงินของตนเองในการซื้อน้ำตาลมะพร้าวรวมทั้งจัดหาอุปกรณ์การทำน้ำตาลมะพร้าวและสิ่งจำเป็นในครัวเรือนให้กับ “ลูกเตา” ดังเจ้าภาษีที่ใช้เงินทุนของตนเองรายหนึ่ง ซึ่ง “ฟินเราซื้อจากเรือต่อ เขามากองให้แล้วเราก็เอาไปให้ลูกเตาที่บ้าน บางคนเขาก็มาเอาเอง ปีบเราก็ให้รถมาส่งให้หรือไปส่งน้ำตาลก็ไปเอามาจากเรือใหญ่ พะยอมเราก็ไปซื้อเขามา หรือเขาเอามาส่ง แล้วเราเอาไปส่งให้กับลูกเตาอีกที ชาวสารมีเรือมาดเอามาส่งให้หน้าบ้าน น้ำปลาก็มี เราก็เอาไปให้ลูกเตาก่อน เงินล่องหน้าก็มีมั่ง คล้ายๆ ว่าคนขึ้นตาลของเขาไม่สบายต้องไปหาหมอ เขาก็มาเอาเงินจากเราก่อน” โดย “เจ้าภาษี” จะได้กำไรจากส่วนต่างของราคาอุปกรณ์และสิ่งของที่นำไปให้ “ลูกเตา” แต่เป็นจำนวนและสัดส่วนไม่มาก เพราะ “คนอื่นเขาก็ขาย หนัดก็มี เอาเขามากๆ ไม่ได้ มากๆ เขาก็ไปซื้อเขาเอง” (สมใจ คล้ายสุวรรณ) อุปทานด้านต่างๆ เหล่านี้ซึ่งเจ้าภาษีจัดสรรหรือตอบสนองแก่ “ลูกเตา” ส่งผลให้ชาวบางนางลี่ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสู่การทำน้ำตาลมะพร้าวเชิงเดี่ยวอย่างเข้มข้นในที่สุด

เงื่อนไขและปัจจัยประการที่สี่เป็นเงื่อนไขเชิงนิเวศวิทยาของย่านบางนางลี่ **ทั้งนี้ก็เพราะว่าพื้นที่แถบ ต.บางนางลี่ ต.บางแค ต.ปลายโพรงพาง รวมทั้งบางส่วนของ ต.สวนหลวง เป็นดินชุดสมุทรสงคราม ซึ่งแม้จะมีความอุดมสมบูรณ์สูงแต่เป็นดินเค็ม ไม่สามารถปลูกพืชชนิดอื่นได้ดีเท่ามะพร้าว ประกอบกับมะพร้าวน้ำตาลชอบน้ำ“ล็กจิดล็กเค็ม” คือชอบน้ำกร่อย ซึ่งเป็นคุณสมบัติของน้ำย่านบางนางลี่ เป็นเหตุให้ ย่านนี้ ต.บางแค ต.บางนางลี่ ต.ปลายโพรงพาง ทำน้ำตาลมะพร้าวมาก่อน เพราะที่ดินย่านนี้เหมาะกับการปลูกมะพร้าว ปลูกพืชอื่นไม่ค่อยได้เหมือนกับตำบลแควอ้อม ซึ่งดินและน้ำจืดจึงปลูกผลไม่ได้ดีกว่า**

นอกจากเงื่อนไขและปัจจัยเชิงโครงสร้างและเชิงนิเวศวิทยาดังกล่าวแล้ว การที่ชาวบางนางลี่ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสู่การทำน้ำตาลมะพร้าวเชิงเดี่ยวยังประกอบด้วยสาเหตุอื่นๆ อาทิ ความชอบส่วนตัว ดังชาวบางนางลี่รายหนึ่งที่เลิกทำนาและหันมาทำน้ำตาลมะพร้าวอย่างเดียวเพราะ “ผมไม่ชอบทำนา เพราะว่าตอนนั้นเป็นหนุ่มแล้วตาลตกแล้ว นี่เป็นอีกเหตุผลที่เลิก” (เจือ อยู่คล้าย) ขณะที่บางรายเป็นเพราะความจำยอม เนื่องจาก “เขาเบิกที่นาเป็นท้องร่องกันหมดแล้ว นาก็เข้ายาก ออกยาก แล้วไม่มีทางวัวเข้า เพราะว่าเขาเบิกเป็นสวนแล้ว แล้ววัวไปกินยอดมะพร้าวเขาก็ว่าเอา” (เพ็งอ่าง) แต่ชาวบางนางลี่ที่ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยลักษณะเช่นนี้มีจำนวนน้อย การหันมาทำน้ำตาลมะพร้าวเชิงเดี่ยวอย่างเข้มข้นของชาวบางนางลี่ส่วนใหญ่เป็นการปรับตัวตามเงื่อนไขและปัจจัยเชิงโครงสร้างและเชิงนิเวศวิทยาดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

๔. ลักษณะการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต

การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสู่การทำน้ำตาลมะพร้าวเชิงเดี่ยวเกิดขึ้นในลักษณะที่ว่าหากเป็นครัวเรือนที่ทำมะพร้าวน้ำตาลอยู่แล้วจะปลูกมะพร้าวน้ำตาลเพิ่มในสวนเดิม หรือเลือกทำน้ำตาลในมะพร้าวต้นที่ให้น้ำตาลมากเพื่อทำน้ำตาลเพิ่มขึ้น แต่หากเป็นครัวเรือนหรือรายที่เพิ่งเริ่มทำเพราะเพิ่งอพยพเข้ามา หรือครัวเรือนที่ต้องการบุกเบิกพื้นที่นาเป็นพื้นที่ปลูกมะพร้าวน้ำตาลเพิ่มเติม ก็มักว่าจ้างชาวจีนเป็นผู้เบิกท้องร่องรวมทั้งปลูกมะพร้าวให้เหมือนเช่นในช่วงก่อนหน้า ดังกรณีครัวเรือนหนึ่งซึ่งปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ที่หมู่ ๑ แถบหน้าวัดวรภูมิ เมื่อต้องการเบิก “ที่แผ่น” ของครอบครัวซึ่งอยู่บริเวณหมู่ ๕ เพื่อปลูกมะพร้าวน้ำตาลเพิ่มเติม ก็ได้ว่าจ้าง “เจ๊กเสียง” เป็นผู้เบิกท้องร่องให้ เนื่องจากไม่มีสมาชิกครัวเรือนคนใดที่มีทักษะทางด้านนี้ ดังที่บุตรสาวของครัวเรือนนี้เล่าว่า “แต่ก่อนที่นี้เป็นป่าไม้สะแก บางแห่งก็เป็นนาแผ่น มาเบิกเมื่อครั้งฉันจำความได้แล้ว พ่อจ้างเจ๊กมาเบิก เพราะว่าเราเบิกไม่เป็นแกชื่อเจ๊กเสียง แกมามีครอบครัวอยู่ตรงคลองโพธิ์ มีอาชีพรับจ้างทั่วไป ลูกๆ แกรับจ้างขึ้นตาล แล้วก็ทำตาลแบ่งครึ่ง แล้วตอนหลังๆ แกอายุมากแกขายถ้วยเดียวเรือ ตอนนั้นลูกสาวแกเป็นเจ้าของโรงเหล็กพันล้าน ชื่อกิมลั้ง” (เรือน พุ่มคชา) ขณะที่บางครัวเรือนอาจจะใช้วิธีการลงแขก โดยพื้นที่ที่เบิกเป็นสวน มะพร้าวส่วนใหญ่เป็นที่นา ดังชาวบางนางลี่รายหนึ่งที่ “เปลี่ยนที่นา ๘๐ ไร่ เป็นสวนหมด ผังโน้นมาๆ ก็เบิกเป็นสวนหมด” (เจือ อยู่คล้าย) นอกจากนี้ การบุกเบิกพื้นที่ปลูกมะพร้าวน้ำตาลยังรวมถึงบริเวณที่เป็นป่ารกและยังไม่มีผู้ใดครอบครองการบุกเบิกที่นาเพื่อทำสวนมะพร้าวน้ำตาลขยายตัวจากพื้นที่ใกล้แม่น้ำเข้ามาด้านใน และจากบริเวณต้นคลองมายังท้ายคลอง ส่งผลให้พื้นที่ที่อยู่ตอนล่าง อาทิ แถบบริเวณวัดสาธุซุขาราม หนองกะพง ไปจนถึงวัดประดู่ฯ ที่แต่เดิมเป็นผืนนากว้างใหญ่ถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นสวนมะพร้าวน้ำตาล โดยเฉพาะบริเวณหมู่ ๕ ต.บาง

นางสีบริเวณที่ติดกับปลายคลองโพงพางและคลองลำประโดงลึก เพิ่งจะมีการปรับที่นามาชุดยกร่อง เป็นสวนเพื่อปลูกมะพร้าวน้ำตาลในช่วงปลายต่อเนื่องจนถึงช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๔๘๕) ดังที่ชาวบางนางสีหมู่ ๕ รายหนึ่งเล่าว่า “ตอนมาที่นี้ (หมู่ ๕ ต.บางนางสี) พ.ศ. ๒๕๐๐ มะพร้าวเพิ่งปลูก เมื่อก่อนแถบนี้เป็นทุ่งนา มะพร้าวเพิ่งตั้ง ยังไม่ออกลูก แถบนี้ทำกันไม่เกิน ๕๐ ปีมานี้ คือเบิกมาเรื่อยๆ เลิกทำนาทำมะพร้าวกัน” (จง สุวรรณรัตน์) เช่นเดียวกับอีกรายที่ “อยู่ ลำประโดงลึก ตอนแรกก็ทำนาแล้วปลูกอะไรบ้าง มาเริ่มทำสวนตาลที่หลัง” (สมาน บุญพยนต์) นอกจากนี้ การบุกเบิกพื้นที่ทำสวนมะพร้าวน้ำตาลยังขยายไปถึงแถบ ต.วัดประดู่ ซึ่งเดิมเป็นที่นา สลับกับสวนผักหรือที่เรียกว่าสวนเตียน ดังชาวบางนางสีรายหนึ่ง ซึ่ง “ตอนซื้อที่ดินตอนนั้นเป็นที่นา แล้วเบิกเป็นสวนผักคือแถววัดประดู่ฯ วัดสาธุฯ เป็นสวนผัก สวนเตียน ก็ปลูกผักเรื่อยมา ปลูกผัก ร่วมๆ ๑๐ ปี แล้วเปลี่ยนมาทำตาลเพราะว่าน้ำขึ้นมากท่วมผักหญ้าตายหมดท่วมที่ละ ๓ เดือน เพราะที่ผมน้ำท่วมต่ำ เลยเลิก เปลี่ยนมาปลูกมะพร้าว” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขยายตัวของสวน มะพร้าวน้ำตาลครอบคลุมไปถึง ต.แควอ้อม ซึ่งแต่เดิมเป็นสวนผลไม้ขึ้นชื่อ ไม่ว่าจะเป็นมะพร้าว หมาก ลิ้นจี่ ทว่า “ตอนหลังน้ำตาลราคาดี เลยหันมาทำกัน”(กมล จันบุญมี) โดยในการปรับเปลี่ยน ระบบการผลิตนั้นชาวสวนแควอ้อมใช้วิธีเลือกต้นมะพร้าวที่สามารถทำน้ำตาลได้หรือนำมะพร้าว พันธุ์ที่ให้น้ำตาลดีมาปลูกกระนั้น “ที่แควอ้อมเปลี่ยนไปทำน้ำตาลมะพร้าวหาย ประมาณ ๓๐ เปอร์เซ็นต์ ส่วนใหญ่ยังทำสวนผลไม้เหมือนเดิม” (บุญช่วย อันพิทักษ์) เนื่องจากสภาพพื้นที่ เหมาะกับการปลูกผลไม้มากกว่า รวมทั้งตลาดผลไม้ยังขยายตัวได้อีกมากการปรับเปลี่ยนระบบการ ผลิตสู่การทำน้ำตาลมะพร้าวเชิงเดี่ยวย่านบางนางสีและบริเวณใกล้เคียงเกิดขึ้นแทบในทุกวันเร็ววัน และแม้บางครัวเรือนจะประกอบอาชีพอื่นควบคู่ไปด้วย แต่ก็ทำน้ำตาลมะพร้าวเป็นอาชีพหลักและ อาชีพอื่นที่ทำกันก็มักเกี่ยวเนื่องกับระบบการผลิตน้ำตาลมะพร้าว ดังที่ชาวบางนางสีรายหนึ่งเล่าว่า “ตอนนั้น (ประมาณทศวรรษ ๒๕๐๐) แถบนี้ทำตาลกันหมดทุกบ้าน ไม่มีบ้านไหนหรอกที่ไม่ขึ้นตาล ตอนเข้าก็ออกไปสวนพร้อมๆ กัน ตะโกนเรียกกัน เวลาอยู่บนต้นก็เป่ากระบอกตาล แล้วก็เป่าต่อๆ กันไป ดังลั่นไปหมด เพราะว่ามีแต่สวนมะพร้าวทั้งนั้น มองไปทางไหนก็เห็นแต่ต้นมะพร้าว” (ประดิษฐ์ จันทรรอด)

ขณะเดียวกันการทำน้ำตาลมะพร้าวไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในย่านบางนางสีและบริเวณใกล้เคียง หากยังหมายรวมไปถึงพื้นที่อื่นๆ ใน จ.สมุทรสงคราม โดยเฉพาะในเขต อ.เมือง ที่มีการปรับเปลี่ยน ระบบการผลิตสู่การทำน้ำตาลมะพร้าวเชิงเดี่ยวกันมาก เหล่านี้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบ แผนการใช้ที่ดินในเขต จ.สมุทรสงคราม อย่างสำคัญ ดังจะเห็นได้ว่าในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๑๐ ซึ่ง การบุกเบิกพื้นที่การทำสวนมะพร้าวน้ำตาลกำลังขยายตัวอย่างกว้างขวาง ในเขต จ.สมุทรสงคราม มี เนื้อที่ปลูกมะพร้าวถึง ๑๐๒,๐๔๐ ไร่จากพื้นที่การเกษตร ๑๓๑,๓๒๑ ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ ๗๗.๗๐ ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมดของจังหวัด โดยในจำนวนนี้เป็นพื้นที่ปลูกมะพร้าวน้ำตาลมากถึง ๘๘,๐๐๐ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๗๙.๓๘ ของพื้นที่ปลูกมะพร้าว และร้อยละ ๖๑.๖๘ ของพื้นที่การเกษตร ส่วนใหญ่ อยู่ในเขตอ.เมือง และ อ.อัมพวา ขณะที่มะพร้าวผลมีเพียง ๒๑,๐๔๐ ไร่ เช่นเดียวกับพื้นที่ปลูกไม้ผล ยืนต้นอื่นๆ ที่มีเพียง ๘,๕๙๖ ไร่ รวมทั้งพื้นที่ปลูกพืชไร่พืชสวนที่มี ๘,๙๘๕ ไร่ โดยเฉพาะพื้นที่ทำนา ข้าวซึ่งมีประมาณ ๑๑,๗๐๐ ไร่กำลังลดจำนวนลงเรื่อยๆ เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดเป็นที่ราบลุ่ม

และน้ำทะเลท่วมถึงเป็นบางส่วน ทำให้น้ำเค็มหรือกร่อยประมาณ ๕-๖ เดือน (มกราคม-มิถุนายน) อีกทั้งการตกกล้าและปักดำยังล่าช้าไม่ทันฤดูกาล เพราะน้ำเหนือมักจะไหลหลากมาท่วมต้นข้าวที่ปักดำไว้เสียหายทุกปี ดังที่ชาวบางนางลี่รายหนึ่งเล่าว่า “บางที่น้ำท่วมข้าว ๒๐-๓๐ ไร่ ท่วมอยู่เป็นเดือนก็เสียหายหมด ดำใหม่ก็ดำไม่ทันแล้ว” (เจือ อยู่คล้าย) ชาวสมุทรสงครามจึงพากันเลิกทำนาและหันมาเบิกที่นาทำน้ำตาลมะพร้าวกันมากขึ้น (รายละเอียดดู เอกสารบรรยายสรุปจังหวัดสมุทรสงคราม พ.ศ. ๒๕๑๖ หน้า ๖-๗) จนกระทั่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีสัดส่วนพื้นที่เพาะปลูกสูงสุดของจังหวัด

การขยายตัวของการทำน้ำตาลมะพร้าวในย่านบางนางลี่รวมทั้งในเขต จ.สมุทรสงคราม โดยรวมข้างต้นซึ่งมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมครัวเรือน มีทิศทางสวนกับแนวโน้มของอุตสาหกรรมครัวเรือนในประเทศไทยในช่วงเวลาเดียวกัน กล่าวคือ นับแต่คริสต์ทศวรรษ ๑๙๕๐ เป็นต้นมา อุตสาหกรรมครัวเรือนในชนบทไทยโดยเฉพาะภาคกลางมีแนวโน้มลดลง เนื่องจากถูกสินค้าราคาถูกจากภาคอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ เข้ามาตีตลาด เช่น สิ่งทอ ตะกร้าสาน เสื้อทอ ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ สบู่ แชมพู สบู่ผง ฝ้าย กอบ กระบุงข้าว ขณะเดียวกันแม้เป็นแหล่งดูดซับแรงงานในหมู่บ้าน และลดการว่างงานนอกฤดูเพาะปลูกหรือการจ้างงานระดับต่ำได้ แต่อุตสาหกรรมครัวเรือนดูดซับแรงงานได้จำกัดเพราะผู้ประกอบการขาดเงินทุน และตลาดแคบ ส่วนใหญ่จำกัดอยู่ในท้องถิ่น (ฉลอง ภพ สุธังกรกาญจน์ อ่างใน พอพันธ์ อู๋ ยานนท์ :๒๕๔๕) ทว่าการทำน้ำตาลมะพร้าวไม่ได้ประสบปัญหาหรือตกอยู่ในเงื่อนไขเดียวกับอุตสาหกรรมครัวเรือนในชนบทภาคกลางส่วนใหญ่ เพราะภาคอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ และจังหวัดอื่นๆ ไม่ได้ผลิตน้ำตาลมะพร้าวมาตีตลาด ขณะเดียวกันการทำน้ำตาลมะพร้าวไม่สู้จะประสบปัญหาขาดแคลนเงินทุน เนื่องจากมีระบบเจ้าภาษีรองรับ เช่นเดียวกับระบบตลาดที่ไม่ได้แคบหรือจำกัดเพียงระดับท้องถิ่น หากแต่มีเครือข่ายเชื่อมโยงทั่วประเทศซึ่งขยายตัวอย่างต่อเนื่องดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้า จึงส่งผลให้ในช่วงทศวรรษ ๒๕๔๐ ถึงทศวรรษ ๒๕๑๐ อุตสาหกรรมครัวเรือนในเขต จ.สมุทรสงคราม ซึ่งส่วนใหญ่คือการทำน้ำตาลมะพร้าวขยายตัวเพิ่มขึ้น ท่ามกลางการหดตัวของอุตสาหกรรมครัวเรือนในชนบทภาคกลางส่วนใหญ่

๕. การผลิตน้ำตาลมะพร้าว

เมื่อต้นมะพร้าวโตและออกวงถ้าปล่อยให้ไว้ก็จะกลายเป็นผลมะพร้าวแต่ชาวบางนางลี่นิยมใช้มีดปาดวงเพื่อให้น้ำตาลไหลออกมาจากวงเรียกว่าการขึ้นตาล และเมื่อเรียกผลการผลิต น้ำตาลรวมกันว่า “การทำตาล” หลังจากนำกระบอกน้ำตาลมะพร้าวลงมาจากต้น ก่อนเคี้ยวชาวสวนตาลมะพร้าวจะใช้ผ้าขาวบางกรองเปลือกพะยอมออก จากนั้นจึงเทน้ำตาลมะพร้าวลงในกระทะ ซึ่งวางอยู่บนเตาเคี้ยวน้ำตาล ซึ่งสมัยนี้พัฒนาเป็นใช้เตาปล่องแบบประหยัดเชื้อเพลิง ใส่ฟืนช่องเดียวแต่ไฟจะถูกดูดไปออกทุกช่อง สามารถเคี้ยวได้คราวละหลายกระทะ เป็นเตาที่ประดิษฐ์คิดค้นโดยชาวจีนแล้วคนไทยจึงนำมาดัดแปลงให้เหลือขนาด ๓-๔ กระทะ เมื่อน้ำตาลเริ่มเดือดฟองขาวหม่นจะฟูขึ้นมา ชาวสวนตาลมะพร้าวจะใช้ลอมซึ่งสานด้วยไม้ไผ่รูปทรงกลมครอบบนปากกระทะเพื่อป้องกันฟองที่ฟูล้นออกมา ส่วนฟองที่ล้นออกมาจะใช้ที่ช้อนฟองตักเอาฟองออกจนหมด การเคี้ยวน้ำตาลใช้ไฟสม่ำเสมอประมาณ ๑ ชั่วโมงครึ่งน้ำตาลจะค่อยๆ งวดลงจนเป็นสีเหลืองจัดหรือที่ชาวสวนเรียกว่า “ขึ้นดอกหมาก” เป็นฟองเล็กๆ เคี้ยวต่อไปสักครู่ฟองจะใหญ่ขึ้น เดือดปุดๆ แสดงว่าได้ที่แล้ว ยกลง

วางที่รองแล้วใช้ที่สูมน้ำตาลหรือเหล็กกระทิงน้ำตาล ซึ่งทำด้วยเหล็กเส้นขดเป็นวงซ้อนกัน ด้ามยาว ทำด้วยไม้ รูปร่างเหมือนไม้ตีไข่แต่ขนาดใหญ่กว่ามากกระทิงแล้วหมุนไปมาเพื่อให้หน้าตาลละเอียดเสมอกันและเย็นตัวลง ถ้าไม่กระทิงเนื้อน้ำตาลจะหยาบเป็นเม็ดๆ และมีสีน้ำตาลเหลืองใสปนอยู่ เมื่อน้ำตาลเปลี่ยนสภาพจากเหลวเป็นชั้นขึ้นสีเหลืองก็จะใช้เหยียนกวาดน้ำตาลจากกระทะใส่ปิบ แล้วประทับตราหย็้อเป็นอันเสร็จสิ้น ส่วนกรรมวิธีในการทำตาลปาย “ก็เอามาขึ้นกระทะอุ่น แต่ไม่เคียว เพราะพอน้ำตาลน้อยเกินไป แล้วก็มิดด้วย พอเดือดก็เก็บไว้ แล้วหากกระทะอีกใบมาครอบไว้ เก็บไว้เคียวรวมกับตาลเข้าพุงนี้” (สุนีย์ จันทรรอด) การศึกษาการทำสวนมะพร้าวตาลใน จ.สมุทรสงคราม ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ พบว่ากลุ่มตัวอย่างทำมะพร้าวตาลเฉลี่ยปีละ ๑๐.๑๙ เดือนส่วนใหญ่หรือร้อยละ ๕๑.๓๙ ทำตลอดปี รองลงมาร้อยละ ๑๕.๒๘ ทำปีละ ๘ เดือน นอกนั้นทำปีละ ๕ เดือนและ ๔ เดือน (อุทิศ นาคสวัสดิ์ :๒๕๑๑)

การเคียวน้ำตาลมะพร้าวแต่ละกระทะใช้เวลาประมาณ ๓-๔ ชั่วโมง แต่หน้าฝนจะใช้เวลาเคียวนานกว่าหน้าแล้ง เพราะมีน้ำฝนปนในน้ำตาลใสและพินมักเปียกชื้น การเคียวแต่ละกระทะใส่น้ำตาลใสประมาณ ๓ ปิบสามารถเคียวเป็นน้ำตาลแห้งได้ประมาณ ๑๐ กิโลกรัม ฉะนั้น น้ำตาลแห้ง ๑ ปิบ (๓๐ กิโลกรัม) จึงต้องใช้น้ำตาลใส กระทะหรือประมาณ ๘-๙ ปิบ ทั้งนี้ น้ำตาลมะพร้าวที่เคียวได้สามารถจำแนกได้ ๔ ชนิด โดยอาศัยความแห้งของน้ำตาลเป็นเกณฑ์ ได้แก่ ๑) น้ำตาลคัต เนื้อน้ำตาลละเอียด แน่น แข็ง ไม่ชื้นแฉะ มีสีขาวนวล ราคาสูง แต่รสน้ำตาลไม่สู้ดี เพราะใส่ผงฟอกสีมาก ๒) น้ำตาลพลงาม มีลักษณะปานกลาง ใส่ผงฟอกสีพอสมควร จึงสีสวยน่ารับประทาน ๓) น้ำตาลพล เป็นน้ำตาลธรรมดา เนื้อสีน้ำตาลแก่ หยาบ ไม่แข็ง และเหลวตัวได้ง่าย เพราะไม่ได้ใส่ผงฟอกสี และ ๔) น้ำตาลตราแท้ คล้ายน้ำตาลคัตแต่มีมาตรฐานมากกว่าคือเนื้อน้ำตาลตั้งแต่ปากถึงกันปิบมีลักษณะเหมือนกัน แต่ไม่ค่อยมีผู้ผลิต ส่วนใหญ่ผลิตน้ำตาลพลงามและน้ำตาลพล โดยฤดูหนาวจะทำน้ำตาลได้เนื้อดี ใต้น้ำตาลมาก และเมื่อก่อนชาวสวนมักจะเริ่มทำตาลในตอนต้นฤดูฝนและเลิกเมื่อสิ้นฤดูหนาว ส่วนฤดูร้อนน้ำตาลใสมักจะมีรสเปรี้ยว เนื้อน้ำตาลไม่ค่อยดี ทำไม่ค่อยได้ เนื้อ ขณะที่ฤดูฝนใต้น้ำตาลปานกลาง เนื้อน้ำตาลดีกว่าที่ทำในฤดูร้อน (รายละเอียดดู ยิ้ม ไทยานนท์ ๒๕๐๗ ; อุทิศ นาคสวัสดิ์ ๒๕๑๑.; สุรจิต ชีรเวทย์ ๒๕๔๘)

ทั้งนี้ วิธีการทำน้ำตาลมะพร้าวของชาวบางนางลี่ผ่านการเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ นับตั้งแต่ในส่วนของการบวนการผลิตที่นอกจากจะมีการปรับเปลี่ยนวัสดุอุปกรณ์ให้สะดวก ทนสมัย และมีประสิทธิภาพขึ้น ชาวบางนางลี่ยังได้ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตในลักษณะอื่นอีก โดยเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ชาวบางนางลี่เริ่มใช้ยาฟอกขาวเพื่อให้น้ำตาลปิบสีนวลดูสะอาดน่ารับประทาน ขณะเดียวกันก็ได้จัดทำ “กา” (ตรา) ประจำของตน เช่น ตรากิเลน ตราบัวใต้น้ำ ตราด้วยทอง ตรานุฆมาน ตรามงกุฏ ตราทองสีทอง ตราดอกไม้ ฯลฯ ประทับลงบนน้ำตาลเพื่อรับประกันคุณภาพ ตราที่มีชื่อในสมัยนั้นคือตรามงกุฏ และจะมีการประกวดประชันน้ำตาลปิบในโอกาสต่างๆ อาทิเทศกาลเข้าพรรษา งานสลากภัต กล่าวกันว่า “กา” ที่มีชื่อโยนลงน้ำผสมปูนขาวจะไม่ละลาย อย่งไรก็ดี ต่อมาประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๒ ชาวบางนางลี่บางรายเริ่มปลอมปนน้ำตาล โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๒๖ กล่าวกันว่าเป็นยุคของการปลอมปนน้ำตาลปิบ โดยชาวบางนางลี่บางรายได้นำน้ำตาลทรายมาเคียวปนกับน้ำตาลมะพร้าวส่งผลให้น้ำตาลปิบมีคุณภาพต่างกัน หากเป็นรายที่ใช้แต่

น้ำตาลมะพร้าวหรือที่เรียกว่า “น้ำตาลเนื้อ” น้ำตาลปีบจะมีคุณภาพดี แต่หากปลอมปนสิ่งอื่นๆ ไม่ว่าจะ เป็นน้ำตาลทรายหรือว่าวัสดุต่างๆ อาทิ กรวด หิน ทราย ก็จะเป็นน้ำตาลคุณภาพต่ำหรือไม่ สามารถใช้ประโยชน์ได้ สร้างความปั่นป่วนให้กับตลาดน้ำตาลปีบเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ ในช่วงน้ำตาลแพงหรือที่เรียกกันว่า “ยุคน้ำตาลทรายแลงทอง” ได้มีพ่อค้าคนกลางทั้งจากตลาดอัมพวาและปากคลองบางแคนำเงินมามอบให้กับชาวบางนางลี่เพื่อไปซื้อน้ำตาลทรายมา “หลอม” ขายให้จากนั้นพ่อค้าเหล่านี้จะส่งออกน้ำตาลทรายหลอมเหล่านี้ไปยังประเทศกัมพูชาซึ่งอยู่ในสภาวะขาดแคลนน้ำตาลสำหรับบริโภค ดังที่ว่า “มีคนที่ เป็นเจ้าของโรงหลอมที่ตลาดอัมพวา มีขนาดใหญ่ บรรทุกเรือประมงใหญ่ไปขายเขมรทีละ ๒ ลำ และเป็นยี่ปี่วะรับซื้อน้ำตาลจากชาวบ้านด้วย” (ประชุมเสนาะรายงานความก้าวหน้ารอบ ๑ ปี, ๒๑กรกฎาคม ๒๕๔๕) ชาวบางนางลี่บางรายจึง “หลอม” น้ำตาลขายให้กับพ่อค้าเหล่านี้อยู่ระยะหนึ่ง สามารถส่งสมเงินจำนวนมากได้ในเวลาอันสั้น ดังรายหนึ่งที่ว่า “ตอนนั้นเขมรกินน้ำตาลหลอม คนที่มาซื้อน้ำตาลหลอมเขาอยู่หน้าวัดบางแคใหญ่ เขาซื้อแล้วเขาก็ไปส่งเขมรเอง มีอยู่ ๓ เจ้า เขามาติดต่อ เขาเวียนไปวันละเจ้า ๓ วัน ๓ เจ้า เขาเอาเงินมาวางให้ก่อน ๑๐๐ ปีบ เลยกหลอมน้ำตาลส่งเขมร ตอนแรกก็ทำไปเสียไป แต่พอจับจุดได้ก็ได้ แต่คนอื่นเขาทำไม่ได้ตอนนั้นทำอยู่ ๒ เจ้า มีบ้านพี่เมีย ทำตั้งแต่ ๖ โมงเช้าถึง ๑ ทุ่ม ได้ ๑๐๐ ปีบคนเดียว เมียช่วยทุบปีบ เอาน้ำตาลหลอมส่งเขมรอย่างเดียว ได้วันละ ๘-๙ หมื่น พอเห็นเงินก็ลิ้มเหนื่อย ตอนนั้นมีน้ำตาลทรายเกิน ๕ ลูกโดนจับ เรามี ๒๐๐ ลูกตั้งเอาขี้เกลือกลับไว้ หลอมอยู่ ๓-๔ เดือน วันสุดท้ายซื้อมา ๒๐๐ ลูกๆ ละพันสอง รุ่งขึ้นน้ำตาลทรายลงเหลือเจ็ดร้อย ขาดทุนน้ำตาลทรายก็เลยเลิกตั้งแต่นั้นเลย” (บุญช่วย อันพิทักษ์)

๖. ปัจจัยการผลิต แหล่งจำหน่าย และช่องทางการได้มา

การทำน้ำตาลมะพร้าวใช้ปัจจัยการผลิตหลายชนิด อาทิ มีดปาดตาล เปลือกพยอม กระบอกลาด เต่า เคี้ยวน้ำตาล กระทะ ยาฟอกสี เหล็กกระทง เนียน ปีบ ตรา เชื้อเพลิง ฯลฯ (รายละเอียดดูอุทิศ นาคสวัสดิ์ ๒๕๑๑: ๙-๑๐) โดยปัจจัยการผลิตแต่ละชนิดมีราคาเฉลี่ยดังแสดงในตาราง

ตารางที่ ๒ แสดงราคาปัจจัยการผลิตน้ำตาลมะพร้าวช่วงทศวรรษ ๒๕๑๐

ปัจจัยการผลิต	ราคา
พะยอม	ลำละ ๗๐-๘๐ บาท
กระบอกลาด	กระบอกละ ๓.๕๐ บาท
มีดปาดตาล	ด้ามละ ๒๐๐-๒๕๐ บาท
พยอม	กระสอบละ ๒๕-๒๖ บาท
ขี้เกลือ, แกลบ	เรือมาดละ ๓-๔ พันบาท
พินหลา	หลาละ ๑๕๐ บาท
ขี้ดอก	กำละ ๒ บาทกว่า
ไม้รวก	กำละ ๓.๕๐ บาท
ทางมะพร้าว	ร้อยละ ๕๐-๖๐ บาท
ปีบ	ใบละ ๑๒-๑๓ บาท
ยาฟอกขาว	กิโลกรัมละ ๕๐-๕๐ บาท
ค่าจ้างขึ้น	ปีบน้ำตาลใสละ ๓.๕๐ บาท
ค่าจ้างโกยดินห้องร่องกลบคันสวน	๓๐๐-๔๐๐ บาทต่อห้องร่อง
ค่าจ้างบากต้นมะพร้าว	ต้นละประมาณ ๒๐ บาท
ค่าจ้างก่อเตาปล่อง	ลูกละ ๔,๐๐๐-๕,๐๐๐ บาท

ที่มา: จง สุวรรณรัตน์, ประดิษฐ์ จันทร์รอด, ทรัพยากรน้อย

ชาวบางนางลี่มีวิธีการได้มาหรือมีแหล่งซื้อหาปัจจัยการผลิตหรืออุปกรณ์ที่ใช้ในการทำน้ำตาลมะพร้าวหลายวิธี มีทั้งที่ไปซื้อหาเองที่ตลาดอัมพวา ซื้อจากเรือที่บรรทุกมาขายที่ตลาดนัดพรในสวน รวมทั้งที่ “เจ้าภาษี” นำมาให้ใช้ก่อน โดยอุปกรณ์ที่ชาวบางนางลี่นิยมไปซื้อหาเองที่ตลาด ได้แก่ มีดปาดตาล ยี่ห้อมที่นิยมคือยี่ห้อม “ตราดาว ๒ จุด” ซึ่งมีจำหน่ายที่โรงตีเหล็กตราดาว หรือ “จย.” ตลาดอัมพวา เป็นมีดบางเล่มใหญ่ปลายเรียวและคมยาวประมาณ ๑ ฟุต ด้ามทำด้วยไม้ และมีที่สำหรับแขวนกระบอกน้ำตาลขึ้นไปด้วย โดยนอกจากจำหน่ายมีดปาดตาลแล้ว “โรงเหล็ก จย. ตีมีดได้ตายหนู มีดตาล มีดจักตอก เลี่ยมแฉะหญ้า พลั่วหางเหยี่ยว ชาวสวนเขาพายเรือจากสวนมาซื้อที่นี้เลย” (ไฟโรจน์ นิรมาน) เช่นเดียวกับร้านอึ่งแสงเหล็กที่ตั้งอยู่ติดกันซึ่งขาย “มีดตาล มีดตายหนู มีดโต้ ขวาน ขายให้ชาวสวนที่พายเรือมาซื้อ ส่วนใหญ่มาจากบางแค บางลี่ ชาวสวนในอัมพวา เขาเรียกว่า ตล. พิมพ์ไว้เป็นสัญลักษณ์ที่มีด ตล. คือเต็งสี่ หรือเชิงสี่ภาษาแต่จิว แปลว่าคำขาย” (อุไร เรื่อง สุวรรณ) กิจการโรงตีเหล็กของชาวจีนที่ตลาดอัมพวาเฟื่องฟูมาก ชนิดที่ว่า “ตีขายวันต่อวัน ขายหมดทุกวัน เพราะว่างานหนัก ทำยาก ทำได้ไม่มาก วันหนึ่งได้อย่างมาก ๕-๖ เล่ม มาซื้อ ๒-๓ เจ้าก็หมดแล้ว บางคนก็มาสั่งทำ” (อุไร เรื่อง สุวรรณ) เช่นเดียวกับเชือกปอที่ใช้สำหรับร้อยปากกระบอกตาลและผูกกับวงตาลปัจจุบันเปลี่ยนเป็นเชือกไนลอน ซึ่งชาวบางนางลี่ต้องไปซื้อที่ตลาดอัมพวา เป็นร้านโชห่วยของชาวจีนที่ “ซื้อปอมาแล้วมีเศษปอ หนึ่งว่างๆ ก็ปั้นทุกระบอกขายพวกชาวสวน ร้อยละ ๕-๖ บาท” (วิมลนา สิริวิฑูร) นอกจากนี้ หลังจากที่ชาวบางนางลี่เปลี่ยนมาใช้กระบอกพลาสติกแทนกระบอกตาลก็จะมาซื้อที่ตลาดอัมพวา ราคากระบอกละ ๑๘ บาท (อินทร์ ทรัพย์ลั่น)

ส่วนอุปกรณ์ที่ชาวบางนางลี่พายเรือไปซื้อที่ตลาดนัดทางน้ำและจากเรือที่บรรทุกมาขายถึงในสวนมีหลายชนิด เป็นต้นว่า กระบอกตาล ชาวบางนางลี่บางรายซื้อจากพ่อค้าที่บรรทุกใส่เรือมาจาก อ.บ้านโป่ง จ.ราชบุรีและจาก จ.เพชรบุรี มาวางขายที่ตลาดนัดคลองบางจากและตลาดนัดวัดนางพิมพ์ ดังรายหนึ่งที่ว่า “ซื้อกระบอกตาลที่ตลาดนัดวัดนางพิมพ์ กระบอกละบาทห้าสิบ” (หยาด ศิริสวัสดิ์) ขณะที่บางราย “เรือเขาทุกมาขาย ไม่ต้องออกไปซื้อ กระบอกเรือเขาเล็ยเป็นท่อนๆ มา หรือบางที่เขาเอามาเป็นลำๆ เราก็จ้างเขาแล้วมาเล็ยเอา เรือขายกระบอกบรรทุกกระบอกอย่างเดียว ไม่มีอย่างอื่น” (อินทร์ ทรัพย์ลั่น) เช่นเดียวกับเปลือกพะยอมที่ชาวบางนางลี่นิยมไปซื้อที่ตลาดนัด โดยผู้นำเปลือกพะยอมมาขายจะมาจากจังหวัดใกล้เคียง อาทิ ราชบุรี เพชรบุรี ดัง “ก๋ง” ของชาวบางนางลี่ รายหนึ่งที่ว่า “เป็นคนบ้านโป่ง มาติดต่อค้าขายเปลือกพะยอมคนออกตาลที่นัดปากคลองบางจาก” (เสวนากลุ่มย่อย) ขณะเดียวกันก็มี “เรือพะยอม” เข้าไปขายถึงในสวนด้วย โดย “เรือพะยอมขายหลายอย่าง เช่น พะยอม ยาขัด เขาเป็นคนไทย มาจากข้างบน จากอัมพวา ขายพะยอมกำละ ๑ บาท” (อินทร์ ทรัพย์ลั่น) ส่วนพะอง นอกจากจะซื้อจากเรือต่อที่ล่องมาจาก จ.กาญจนบุรี และ จ.ราชบุรี มาจอดขายบริเวณตลาดนัดทางน้ำต่างๆ ชาวบางนางลี่บางรายพายเรือไปซื้อที่เอง อ.ปากท่อ จ.ราชบุรี ซึ่งการขนส่งไม้ไผ่ทางน้ำช่วยป้องกันไม้ไผ่จากการถูกมอดกิน

ขณะที่เชื้อเพลิงจำพวก “ฟืนหลา” จะมี “เรือต่อใหญ่” ทั้งจากกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง เช่นกาญจนบุรี รวมถึงจังหวัดทางภาคตะวันออกเช่นระยอง ล่องมาจอดขายที่แหล่งค้าขายและคมนาคม อาทิบริเวณหน้าวัดอัมพวัน ชาวบางนางลี่สามารถพายเรือไปซื้อได้ ดังรายหนึ่งที่ว่า “ออกไปซื้อฟืนจากเรือต่อใหญ่ที่มาจอดขายที่หน้าวัดอัมพวัน มีมาจอดเป็นร้อยๆ ลำ เขาล่องมาขายจาก

กรุงเทพฯ เราก็ซื้อเหมาลำ ถ้าซื้อปลีกจะแพง”(หยาด ศิริสวัสดิ์) หรือบางรายอาจจะซื้อจากพ่อค้าคนกลางที่ซื้อพินจากเรือต่อใหญ่และบรรทุกเรือมาขายตามเตาเคี้ยวตาลอีกทอด เป็นพินไม้เบญจพรรณ ราคาหลาละ ๔๕ บาท และนอกจากไม้เบญจพรรณเหล่านี้แล้ว ชาวบางนางลี่ยังใช้หัวตะโพงทางมะพร้าว รวมทั้งแกลบและขี้เลื่อยเป็นเชื้อเพลิงในการเคี้ยวตาลด้วย โดยหัวตะโพงซื้อขายกันในราคาซื้อขายละ ๒๐ บาท ส่วนทางมะพร้าวราคาซื้อขายละ ๓๕-๔๐ บาท เดิมชาวสวนตาลมะพร้าวใช้หัวตะโพงและทางมะพร้าวเป็นเชื้อเพลิงเพราะหาง่าย (อุทิศ นาคสวัสดิ์ : ๒๕๑๑) แต่หลังจากที่ทำน้ำตาลมะพร้าวกันมากขึ้น เชื้อเพลิงในสวนไม่พอจึงจำเป็นต้องซื้อพินหลาดังกล่าว และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ พินเริ่มหมด ชาวบางนางลี่จึงหันมาใช้ไม้รวกแทน ราคาไม้ละ ๓.๕๐ บาท ส่วนขี้เลื่อยนั้นแม้ชาวบางนางลี่จะไม่นิยมใช้ แต่รายงานเรือค้าขายฝั่งที่เข้าออก จ.สมุทรสงคราม ในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๑๐ บันทึกว่ามีเรือบรรทุกขี้เลื่อยเข้ามายัง จ.สมุทรสงคราม เป็นจำนวนมากในแต่ละเดือน ส่วนใหญ่มาจากจังหวัดทางภาคตะวันออกเป็นต้นว่า ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๑๗ ซึ่งมีเรือผ่านเข้ามา ๒๖ ลำ ในจำนวนนั้นเป็นเรือบรรทุกขี้เลื่อยต้นทางชลบุรีระยอง และจันทบุรี ปลายทางสมุทรสงคราม จำนวน ๘ ลำ ๑๗ เที้ยว รวมน้ำหนัก ๑๐๖ ตัน เช่นเดียวกับในเดือนธันวาคมของปีเดียวกันมีเรือผ่านเข้ามา ๒๙ ลำ เป็นเรือบรรทุกขี้เลื่อย ๘ ลำ ๑๓ เที้ยว รวมน้ำหนัก ๑๐๓ ตัน ต้นทางชลบุรี ปลายทางระยอง จันทบุรี ปลายทางสมุทรสงคราม ยกเว้น ๒ ลำที่ต้นทางชลบุรีปลายทางระยอง ฯลฯ (รายละเอียดดู รายงานเรือเข้า-ออก จ.สมุทรสงคราม เดือนมกราคม-ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๗) โดยขี้เลื่อยเหล่านี้ส่วนหนึ่งถูกใช้สำหรับเป็นเชื้อเพลิงในการทำน้ำตาลมะพร้าวในเขต จ.สมุทรสงคราม

ทั้งนี้ นอกจากตลาดอัมพวา ตลาดนัดทางน้ำ และเรือที่เข้ามาขายถึงในสวนแล้ว แหล่งซื้อหาปัจจัยการผลิตในการทำน้ำตาลมะพร้าวที่สำคัญของชาวบางนางลี่อีกแหล่งคือ “เจ้าภาษี” ซึ่งสามารถจัดสรรวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ในการทำน้ำตาลมะพร้าวให้กับชาวสวนตาลได้อย่างครบครัน และช่วงหลังๆ ชาวบางนางลี่ที่เข้า “ระบบเจ้าภาษี” ก็มักจะ“ล่องหน้า” เครื่องมือและของใช้สำหรับการทำน้ำตาลมะพร้าวจาก “เจ้าภาษี” เป็นส่วนใหญ่ โดยนอกจากที่ได้กล่าวไปข้างแล้วก่อนหน้านี้ ยังมีชาวบางนางลี่รายอื่นๆ อีกที่ “ล่องหน้า” วัสดุอุปกรณ์ในการทำน้ำตาลมะพร้าวจาก “เจ้าภาษี” ดังรายหนึ่งที่ “ปีบซื้อจากเจ้าภาษี พะยอม ยาซัดก็ซื้อจากเจ้าภาษี เพราะว่าพวกเจ้าภาษีเขามัพร้อม” (หยาด ศิริสวัสดิ์) เช่นเดียวกับอีกรายที่ “อุปกรณ์ในการทำเราไม่ได้ซื้อเอง สั่งเขามา คือสมมติต้องการขี้เลื่อยสักลำ ๓-๔ พัน เราก็ขอยืมเขามาแล้วเอาน้ำตาลให้เขา สั่งพะยอมเขา ปีบก็สั่งเขา ปีบทีละ ๑๐ ลูก พะยอม ๑๐ ลูก” (จง สุวรรณรัตน์) ซึ่งสาเหตุที่ชาวบางนางลี่นิยม “ล่องหน้า” วัสดุอุปกรณ์ในการทำน้ำตาลมะพร้าวจาก “เจ้าภาษี” นอกจากจะเป็นเพราะไม่ต้องจ่ายเงินซื้อหาก่อนแล้ว ที่สำคัญยังเป็นเพราะ “เวลาทำตาลนี้ไม่มีเวลาไปไหน ขึ้นวันละ ๒ รอบ เข้าเย็น” (จง สุวรรณรัตน์) ขณะที่เตาตาลเป็นปัจจัยการผลิตที่มีพัฒนาการมาเป็นลำดับ โดยเตาตาลสมัยแรกสุดมีลักษณะเป็นเตาหลุม ซึ่ง “แม่บอกว่าเดิมทีเขาต้องขุดหลุมเอา คือว่ายังก่อเตาไม่เป็น ขุดหลุมแล้วก็เอาอิฐตั้งๆ เคี้ยวกระทะหนึ่งเป็นวันๆ เตาหลุมนี้ขุดตัวใครตัวมัน” (เรือน พุ่มคชา) ก่อนที่ต่อมาจะพัฒนาเป็นเตาที่ก่อขึ้นเป็นลูก พร้อมกับมีที่รมกระบอกลูกตาลอยู่หลังเตา ก่อสร้างด้วยการ “บอกแขกกัน ก่อเป็นเตา ๒ ลูกบ้าง ๓ลูกบ้าง” (เพ็งอ่าง) ขณะที่ในสมัยที่การทำน้ำตาลมะพร้าวขยายตัวอย่างมากเตาตาลย่านบางนางลี่ได้ถูกพัฒนาเป็นเตาปล่อง ซึ่งต้องอาศัยการว่าจ้างในการก่อ ส่วนใหญ่ “จ้างคนโคกเกตเขาก่อ คนบาง

จากก็มี เป็นคนไทยเพราะว่าคนบ้านเราไม่มีความชำนาญในเรื่องก่อเตา เขาไม่ได้ทำตาลมาก่อนเรา แต่ว่าเขาเป็นช่าง บ้านเราทำไม่เป็น ขึ้นตาลอย่างเดียว เลยต้องจ้างเขาทำ ค่าจ้างลูกหนึ่งก็ ๔-๕ พัน ตอนนั้นประมาณปี ๒๕๐๐ หรือว่าก่อนหน้านั้นอีกก็แพงนะ ลงทุนมหาศาลเลยนะ ก็เอาเงินทำตาลหมุนเวียนนี้แหละมาก่อนเตา รายได้เขาดีเขาก็ทำได้" (ประดิษฐ์ จันทรรอด) ตั้งกรณีเตาปล่องของครัวเรือนหนึ่ง "ลูกสุดท้ายนี้จ้างคนชื่อทวีป นามสกุลแก้วเจริญ เป็นคนก่อ" (เรือน พุ่มคชา)เตาปล่องมีหลายขนาด สามารถเพิ่มลูกเตาเรียงเป็นแถวต่อกันได้ตั้งแต่ ๒-๖ กระทะ โดยสัดส่วนระหว่างจำนวนลูกเตาหรือกระทะกับความสูงของปล่องคือ ๑ กระทะต่อ ๑ วา กล่าวคือ เตาดาลที่มีลูกเตา ๑ กระทะควรก่อปล่องสูง ๑ วา เตาดาล ๓ กระทะ ปล่องควรสูง ๓ วา ฯลฯ โดยต้องเปิดช่องเตาไม่กว้าง ลูกเตาควรตี้น ปล่องจึงจะจุดไฟดี ปล่องสูงขนาด ๓-๔ วาใช้อิฐประมาณ ๗๐๐-๘๐๐ ก้อน สูง ๕ วาใช้อิฐประมาณ ๑,๐๐๐ ก้อน การก่อเตาใช้เวลาประมาณ ๗-๑๐ วัน เตาที่ใช้อิฐก่อดีจะใช้งานได้ถึง ๒๐ ปี อิฐที่ใช้ก่อเตาดาลมีอยู่ ๖ แบบ คือ ลูกหมู อุโมงค์ ซ็อกกลางวางข้าง ซ็อกหน้า และอิฐปล่อง ซึ่งเรียกตามลักษณะการใช้เป็นส่วนประกอบต่างๆ ของเตาดาล ทั้งนี้ อิฐที่ใช้ก่อเตาดาลมีลักษณะพิเศษต่างจากอิฐทั่วไป ทำจากดินผสมกับแกลบและซีเมนต์แกลบ มีสูตรการผสมเฉพาะตัวแตกต่างกันไป ขณะที่อิฐทั่วไปหรืออิฐมอญใช้ดินผสมแกลบ ไม่ได้ผสมซีเมนต์ไม่ได้ไม่ เนื้อไม่แกร่ง ไม่ทนทานพอที่จะทำเตาหรือปล่องได้ (รายละเอียดดู สุรจิต ชีรเวทย์: ๒๕๔๕)

๗. การถือครองที่ดินและการผลิต

ชาวบางนางลี่ส่วนใหญ่ทำการผลิตในที่ดินของตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ที่มีเอกสารสิทธิ์และมักเป็นมรดกตกทอดมาแต่รุ่นปู่ย่าตายาย ดังกรณี "พีเสริฐ" ซึ่งได้รับมรดกที่สวนตกทอดมาจากบิดามารดาจำนวนหลายสิบไร่ หลังจากเสียชีวิต "เขาก็แบ่งให้ลูกๆ เขา" (เรือน พุ่มคชา) นอกจากนี้หลังจากที่การทำน้ำตาลมะพร้าวขยายตัว ชาวบางนางลี่มักซื้อที่สวนเพิ่มเติม ซึ่งมักซื้อจากเป็นคนรู้จักหรือญาติกัน และเงินที่ใช้ซื้อที่สวนเพิ่มส่วนใหญ่ได้จากการ "ลงหอย" หรือการเล่นแชร์ "เพราะว่ารายได้จากทำตาลมันดี ก็เลยทำกันเยอะ อยากรได้มากๆ ก็ลงแชร์ พอเปียบปีก็เอามาซื้อที่" (ประดิษฐ์ จันทรรอด) ทั้งนี้ยังไม่นับรวมกรณีเจ้าของสวนบางรายที่นอกจากทำน้ำตาลมะพร้าวบนที่สวนของตนเอง ยังเช่าหรือถือสวนของผู้อื่นซึ่งมักเป็นญาติสำหรับทำน้ำตาลมะพร้าวเพิ่มอีกส่วนหนึ่งด้วย ส่วนหนึ่งเป็นเพราะ "ถ้า ๒-๓ ไร่มันก่อเตาไม่ได้หรือสมมติว่าเรามี ๓ ไร่น้ำตาลวันละครึ่งปีบ ถ้าถือ ๑๐ ไร่วัน ๒ ปีบตาลแห้ง ๓ ปีบตาลแห้ง รายได้มันก็มากขึ้น" (ประดิษฐ์ จันทรรอด) จึงส่งผลให้ครัวเรือนบางนางลี่ที่เป็นเจ้าของสวนส่วนใหญ่มีที่สวนมะพร้าวมากกว่า ๑ แปลงหรือมากกว่า ๑ ชนิด ดังครัวเรือนหนึ่งที่ "พ่อแม่มีลูก ๕ คน มีที่ทั้งหมด ๖ ชนิด รวมๆ ก็ ๑๐ กว่าไร่" (เรือน พุ่มคชา) และถือครองที่ดินจำนวนหลายไร่ มีขนาดตั้งแต่ ๕ ไร่ขึ้นไปจนถึงขนาด ๕๐ ไร่ เป็นต้นว่า "ป่าช่วงมี ๑๐ กว่าไร่ ลุงเดช ๑๐ กว่าไร่ ยายวิน ๑๐ กว่าไร่ บางคนรู้จัก ๒๕-๓๐ ไร่ก็มี" (สุนีย์ จันทรรอด) ถึงแม้ว่าชาวบางนางลี่ส่วนใหญ่ทำการผลิตน้ำตาลมะพร้าวบนที่ดินของตนเอง ดังที่ชาวบางนางลี่รายหนึ่งกล่าวว่า "บอกไม่ได้ว่าคนมีสวนกับถือสวนมีเท่าไร ใครมากกว่ากัน แต่ส่วนใหญ่คนที่เรารู้จักนี่เป็นเจ้าของสวน เท่าที่รู้นี่เขามีสวนกันคนละหลายไร่" (เรือน พุ่มคชา) แต่มีชาวบางนางลี่จำนวนหนึ่งซึ่งทำน้ำตาลมะพร้าวในที่ดินของผู้อื่น เรียกว่า "ถือสวน" ซึ่งเจ้าของมักเป็นญาติซึ่งมีที่สวนมาก มีแรงงานไม่พอที่จะทำน้ำตาลมะพร้าวได้ หรือบางกรณีเจ้าของสวนเป็นพ่อค้าแม่ค้าที่ตลาดอัมพวาซึ่ง

รับจ้างนอที่สวนจากชาวบางนางลี่กรณีที่ต้องใช้เงินฉุกเฉิน หลังจากที่ชาวสวนไม่มีเงินได้ถอน นอกจากมอบที่สวนให้กับลูกหลานในการทำน้ำตาลมะพร้าว ดังกรณี “ตาเหมือนยายหมาน” ซึ่ง “เป็นชาวตลาด ลูกหลานยายชด แกรับจำนำที่คนแถวนี้ พอเขาไม่มีส่งแกก็ยึดแล้วก็ให้ลูกหลานทำน้ำตาล” (เรือน พุ่มคชา) พ่อค้าแม่ค้าตลาดอัมพวามักแบ่งที่สวนให้ชาวบางนางลี่เช่า โดยผู้ถือหรือเช่าสวนส่วนใหญ่มักเป็นผู้ที่อพยพมารุ่นหลังๆซึ่งที่ดินถูกบุกเบิกจับจองหมดแล้ว และไม่มีเงินมากพอจะซื้อที่สวน จึงต้องถือสวนผู้อื่น ดังกรณีมารดาของชาวบางนางลี่รายหนึ่งที่ “ยากจน ทางานรับจ้างมาเรื่อย พอมานี้ก็ถือสวนเขา ตอนนั้นถือสวน ๓ ไร่ ๓ ชัก ชักละ ๖ ร่องประมาณ ๔ ไร่ครึ่ง เจ้าของคนเดียวกัน” (สุนีย์ จันทรรอด) หรือบางรายอาจเป็นลูกหลานของคนรุ่นแรกๆ แต่อาจเป็นเพราะบิดามารดามีลูกหลายคน จึงไม่เป็นที่สวนพอจะแบ่งปันให้ลูกได้ครบทุกคน

ดังกรณีชาวสวนบางนางลี่รายหนึ่งที่ “พ่อแม่เขาไม่มีที่ให้ เพราะว่าเราลูกคนที่ ๖ ที่ ๗ จะเอาอะไร คนพี่ เขาได้กันหมด”(สมบุญ อุรัรักษา) ขณะที่บางรายอาจเป็นเพราะไม่ใส่ใจกับการประกอบอาชีพเท่าที่ควรที่สวนที่นำไปจ้างนอกับพ่อค้าแม่ค้าที่ตลาดอัมพวาจึงหลุดมือไป จึงจำเป็นต้องถือสวนในการทำน้ำตาลมะพร้าว ซึ่งในกรณีที่เป็นลูกหลานของชาวบางนางลี่รุ่นแรกๆ มักถือสวนญาติของตน ดังชาวบางนางลี่รายหนึ่งซึ่งที่สวนหลุดมือจากการนำไปจ้างนอ ต่อมาได้ถือสวนญาติในการทำน้ำตาลมะพร้าวร่วมกับภรรยา ประกอบด้วย “หนึ่ง ไร่ ของป่ากุล แล้วก็หนึ่งไร่ของป่าเรือนอีกประมาณไร่หนึ่ง ถือ ๒ ไร่ รวมกันก็ประมาณ ๕ ไร่กว่า ก็ถือของญาติๆ แบบว่าเราจนกว่าเพื่อน” เดิมอัตราค่าเช่าหรือถือสวนคิดเป็นผลผลิตน้ำตาลปีบ โดยอาจจะแบ่งครึ่งกันหรือกำหนดอัตราที่แน่นอนดังผู้ถือสวนรายหนึ่งที่ “ถือสวนเขา ๒ ไร่ ๓ ไร่ เสียค่าเช่าเดือนละ ๓ ปีบตาลแห้ง อีก ๓ ไร่ เสีย ๒ ปีบ” (สุนีย์ จันทรรอด) หรืออาจจะเสียค่าเช่าเป็นน้ำตาลปีบ แต่ต่อมาก็เสียเป็นเงินสด ดังผู้ถือสวนรายหนึ่งที่ “ตอนแรกถือเป็นน้ำตาลปีบ ที่ ๑๐ ไร่ เดือนละ ๖ ปีบ ต่อมาเปลี่ยนเป็นเงินปีละ ๖ พัน ต่อเหลือ ๕ พัน” (เหมือน ยงทินนัง)

ทั้งนี้ ผู้ถือสวนบางรายสามารถทำน้ำตาลมะพร้าวส่งสมทุนจนสามารถซื้อที่ดินทำสวนมะพร้าวของตนเองได้ในภายหลัง แต่ก็มีหลายรายที่ยังต้องถือสวนมาจนกระทั่งปัจจุบัน แม้จะเลิกทำน้ำตาลมะพร้าวหันไปปลูกผลไม้อื่นแล้วก็ตามแรงงานที่ใช้ในการทำน้ำตาลมะพร้าวอาศัยแรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก นับตั้งแต่การปั่นเก็บกระบอกน้ำตาล เคี้ยวน้ำตาล ลวกกระบอกตาล หาฟืน ฯลฯ ซึ่งสามารถทำได้ตั้งแต่วัยเด็ก เพราะเหตุนี้ ถึงแม้ชาวบางนางลี่จะนิยมส่งเสียบุตรหลานให้ได้รับการศึกษา แต่หากขาดแคลนแรงงานโดยเฉพาะในครอบครัวที่ไม่สู้จะมีฐานะก็จะให้บุตรหลานออกจากโรงเรียนมาช่วยทำน้ำตาลมะพร้าวเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ บุตรหลานชาวบางนางลี่เริ่ม“ปีบตาล” ตั้งแต่อายุประมาณ ๑๐-๑๒ ขวบ เพราะกำลังอยู่ในวัยชุกชอน หากอายุมากกว่านี้จะเกิดความกลัวไม่กล้าปีบ ส่วนครอบครัวที่แรงงานไม่พอ ซึ่งส่วนใหญ่จะเกิดกับครอบครัวที่มีสวนมาก จะอาศัยการว่าจ้างซึ่งส่วนใหญ่คือคนในชุมชนหรือแม้กระทั่งญาติพี่น้อง โดยมักเป็นการว่าจ้างในขั้นตอนของการปั่นขึ้นไปเก็บกระบอกน้ำตาลมะพร้าว ดังครอบครัวหนึ่งที่ “จ้างเขาขึ้น เพราะว่าเราขึ้นไม่หมดแล้วผู้ชาย ๒ คนเขาก็ไปเรียน เหลือแต่ลูกผู้หญิงเป็นหลัก ๒ คน พ่อก็อายุสั้น พ่อตายตอนอายุ ๓๔ ปี ตอนพ่อตายฉันอายุ ๑๕ ขวบ น้องก็ยังไม่เล็ก” (เรือน พุ่มคชา) นอกจากนี้ ชาวบางนางลี่ยังมักว่าจ้างแรงงานในการขุดลอกท้องร่องหรือดายหญ้าในสวน ดังผู้รับจ้างรายหนึ่งที่ “ปกติทำตาล พอตาลไม่

ค่อยออกก็มารับจ้าง ดายหญ้าบ้าง” (สุนีย์ จันทรรอด) เช่นเดียวกับอีกรายที่ “พอดาลน้อยก็ดายหญ้าหรือลงคู้กันไป” (ลิ้นจี่ หอมสุคนธ์)

การว่าจ้างแรงงานในการป็นเก็บน้ำตาลมะพร้าวมี ๒ ลักษณะ ช่วงแรกมีลักษณะเป็นการแบ่งผลผลิตน้ำตาลมะพร้าวคนละครึ่งระหว่างผู้รับจ้างป็นกับเจ้าของสวน ส่วนช่วงหลังมีลักษณะเป็นการจ่ายค่าจ้างเป็นเงินสดตามปริมาณน้ำตาลมะพร้าวที่ป็นเก็บได้ ดังครวัเรือนหนึ่งที่ “จ้างเขาป็นตาลตอนแรกแบ่งครึ่งกัน สมมุติคนขึ้นเขาขึ้นให้เรา ๑๐๐ ปับ เวลาเขาเคี้ยว เขาก็ขึ้น ๑๐๐ ปับไปเคี้ยวเอาแล้วมายุคหลังนี้เขาจ้างกันเป็นเงิน ปับตาลใสละสิบลึง” (เรือน พุ่มคชา) ซึ่งอัตราค่าจ้างป็นเก็บน้ำตาลใสเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ จากปีละประมาณ ๑.๕๐ บาทในช่วงทศวรรษ ๒๔๙๐ เพิ่มเป็นปีละ ๒.๕๐ บาทในทศวรรษ ๒๕๐๐ ขณะที่ในช่วงทศวรรษ ๒๕๑๐ค่าจ้างป็นเก็บน้ำตาลมะพร้าวมีอัตราปีละประมาณ ๑๗-๑๘ บาท ดังที่อดีตผู้รับจ้าง “ป็นตาล” รายหนึ่งเล่าว่า “รับจ้างป็นตาลวันละ ๒ เวลา เข้าเสร็จเที่ยง แล้วบ่ายสามถึงหกโมงเย็นหรือสองทุ่ม ป็นได้วันละประมาณ ๘๐-๙๐ ตัน เคยได้วันละ ๑๐๐ กว่าบาทขึ้นไป คือ ๕ ปับกว่าก็ได้แล้วร่อยกว่าบาท เพราะว่าหลังๆ ได้ปีละ ๑๗-๑๘ บาท” (ลิ้นจี่ หอมสุคนธ์) ทั้งนี้ ชาวบางนางลี่ไม่นิยมการลงแขกในการทำน้ำตาลมะพร้าว แม้ “ตอนเด็กๆ เคยเห็นการร่วมลงแขกดายหญ้าในหมู่เพื่อนสนิท เครือญาติที่สวนติดๆ กัน แต่ก็ถือเป็นส่วนน้อย” (สายชล กลิ่นเทศ) หากจะมีการลงแขกกันส่วนใหญ่จะเป็นในช่วงเวลาพิเศษ เช่น ช่วงเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งชาวบางนางลี่จะไปทำบุญที่วัดและตระเวนเที่ยวเล่นตาม “บ่อน” ต่างๆ เพื่อนฝูงจะช่วยกันแขกเพื่อนรายที่มีต้นมะพร้าวมาก เพื่อว่าจะได้สามารถไปเที่ยวงานสงกรานต์พร้อมๆ กันได้ ซึ่งสาเหตุที่ชาวบางนางลี่ไม่นิยมลงแขกในการทำน้ำตาลมะพร้าวเป็นเพราะการทำน้ำตาลมะพร้าวใช้แรงงานเข้มข้นอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งวันและทุกวัน ไม่ได้มีช่วงหยุดพักหรือใช้แรงงานในอัตราที่เข้มข้นต่างกันมากในแต่ละช่วงการผลิตเหมือนเช่นการทำนาทำไร่ ซึ่งบางช่วงต้องอาศัยการระดมแรงงานคราวละมากๆ ในรูปของการลงแขกหรือออกปาก ขณะเดียวกันทุกครวัเรือนที่ทำน้ำตาลมะพร้าวต้องใช้แรงงานในลักษณะเดียวกันและในช่วงเวลาเดียวกัน จึงไม่สามารถระดมแรงงานคราวละมากๆ จาก กันและกันได้ เปรียบเทียบกับการทำนาโดยเฉพาะในอดีตที่สามารถระดมแรงงานในรูปการลงแขกได้

ดังกรณีชาวบางนางลี่รายหนึ่งที่รับจ้างญาติ “ป็นตาล” มาตั้งแต่สมัยเป็นเด็ก โดยหลังจาก “ออกจากโรงเรียนก็อยู่กับพี่ชาย เลี้ยงหลาน พี่ชายเขาขึ้นตาล พอขึ้นตาลเป็นก็รับจ้างพี่ชาย ปีละ ๓ บาท เขาอยากให้เรามียายได้ เราก็อยากมียายได้ ฉันทรับจ้างขึ้นปีละ๓ บาท ตอนนั้นน้ำตาลปีละ ๓๒ บาท ข้าวถึงละ ๗ บาท แล้วก็มาอยู่กับหน้าสาว ขึ้นตาลให้เขา เขาให้ทองปีละบาทกินอยู่กับเขา สมัยนั้นทองบาท ๔๐๐ บาท แล้วก็กลับไปอยู่กับพี่ชายอีกหลายปี ก็ขึ้นตาลให้เขาอีก” (สมบุญ อุรัक्षा)

อย่างไรก็ดี การทำน้ำตาลมะพร้าวไม่สามารถกระทำต่อเนื่องตลอดทั้งปี เพราะจะมีช่วงที่วงมะพร้าวให้น้ำตาลน้อย คือช่วงประมาณเดือนกันยายนถึงเดือนพฤศจิกายน เมื่อถึงช่วงนี้ชาวสวนตาลบางนางลี่มักหางานอื่นทำ เจ้าของสวนบางรายอาจจะไปซื้อสินค้าเล็กๆ น้อยๆ มาขายในหมู่บ้าน ขณะที่ผู้ถือสวนและแรงงานรับจ้างมักรวมกลุ่มกันไปทำงานรับจ้างในจังหวัดใกล้เคียง โดย “บางทีก็ไปรับจ้างซุดทรายมั่ง เป็นลูกจ้างโรงก๋วยเตี๋ยวที่เมืองกาญจน์ ตัดอ้อยที่กาญจน์ เวลาไปรับจ้างจะไปกัน

หลายๆ คน ๙ คน ๑๐ คน พวกนี้เป็นพวกถือสวนทั้งนั้น เจ้าของไม่ไป เขาก็มีของกินนิดหน่อยๆ มะพร้าวลูก เขาก็อยู่ได้ แต่พวกตาลจ้างอยู่ไม่ได้” (สุนีย์ จันทรรอด) ผู้ถือสวนและแรงงานรับจ้างจะไปทำงานรับจ้างข้างนอกเพียง ๓ เดือน เมื่อตาลออกกรวงก็จะกลับมาทำตาลและรับจ้างทำน้ำตาลมะพร้าวอีกหน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะงานที่ไปรับจ้างมีลักษณะชั่วคราว หรือมีเฉพาะช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยว กับเป็นเพราะได้ค่าจ้างต่ำ ขณะที่ต้องทำงานหนัก เปรียบเทียบกับการทำน้ำตาลมะพร้าวที่แม้จะเป็นงานที่เหนื่อยยาก แต่ได้รับผลตอบแทนสูงกว่า ฉะนั้น ผู้ถือสวนและแรงงานรับจ้างส่วนใหญ่จึง “กลับมาทำตาลดีกว่า”

๘. ความสัมพันธ์ในการทำน้ำตาล

ลักษณะความสัมพันธ์ในการผลิตน้ำตาลมะพร้าวมีลักษณะพึ่งพิงมากกว่าการขูดรีดหรือเอาไรต์เอาเปรียบและเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมมาตรและมีลักษณะของการเจรจาต่อรองมากกว่าการครอบงำอย่างเบ็ดเสร็จไม่ว่าจะเป็นในกรณีความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของสวนกับลูกจ้าง ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของสวนในฐานะลูกเตากับพ่อค้าคนกลางในฐานะเจ้าภาษี หรือความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของสวนกับพ่อค้าคนกลาง กล่าวในส่วนความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของสวนกับลูกจ้าง ซึ่งมักเกิดกับครอบครัวที่มีสวนมากและแรงงานในครอบครัวไม่เพียงพอ เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่เจ้าของสวนต้องเอาใจใส่ดูแลลูกจ้างค่อนข้างมากเพราะจำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานเหล่านี้ในการขึ้นตาล ดังเจ้าของสวนรายหนึ่งซึ่ง “ใช้ลูกจ้าง ๔-๕ คน จ้างเป็นครอบครัว ๒-๓ ครอบครัว จ้างปีบละ ๓.๕๐-๔ บาท (ปีบละ ๒๐ ลิตร) เราจ้างเขาแค่ขึ้นเป็นน้ำตาลน้ำ แล้วเรามาเคี้ยวเอง คนขึ้นเดียวทั้ง เราต้องเอาใจคนขึ้นมากมาย ที่ที่บ้านพรีน้ำพรี เจ้าของสวนส่วนใหญ่จะดูแลคนงาน นอกจากสวนเล็กๆ จะทำเอง หรือหากยากจนมากก็ทำเอง ถ้าสวนเยอะจะขึ้นไม่ทัน คนขึ้นตาลต้องดูแลยิ่งกว่าลูก ลูกเขาเราก็ต้องเอามาเลี้ยงให้ เราต้องพึ่งเขา เราทำเองไม่ได้ ตอนหมดดวงเราก็ต้องไปขึ้นเงินเจ้าภาษีมาด้วย เพราะว่าเราต้องเอาเงินมาให้คนงานด้วย” (โสภณ พุ่มคชา)

ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของสวนกับคนรับจ้างขึ้นตาลไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะนายจ้างกับลูกจ้างในความหมายทั่วไป ที่สถานะระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างต่างกันมากหากแต่เป็นความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาระหว่างคน ๒ กลุ่มที่แม้จะมีทรัพยากรต่างกันแต่ก็มีสถานะค่อนข้างใกล้เคียงกัน ดังที่อดีตกำนันตำบลบางนางลี่ระบุอย่างชัดเจนว่า “คนแถวนี้ฐานะความเป็นอยู่ไม่ต่างกันมาก ไม่เหมือนพวกทำไร่ ที่คนที่รวยเขารวยมาก คนที่เป็นเจ้าของเตาปล่องขนาดใหญ่มีลูกจ้างเคี้ยวตาล แต่เสร็จแล้วเขาก็คุยเล่นกัน” เช่นเดียวกับความสัมพันธ์ระหว่างลูกเตากับเจ้าภาษีที่แม้ลูกเตาจำเป็นต้องขายน้ำตาลมะพร้าวให้กับเจ้าภาษีเพียงผู้เดียว รวมทั้งยังต้องขายในราคาที่เจ้าภาษีเป็นผู้กำหนด ซึ่งส่วนใหญ่จะต่ำกว่ารับซื้อโดยทั่วไป ดังที่ ลูกเตารายหนึ่งปรารภว่า “ของเราเราตีราคาไม่ได้ มันเจ็บแสบ สมมติเราว่าร้อย แต่เจ้าภาษีให้แปดสิบ” (หยาด ศิริสวัสดิ์) ทว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างเถ้าแก่กับลูกเตาเท่าๆ กัน ก็ไม่เห็นเขายกอะไร กันนะ อย่างเก่งก็ใช้คำพูดแค่เถ้าแก่” (บุญส่ง เตียวรัตนวรา) ส่วนหนึ่งเป็นเพราะสถานะทางเศรษฐกิจระหว่างลูกเตากับเจ้าภาษีไม่ต่างกันมาก และการเป็นเจ้าภาษีอาจไม่ได้สร้างรายได้สูงกว่าการทำน้ำตาลมะพร้าวมากนัก ดังที่บุตรสาวเจ้าภาษีรายหนึ่งกล่าวอย่างชัดเจนว่า “พ่อพ่อค้าเล็กค่าน้ำตาลนะไม่ได้มีเงินเหลือ เงินที่เหลือมีแต่เงินในสวนนั่นแหละ” (เรือน พุ่มคชา) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากเป็นเจ้าภาษีรายที่เป็นเรือเล็กที่รับเงินจากเรือต่อ

ใหญ่มารับซื้อน้ำตาล หลายรายมีสถานะทางเศรษฐกิจไม่สู้ดี หรือมีสถานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่าลูกเตา ดังเจ้าภาชีรายหนึ่งที่เคยมีอาชีพค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ต่อมาเรือต่อใหญ่ได้มอบเงินให้สำหรับนำไปรับซื้อน้ำตาลตามเตาต่างๆ แต่การเป็นเจ้าภาชีไม่ได้ทำให้สถานะทางสังคมของเธอสูงขึ้น และหลังจากไม่ประสบความสำเร็จในการเป็นเจ้าภาชีเธอได้หันไปถือสวนหรือเช่าสวนผู้อื่นทำน้ำตาลมะพร้าว ดังที่ว่า “ซื้อน้ำตาลอยู่ ๒ ปี แต่เจ๊ง เพราะว่าเตาเขาไม่ทำให้เรา หยุดไปได้หน่อย ก็มีเจ้าอื่นมาติดต่อให้ซื้อให้อีก ทำอยู่ ๒-๓ ปี เจ๊งอีก เขาล่วงหน้าเรา แล้วไม่ให้ เจ้าสองพันสามพัน แต่ไม่ให้โดนอย่างนี้แหละ ๓ ตลบ ไม่ได้เลยสักบาท ไปทวงก็ทำดีทำต่อเลย มาถือสวนเขาขึ้นตาล” (เหมือนยังทินหนึ่ง)

ขณะเดียวกัน การที่รายได้ของเจ้าภาชีขึ้นอยู่กับส่วนต่างราคาน้ำตาลปีบเป็นหลัก ยังมีจำนวนลูกเตาหรือสามารถซื้อน้ำตาลปีบได้จำนวนมากเท่าใด เจ้าภาชียังมีรายได้สูงเท่านั้น จึงเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่เจ้าภาชีจำเป็นต้องเอาใจใส่ดูแลหรือให้เกียรติลูกเตาของตน กล่าวกันว่าในช่วงที่น้ำตาลมะพร้าวราคาแพง “แค่มีมีตาลคาดเอวเจ้าภาชีเขาก็ขึ้นเงินให้แล้ว” (ประดิษฐ์ จันทร์รอด)

นอกจากนี้ แม้จะมีข้อแม้ว่าลูกเตาต้องขายน้ำตาลปีบให้กับเฉพาะเจ้าภาชีรายที่ตน “ขึ้น” หรือ “ลวงหน้า” เงินหรือปัจจัยการผลิตชนิดต่างๆ มา ทว่าในทางปฏิบัติลูกเตามักลักลอบขายน้ำตาลปีบให้กับพ่อค้าน้ำตาลรายอื่น ดังที่อดีตลูกเตารายหนึ่งเล่าว่า “บางทีก็แอบขายเพราะว่าไม่พอให้ลูกกิน คือเขาให้ลวงหน้าแค่ ๕ ปีบ พันหนึ่ง เพราะเขาว่าตัวไม่เก่ง เขาไม่สนับสนุน ถ้าเป็นคนอื่นเขาอาจจะให้เยอะ เขาให้หน่อยก็เลยไม่พอใช้ เราเลยต้องแอบขาย แล้วทำอย่างนี้มาเรื่อยๆ พอเหลือจาก ๕ ปีบก็แอบขาย หาเงินให้ลูกกิน พอเก่าแก่รู้จักโดนตะโกนตำว่ามั่ง หาว่ามีน้ำตาลแล้วไปขายคนอื่น” (สุนีย์ จันทร์รอด) และเมื่อถูกทวงถาม ลูกเตาจะอ้างว่าไม่ได้เกี่ยวน้ำตาลด้วยเหตุผลต่างๆ ซึ่งบางครั้งเจ้าภาชีสามารถจับโกหกได้หรือบางรายก็ประสบด้วยสยดาของตน ดังที่อดีตเจ้าภาชีรายหนึ่งเล่าว่า “เวลาไปเอาเขาก็บอกว่าลูกพี่วันนี้ลูกน้องไม่สบาย ไม่ได้เกี่ยว แพนขึ้นไปจับเตายังอุ้งๆ อยู่เลย เขาลักขาย คือถ้าขายเราก็ต้องถูกหักเงิน เขาก็เลยลักขายเพื่อเอาเงินสดไปใช้ก่อน บางคนไปเจอกำลังแบกอยู่คาหนังกาเขา” ซึ่งส่วนใหญ่เจ้าภาชีได้แต่บ่นว่าแต่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้มากนัก เพราะ “เขาว่าไม่มี ไม่รู้จะไปรีดนาทาเร้นเอาอีกกับเขายังไง ก็เสี่ยง เขาเอาจากเราไปมากกว่าที่ขายน้ำตาลให้อีก” (สมใจ คล้ายสุวรรณ) สถานการณ์เช่นนี้ชี้ให้เห็นว่าเจ้าภาชีไม่ได้อยู่ในฐานะที่เหนือกว่าลูกเตาอย่างเบ็ดเสร็จ ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของสวนกับพ่อค้าคนกลางเป็นในลักษณะที่พ่อค้าคนกลางจำเป็นต้องเอาอกเอาใจเจ้าของสวนอย่างมาก เพราะ “มีพ่อค้ามาซื้อหลายเจ้า ตัดราคากัน คือถ้าไม่เอาเงินมาเลือกขายได้ ใครให้แพงก็ขาย” (เมียด ท่วมศิริ) หรือเป็น “ตลาดของผู้ขาย” เพราะอุปสงค์อยู่ในระดับสูงกว่าอุปทาน ขณะที่ส่วนต่างระหว่างต้นทุนกับราคาขายมีค่อนข้างมาก จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวสวนน้ำตาลมะพร้าว่านบางนางลีกับพ่อค้าคนกลางหรือ “เจ้าภาชี” มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับพ่อค้าคนกลางที่แตกต่างจากกรณีของชาวนาข้าวไร้โดยทั่วไป ในแง่ที่ผู้ผลิตมีอำนาจในการกำหนดหรือเจรจาต่อรองราคาผลผลิตกับพ่อค้าคนกลางพอสมควร

๙. การซื้อขายน้ำตาลมะพร้าว

ระบบตลาดน้ำตาลมะพร้าวในช่วงนี้ต่างจากช่วงก่อนหน้า โดยในช่วงก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ชาวบางนางลี่พายเรือนำน้ำตาลมะพร้าวไปแลกเปลี่ยนซื้อขายตามตลาดนัดต่างๆ ดังที่กล่าวแล้วในบทก่อนหน้า แต่หลังจากสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมาเมื่อระบบตลาดน้ำตาลมะพร้าวขยายตัว โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของพ่อค้าคนกลาง ชาวบางนางลี่ส่วนใหญ่ขายน้ำตาลดิบให้กับพ่อค้าคนกลางที่พายเรือมารับซื้อผลผลิตถึงที่ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะ “การบรรทุกไปขายที่เรือนี้มันเป็นไปได้ มันต้องใช้เรือลำปั่นเล็ก ๆ มันต้องอาศัยพ่อค้าคนกลาง แล้วก็ไม่มีเวลาพอดียวที่จะเอาไปขายเอง เพราะว่าเข้าขึ้นมาก็ต้องออกขึ้น เดียวบายก็ต้องออกขึ้น กว่าจะขึ้นแล้วเสร็จก็ทุ้ม แต่เคี้ยวกว่าจะแล้วเสร็จก็ ๒-๓ ทุ้ม” โดยหากเป็นรายที่เป็น “ลูกเตา” ของพ่อค้าคนกลางที่เป็น “เจ้าภาษี” จะต้องขายน้ำตาลให้กับ “เจ้าภาษี” เท่านั้น ซึ่งในการรับซื้อน้ำตาล “เจ้าภาษี” จะคำนวณราคาน้ำตาลที่ได้แล้วนำไปหักออกจากเงินและสิ่งของที่ “ล่องหน้า” มา โดย “เจ้าภาษี” จะเป็นผู้กำหนดราคาซื้อขายน้ำตาล “ลูกเตา” ไม่สามารถกำหนดหรือต่อรองราคาขายได้ ยกเว้น “ถ้าหากว่าถ้าแก่เขาเห็นว่ามีการกำไร บางทีเราก็อาจขอเพิ่มได้” ส่วนรายที่ใช้เงินทุนของตนเองหรือไม่ได้ “ล่องหน้า” อะไรจาก “เจ้าภาษี” มาก่อนก็สามารถขายน้ำตาลดิบให้กับผู้รับซื้อหรือลูกค้ารายใดก็ได้ ดังชาวบางนางลี่รายหนึ่งที่ “ตอนทำใช้ทุนตัวเองหมด เพราะว่ามีทุน น้ำตาลมีพ่อค้ามาซื้อ ไม่ได้ขายให้เจ้าภาษี ขายใครก็ได้” (เจือ อยู่คล้ำ, สัมภาษณ์ ๒๖ เมษายน ๒๕๔๙) โดยราคาน้ำตาลดิบที่พ่อค้าคนกลางนี้รับซื้อขึ้นอยู่กับคุณภาพของน้ำตาลเป็นหลัก อาทิ “เจ้านี้สวยไหม ถ้าสวยก็ให้ราคาดีนิดหนึ่ง ถ้าไม่สวยก็ให้ราคาต่ำลงไปกว่าอีกนิดหนึ่ง” (บุญส่ง เตี้ยวรรัดนรธา) นอกจากนี้ ชาวบางนางลี่บางรายโดยเฉพาะรายที่มีฐานะอาจจะบรรทุกน้ำตาล มะพร้าวล่องเรือไปขายจังหวัดอื่น ซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก ดังที่ชาวบางนางลี่รายหนึ่งเล่าว่า “มีแต่พวกตระกูลบุญ พยงค์ที่เอาไปขายสุพรรณฯ เขาต่อเรือเอง สมัยตาลลงแกขึ้นไปสุพรรณฯ ประจำ” (สุกัญญา ท่วมศิริ)

หลังจากตระเวนรับซื้อน้ำตาลจากเตาต่างๆ พ่อค้าคนกลางโดยเฉพาะรายที่เป็น “เรือเล็ก” จะนำน้ำตาลไปขายหรือส่งให้กับ “เรือต่อใหญ่” ที่จอดรอรับซื้ออยู่บริเวณศูนย์กลางการคมนาคมและค้าขาย อาทิ ปากคลองบางจาก ปากคลองบางนางลี่ สามแยกหน้าวัดภุมรินทร์ ตลาดนัดหน้าวัดยายพิมพ์ ฯลฯ ดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้า โดย “เรือย่อยจะเอาไปส่ง เข้าไปเทียบที่ละลำ เขาเป็นยี่ปี่ใหญ่เป็นคนจีน แล้วเขาจะทุกเรือต่อใหญ่ เข้ากรุงเทพฯ” (สุกัญญา ท่วมศิริ) โดยเส้นทางที่ “เรือต่อใหญ่” บรรทุกน้ำตาลมะพร้าวเข้าสู่กรุงเทพฯ เริ่มต้นจาก “คลองแม่กลอง แล้วออกมหาชัย เข้าคลองด่าน . คลองบางหลวง จุดหมายปลายทางคือปากคลองตลาด ปากคลองบางหลวงตรงแถวๆ ป้อมวิไชยประสิทธิ์” การเดินทางขนส่งใช้เวลาประมาณ ๑๒-๑๓ ชั่วโมงโดยไม่มีการหยุดพัก เพราะ “เขาทำเวลา ศัพท์ราคานี้เขา เรียกว่าหั่งแข่ง กลัวไม่ทันราคากัน เพราะราคาน้ำตาลขึ้นลงเร็วมาก” (บุญส่ง เตี้ยวรรัดนรธา) อย่างไรก็ตาม มีพ่อค้าคนกลางบางรายที่บรรทุกน้ำตาลมะพร้าวไปขายที่จังหวัดใกล้เคียงเอง อาทิ จ.นครปฐม ดังรายหนึ่งที่ “พอเลิกตาลก็ซื้อตาลไปขายนครปฐม แจวเรือจากคลองโพธิ์ไปเข้าคลองบางน้อยนอก แล้วเข้าคลองดำเนินฯ หลัก ๕ แล้วเข้าประตูน้ำวังยาง ไปสุดวัดดอนยายหอม นครปฐม เอาน้ำตาลกับมะพร้าวลูกไปขาย” (สมบัติ เณรผึ่ง) เป็นต้น

ชาวบางนางลี่ ชายน้ำตาลให้แก่คนกลางสู่พ่อค้าย่านตลาดปากคลองบางลี่ ส่วนใหญ่ไม่ใช่คนท้องถิ่นดังนั้นชาวบางนางลี่ จึงต้องขึ้นกับตลาดอย่างสมบูรณ์ ซึ่งทำให้ได้รับผลกระทบ จากภาวะราคาผลผลิตผันผวนเช่นเดียวผลผลิตการเกษตรโดยทั่วไป กล่าวคือ แม้ราคาน้ำตาลมะพร้าวปีจะขยับตัวขึ้นสูงโดยลำดับ จากราคาปีบละ (๒๕ กิโลกรัม) ๓๐ บาทในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ขยับขึ้นเป็นปีบละ ๑๐๐ บาทในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ และเพิ่มขึ้นมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบันราคาปีบละ (๓๐ กิโลกรัม) ประมาณ ๔๗๐ บาท แต่ก็ค่อนข้างผันผวน ขึ้นอยู่กับฤดูกาลและความต้องการของตลาด ช่วงที่มีเทศกาลงานบุญราคาน้ำตาลปีบจะขยับตัวขึ้นสูง แต่หากพ้นช่วงดังกล่าวราคาจะลดลง ราคาน้ำตาลมะพร้าวในรอบ ๑ ปีจึงแกว่งตัวค่อนข้างรุนแรง เป็นต้นว่า ในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ราคาน้ำตาลมะพร้าวที่ชาวสวนสมุทรสงครามขายได้สูงสุดอยู่ที่ปีบละ ๓๘๐ ในเดือนมกราคม ต่ำสุดขายได้ปีบละ ๒๐๔ บาทในเดือนมิถุนายน ขณะที่ราคาเฉลี่ยทั้งปีอยู่ที่ปีบละ ๒๔๘.๘๐ บาท (เขตเกษตรเศรษฐกิจที่ ๑๗ ๒๕๓๒: ๖๘) เช่นเดียวกับในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ที่สูงสุดราคาปีบละ ๓๕๐.๕๘ บาทในเดือนพฤศจิกายน ต่ำสุดปีบละ ๒๗๕ บาทในเดือนเมษายน และเฉลี่ยทั้งปีอยู่ที่ปีบละ ๓๓๑.๖๓ บาท (กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร: ๒๕๓๖) นอกจากนี้ ภายในเวลาเพียง ๑ สัปดาห์ราคาน้ำตาลมะพร้าวอาจเปลี่ยนแปลง ๓-๕ ราคา และภายในวัน เดียวกันราคาอาจจะต่างกัน (อุทิศ นาคสวัสดิ์ : ๒๕๑๑) กล่าวกันว่า “น้ำตาลนี้แปลกเหมือนทอง คือว่าบหมันจะขึ้นปุ๊บปั๊บมันเร็วมากเลย” (บุญส่ง เตียวรัตนวรา) และเป็นเหตุให้ “เรือต่อใหญ่” ต้องเร่งลำเลียงน้ำตาลไปยังกรุงเทพฯ ดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้า โดยความผันผวนของราคาน้ำตาลที่ว่านั้นนอกจากจะขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาดที่ไม่สม่ำเสมอแล้ว ในบางปียังเป็นผลมาจากสภาพดินฟ้าอากาศด้วย เป็นต้นว่า ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ราคาน้ำตาลมะพร้าวสูงเป็นประวัติการณ์เฉลี่ยปีบละ ๘๓ บาท เพราะอากาศแล้ง น้ำเหนือคือน้ำ ในแม่น้ำแม่กลองเข้าถึงสวนมะพร้าวหน้าตาลในจันจึงน้อย และส่งผลให้ชาวสวนผลิตน้ำตาลได้น้อยมาก ประการสำคัญ ราคาน้ำตาลมะพร้าวยังได้รับผลกระทบจากราคาน้ำตาลทรายด้วย อาทิ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ราคาน้ำตาลมะพร้าวตกลงเหลือเฉลี่ยปีบละ ๖๒-๖๓ บาท เนื่องจากน้ำตาลทรายล้นตลาดและจุดให้ราคาน้ำตาลมะพร้าวลดลงด้วย (อุทิศ นาคสวัสดิ์: ๒๕๑๑) ส่งผลให้รัฐบาลต้องช่วยพยุงราคาเหมือนเช่นสินค้าเกษตรชนิดอื่น เช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ รัฐบาลได้มอบหมายให้ส่วนราชการต่างๆ ช่วยพยุงราคาและส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตน้ำตาลมะพร้าวที่ได้คุณภาพตรงตามความต้องการของตลาด หลังจากที่ราคาตกต่ำลงอย่างมากในปีก่อนหน้า (กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร ๒๕๓๖: ๑๒) เช่นเดียวกับในช่วงที่ “นายไพโรจน์ ชัยพร เป็นรัฐมนตรีช่วยกระทรวงพาณิชย์ ตอนนั้นน้ำตาลตกมากเลยเหลือปีบร้อยกว่าบาท เขามาช่วยพยุงราคาซื้อปีบละ ๒๐๐ บาท บางคนลือกันว่าไพโรจน์ ชัยพร แกรเงินเยอะ แกรับซื้อน้ำตาลไปเก็บ พอมันเนาแอกเอาไปโยนทิ้งทะเลด้วยซ้ำ” (บุญส่ง เตียวรัตนวรา) อย่างไรก็ตาม ภาวะผันผวนของตลาดน้ำตาลมะพร้าวไม่ส่งผลกระทบต่อการทำมะพร้าวน้ำตาลย่านบางนางลี่มากนัก และไม่ได้เป็นสาเหตุที่ส่งผลให้ชาวบางนางลี่เลิกทำน้ำตาลมะพร้าวในเวลาต่อมา โดยสาเหตุหลักที่ส่งผลกระทบต่อการทำน้ำตาลมะพร้าวและส่งผลให้ชาวบางนางลี่เลิกทำน้ำตาลมะพร้าวสืบเนื่องมาจากการดำเนินนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ การพัฒนาโครงข่ายถนน หรือการส่งเสริมอุตสาหกรรมประมงทะเลและอุตสาหกรรมต่อเนื่อง

๑๐. การขายมะพร้าวผล

นอกจากน้ำตาลมะพร้าวปีบ ชาวบางนางลี่ยังจำหน่ายมะพร้าวผลควบคู่ไปด้วย ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานเข้มข้นอย่างต่อเนื่องเหมือนเช่นการทำน้ำตาลมะพร้าว การขายมะพร้าวผลใช้แรงงานเฉพาะช่วงของการเก็บผลเป็นหลัก และส่วนใหญ่ชาวบางนางลี่จะว่าจ้างแรงงาน ซึ่งแรงงานกลุ่มนี้ “เขาปีนต้นมะพร้าวอย่างเดียว รายได้เขาไม่ขาด เดี่ยวเจ้านี้ก็จ้างไป เขาจะวนเวียนอยู่รอบๆ ตำบลนี้ เมื่อก่อนตันละ ๔๐ สตางค์ แล้วมาบาท แล้ว ๒ บาท ปัจจุบัน ๕ บาท” (สุนีย์ จันทรรอด) ขณะที่ในส่วนของผู้รับซื้อแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มแรกคือพ่อค้าที่พายเรือรับซื้อมะพร้าวผลไปส่งตาม “ล้ง” ต่างๆ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่เพิ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและไม่สู้จะมีฐานะ ดังกรณีบิดามารดาของชาวบางนางลี่รายหนึ่งซึ่ง “พ่อคนเขมร ค่าเรือต่อ อยู่ปากท่อ แม่ค้าขายเรือ ต่อจากสุพรรณฯ แต่ ๒ คนมาเจอกันที่นี้ แต่งงานก็มาอยู่คลองโพธิ์ มาซื้อมะพร้าวไปส่งล้ง มี ๓ แห่ง ปากคลองบางแค ๒ แห่ง แล้วของเจ๊กคิมพ่อพี่เขี่ยอีกเจ้าตั้งอยู่ที่บางแคหมู่ ๒” (เจริญ ถือตรง) ส่วนผู้รับซื้อมะพร้าวผลกลุ่มที่สองเรียกว่า “ล้ง” เป็นร้านรับซื้อมะพร้าวผลทั้งจากพ่อค้ากลุ่มข้างต้นและจากเจ้าของสวนโดยตรง ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่มีฐานะ มักตั้งร้านรับซื้อมะพร้าวผลอยู่ริมคลองสายใหญ่ อาทิคลองบางแค ซึ่ง “ในคลองบางแคก็มีเจ้าใหญ่ๆ อยู่ ๓ เจ้า ปากคลองบางแค ที่บ้านผม แล้วก็ที่บ้านของเตี่ยผู้ใหญ่อำราญ” มะพร้าวผลย่านนี้เป็นที่ขึ้นชื่อพอๆ กับมะพร้าวสวีและมะพร้าวสมุย ภาษาดลาดมะพร้าว จำแนกมะพร้าวแถบนี้ออกเป็น ๑) มะพร้าวบางช้าง อยู่แถบบางนกแขวก ๒) มะพร้าวบางบอน อยู่แถบแควอ้อม ๓) มะพร้าวบางกลาง อยู่แถบบางนางลี่ และ ๔) มะพร้าวบางล่าง อยู่ต่ำลงไปเช่นบางชันแตก โดย “มะพร้าวบางช้างจะแพงสุด ส่วนมะพร้าวบางล่างจะถูกสุด” (บุญส่ง เตี่ยวรรตนรธา)

เส้นทางสินค้าหรือระบบตลาดของมะพร้าวผลค่อนข้างคล้ายคลึงกับเส้นทางสินค้าหรือระบบตลาดของน้ำตาลมะพร้าว คือจะลำเลียงส่งไปยังกรุงเทพฯ เป็นหลัก โดย “เวลาหน้ามะพร้าวคราวทางกรุงเทพฯ จะเขียนจดหมายมาและส่งเงินมาให้ด้วย เขาเรียกกักมะพร้าว เพราะว่าตอนนั้นมะพร้าวจะเยอะและราคาก็ถูก กักเดือน ๘ เดือน ๙ เดือน ๑๐ ซื้อมะพร้าวที่เป็นแสนลูก กักไว้ รอบบ้านนี้ล้งมะพร้าวใหญ่จะกักมะพร้าวเต็มหมดเลย มะพร้าวจะเริ่มกระเดื่องขึ้นเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ ลมหนาวมะพร้าวจะแพง ทางกรุงเทพฯ เขาจะมีจดหมายมาว่าให้ออกไปได้ แล้ว เขาก็ให้คนงานปอกเปลือกลงเรือ เป็นเรือต่อเอี่ยมจูน อาทิศย์หนึ่งส่งประมาณหมื่นกว่าลูก” (บุญส่ง เตี่ยวรรตนรธา) โดยหลังจากลำเลียงมะพร้าวจนเต็มลำเรือต่อประมาณ ๘-๙ ลำ “ล้ง” ก็จะว่าจ้างเรือโยงจากแถวบางนกแขวกมาลากจูงไป เส้นทางเริ่มจากคลองบางแคหรือคลองสายอื่นๆ จากนั้นตรงไปยังประตูน้ำบางนกแขวก “แล้วเข้าบางยาง ออกจากบางยางก็ไปประตูน้ำอ่างทอง จังหวัดสมุทรสาคร อ่างทองก็ไปเจริญพาสณ์ แล้วก็หลุดแล้ว ไปออกปากคลองบางหลวง หรือคลองบางกอกใหญ่ อยู่ข้างๆ วัดอรุณ ตรงป้อมวิไชยประสิทธิ์” (เพ็งอ่าง) การเดินทางใช้เวลา ๑ วันกับ ๑ คืน ส่วนใหญ่จะเริ่มออกเดินทางตอนเย็น ไปถึงปลายทางตอนเย็นอีกวัน แต่หากน้ำแห้งเรือใหญ่ออกไม่ได้ต้องออกเดินทางตอนเช้า ซึ่งจะเสียเวลาไปคอยที่ประตูน้ำบางนกแขวกประมาณ ๑ ชั่วโมง เพื่อปรับระดับน้ำให้เรือผ่าน โดยในเรือต่อจะมีครัวสำหรับหุงหาอาหารและที่หลับที่นอนเสร็จสรรพ ทั้งนี้ นอกจากในแง่ของเส้นทางขนส่งหรือปลายทางระบบตลาดมะพร้าวผลยังคล้ายคลึงกับระบบตลาดมะพร้าวน้ำตาลในแง่ที่ว่าชาวสวนสามารถ “เอาเงินขึ้นก่อนได้” (เพ็งอ่าง)

๑๑. ความสัมพันธ์ทางสังคมและลักษณะเฉพาะของ “คนทำตาล”

การทำน้ำตาลนอกจากใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลักและอาจว่าจ้างแรงงานในท้องถิ่นในบางขั้นตอน การทำน้ำตาลมะพร้าวเชิงเดี่ยวไม่จำเป็นต้องระดมแรงงานคราวละมาก ๆ เหมือนเช่นการทำนา ขณะที่การซื้อหาปัจจัยการผลิตรวมทั้งการขายผลผลิตส่วนใหญ่จะมีพ่อค้าคนกลางและเรือต่างๆ เข้ามาซื้อขายถึงในสวนดั่งที่กล่าวแล้วก่อนหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำน้ำตาลมะพร้าวจำเป็นต้องใช้แรงงานเข้มข้นอย่างต่อเนื่องจากเช้าจนค่ำ กระทั่งมีการเปรียบเทียบกันในกลุ่มชาวบางนางลี่ว่าการทำน้ำตาลมะพร้าว “เหมือนมีลูกอ่อน ต้องดูแลตลอดเวลา กินข้าวยังไม่เป็นเวลา เพราะว่างานยุ่งยาก หรือแม้กระทั่ง “วันพระก็ไม่ค่อยได้หยุด” (สุนีย์ จันทรรอด) ประกอบกับการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนย่านบางนางลี่มีลักษณะชานไปตามแม่น้ำลำคลองในลักษณะหมู่บ้านแนวที่ไม่มีขอบเขตหรือหน่วยที่ชัดเจน และไม่ได้มีศูนย์กลางอยู่ที่ใจกลางหมู่บ้านเหมือนหมู่บ้านกระจุกตั้งที่กล่าวแล้วก่อนหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินย่านบางนางลี่ส่วนใหญ่เป็นสวนมะพร้าวหรือไม่ก็เป็นสถานที่ปลูกสร้างบ้านเรือนซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นที่ที่มีเอกสารสิทธิ์ ไม่มีที่ดินจำพวกกรรมสิทธิ์ร่วม ไม่ว่าจะเป็นป่าชุมชน ท่งเลี้ยงสัตว์สาธารณะ ระบบสวนคูขงหรือสวนไม้ผลของชุมชนหรือเครือญาติ ฯลฯ เหล่านี้ส่งผลให้ย่านบางนางลี่มีลักษณะความเป็นชุมชนหรือมีการจัดรูปความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่ต่างไปจากชุมชนชาวนาชาวไร่ กล่าวคือ เพราะเหตุที่มีระบบการผลิต ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน รวมทั้งไม่มีพื้นที่สาธารณะดังกล่าว ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ไม่เอื้อต่อการประกอบกิจกรรมรวมหมู่ ดังที่ชาวบางนางลี่รายหนึ่งระบุว่า “คนขึ้นตาลไม่ค่อยมีเวลาไปรวมตัวกันแบบชาวนา ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญประการหนึ่งของความเป็นชุมชน จึงส่งผลให้ “วัด” ในฐานะพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ทางสังคมมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการจัดรูปความสัมพันธ์ทางสังคมย่านบางนางลี่ เมื่อเปรียบเทียบกับบทบาทของวัดซึ่งมีความสำคัญต่อชุมชนชนบทไทยโดยทั่วไประดับหนึ่ง

เนื่องจากวัดเป็นพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ทางสังคมที่สำคัญเพียงพื้นที่เดียวที่เปิดโอกาสให้ชาวบางนางลี่สามารถประกอบกิจกรรมรวมหมู่หรือประกอบกิจกรรมร่วมกันในระดับที่เหนือครัวเรือนและเครือญาติขึ้นไป นับตั้งแต่ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตในช่วงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบวชงานแต่งงาน โดยเฉพาะงานศพที่ “คนบางนางลี่จะเจอกันมากที่สุด เพราะงานศพนี่จะเป็นการรวมญาติกันเป็นแถว พวกเขยสะใภ้ก็เอามาแนะนำกัน แล้วก็มักมีคนรู้จักอีกมาก” (สุนีย์ จันทรรอด) เช่นเดียวกับประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาที่ชาวบางนางลี่มักจะมาร่วมกิจกรรมกัน เป็นต้นว่า วันสงกรานต์ ชาวบางนางลี่จะ “ปลดตาล หยุดกันเลยแหละ” (บุญส่ง เตี่ยวรรตหนาว) เพราะวัดต่างๆ จะ “จัดบ่อน” หลังเสร็จสิ้นพิธีกรรมทางศาสนาในช่วงเช้า อาทิ สะบ้า เสือกินวัว มอญช้อนผ้า ชักเย่อ แต้ลงรู ปิดตาตีหม้อ แก้อีตดนตรี ช่วงรำ ฝึกะลา ฯลฯ ซึ่ง “สุดแต่ใครจะชอบเล่นอะไร บ่อนนี้ไม่สนุกก็ไปบ่อนอื่นต่อ” (เสวนากลุ่มวัดใหม่ราษฎร์พัฒนาราม ๙ พฤษภาคม ๒๕๕๐) โดยเฉพาะอย่างยิ่งคืองานประเพณีชักพระที่วัดบางนางลี่ใหญ่ที่นอกจากชาวบางนางลี่แล้วชาวอำเภอยังนิยมไปเที่ยวกัน เพราะนอกจากจะมีการทอดกฐินและชักพระ ทางวัดยังจัดให้มีการแข่งเรือ ทั้งเรือมาด เรือบดเรือสำปั้น เรือสำปะนี้ และเรือกระทะ ซึ่งมีทั้งประเภทสวยงามและแข่งขันความเร็ว นอกจากนี้ก็มีงานวันลอยกระทงที่วัดบางแคใหญ่ งานสลากภัต ฯลฯ ที่ชาวบางนางลี่นิยมไปทำบุญและท่องเที่ยวกัน

ตารางที่ ๓ แสดงปฏิทินประเพณีและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา
ในรอบปีย่านบางนางลี่ช่วงทศวรรษ ๒๕๑๐

เดือน	ประเพณีและกิจกรรม
อ้าย	-
ยี่	-
เดือน ๓	งานประจำปีวัดปากน้ำ ชาวสวนนิยมไปปิดทองพระพุทธรูปจำลอง และในช่วงนี้วัดบางแคใหญ่ก็จัดงานประจำปี ซึ่งนอกจากจะมีงานปิดทองแล้ว กลางวันยังมีการแข่งเรือแบบชาวบ้าน ส่วนกลางคืนก็มี มหรสพ เช่น หนัง ลิเก
เดือน ๔	ประเพณีตรุษไทย ช่วงขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ ชาวบางนางลี่จะกวาดข้าวเหนียวแดงและกอละแม จากนั้นจะนำไปทำบุญตักบาตรที่วัดร่วมกับอาหารคาวหวานอื่นๆ ที่วัดชาวสวนจะฟังพระสวดและให้ศีลให้พร บางคนอาจจะถือศีลอุโบสถที่วัด
เดือน ๕	เทศกาลสงกรานต์ ชาวบางนางลี่จะกวาดข้าวเหนียวแดงและกอละแม ทำข้าวต้มมัด ทั้งสำหรับไว้ทำบุญใส่บาตรและนำไปแจกจ่ายให้กับญาติผู้ใหญ่และเพื่อนบ้าน มีการรดน้ำดำหัวและขอพรจากผู้สูงอายุ ส่วนที่วัดจะมีการสงฆ์พระพุทธรูปและหลวงพ่อก็มีการทำบุญกระดุกและถวายปัจจัยพระภิกษุ สามเณร เด็กๆ และหนุ่มสาวจะเล่นสาดน้ำกันที่วัด มีการเล่นชักเย่อ สะบ้า มอญซ่อนผ้า ช่วงรำ เสือกินวัว แย่ลงรูปดาดตีหม้อ ผีกะลา แก้วอีตันตรี ปิดดาหาคู ก่อเจดีย์ทราย ฯลฯ กลางคืนก็มีมหรสพ เช่น ภาพยนตร์ ลิเกแล้วแต่เจ้าภาพจะจัดหามา
เดือน ๖	เทศกาลบวชพระ ชาวสวนเริ่มพิมพ์การ์ดบวชบุตรหลาน บางรายอาจจะถือเป็นฤกษ์ปลูกสร้างบ้าน
เดือน ๗	บวชพระ (จนถึงก่อนเทศกาลเข้าพรรษา)
เดือน ๘	เทศกาลเข้าพรรษา ช่วงขึ้น ๑๕ ค่ำ ชาวสวนจะทำบุญตักบาตร ไปวัดฟังพระเทศน์ และถวายผ้าจ่านาพรรษาให้พระ
เดือน ๙	และช่วงขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำและแรม ๑ ค่ำเป็นฤกษ์ปลูกสร้างบ้านเรือน
เดือน ๑๐	งานสลากภัต จากนั้นจะมีงานสารทไทย ชาวสวนจะกวาดกระยาสารทแจกจ่ายกันและนำไปทำบุญที่วัด
เดือน ๑๑	เทศกาลออกพรรษา ชาวบางนางลี่จะไปทำบุญที่วัดและถวายผ้าเข้าพรรษาโดยการนำเงินและเครื่องอัฐบริขารไปถวายพระ และอาจจัดงานสลากภัต
เดือน ๑๒	เทศกาลทอดกฐิน โดยงานทอดกฐินที่วัดจะมีการแข่งเรือ กรรมการจัดงานจะเรียกรางวัลจากชาวบ้าน

หมายเหตุ งานประจำปีวัดบางนางลี่ เป็นงานใหญ่ ชาวสวนจะพากันเดินแต่เช้ามืด ขึ้นศาล แล้วพาลูกหลานไปเที่ยว

วัดนอกจากเป็นพื้นที่สาธารณะให้ชาวบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงได้มีโอกาสประกอบกิจกรรมร่วมกันเนื่องในงานประเพณีต่างๆ ดังกล่าว วัดยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการถักทอหรือจัดรูปความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างสำคัญ ดังกรณีกลุ่มผู้ถือศีลอุโบสถของวัดต่างๆ ซึ่งเป็นเครือข่ายหรือการจัดรูปความสัมพันธ์ของผู้คนย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงที่มำบ่าเพื่อกุศลที่วัดซึ่งมีขอบเขตครอบคลุมหลายหมู่บ้านและหลายตำบล อาทิ กลุ่มผู้ถือศีลอุโบสถวัดวรมุณีหรือวัดยายพุ่ม ซึ่งแม้ตัววัดตั้งอยู่ในเขต หมู่ ๑๔ บ้านวัดยายพุ่ม ต.สวนหลวง ทว่าสมาชิกของกลุ่มฯ รวมทั้งผู้ที่มาทำบุญที่วัดนี้ส่วนใหญ่มาจาก ต.บางนางลี่ บางรายมาจาก ต.ปลายโพงพาง และหากเป็นช่วงเทศกาลเข้าพรรษาก็จะคนจาก ต.สวนหลวง มาร่วมด้วย โดยการถือศีลอุโบสถที่วัดเป็นกิจกรรมทางศาสนาที่ดำเนินสืบเนื่องมาตั้งแต่อดีต กระทำทุกวันพระ ช่วงออกพรรษาจะมีสมาชิกไม่มาก ประมาณ ๑๐ คนเศษแต่หากเป็นช่วงเข้าพรรษาจะมีสมาชิกเข้าร่วมถึง ๓๐-๔๐ คน การถือศีลใช้เวลา ๑ วันกับ ๑ คืน กลุ่มผู้ถือศีลอุโบสถจะมีความสนิทสนมกันหรือบางครั้งก็เป็นญาติกัน และถึงแม้ว่านอกจากการถือศีลอุโบสถรวมถึงการประกอบกิจกรรมทางศาสนาอื่นๆ ร่วมกันที่วัดแล้ว สมาชิกกลุ่มจะไม่มีโอกาสพบปะหรือประกอบกิจกรรมอื่นๆ ร่วมกันอีก แต่หาก “ใครมีงานบวชลูกบวชหลานก็ไปรวมกัน ใคร

ตายก็ไปศพกัน ที่นี้เขามืออย่างหนึ่งคือพวกอุบาสก(กลุ่มคนถือศีลวัตรภูมิ)ตาย คนอื่นๆ ไปร่วมงาน เช่นเดียวกับกรณีการมีพระอุปัชฌาย์ร่วมกันที่ถือว่าเป็นการจัดรูปความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีศูนย์กลางอยู่ที่วัด กล่าวคือ ในช่วงประมาณ ๔๐-๕๐ ปีที่ผ่านมา แม้ย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงจะมีวัดอยู่เป็นจำนวนมาก แต่วัดที่มีพระอุปัชฌาย์มีเพียงไม่กี่วัด ได้แก่ วัดบางแคใหญ่ วัดบางนางลี่ใหญ่ นอกจากนี้ แม้วัดบางนางลี่ใหญ่มีพระอุปัชฌาย์หลายรูป แต่ชาวบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงไม่นิยมไปบวชกัน พระอุปัชฌาย์ที่ชาวบางนางลี่นิยมไปบวชคือหลวงพ่อกวัดบางแคใหญ่ เพราะ “หลวงพ่อกไม่ดุ ท่องไม่ได้แกลสอนให้ แก่ถือว่าตั้งใจมาบวชแล้วบวชให้ มีเมตตา แต่มีข้ออย่างเดียวคือถ้าใครมาร้องเรียนอยู่หน้าโบสถ์แกลจะไม่บวชให้” เพราะเหตุนี้ หลวงพ่อกจึงมีลูกศิษย์ค่อนข้างมาก “เท่าสังเกตมาลูกศิษย์พ่อกเยอะมาก เป็นอุปัชฌาย์ที่บวชพระมากที่สุดของจังหวัดก็ว่าได้ คลองบางแคนี้ลูกศิษย์หลวงพ่อกทั้งนั้นเลย ผู้ชายบางนางลี่คนที่อายุ ๕๐ ขึ้นไปมักจะเป็นลูกศิษย์หลวงพ่อก อย่างผมก็ศิษย์หลวงพ่อก” (บุญสูง เตี้ยวรรตนา) ซึ่งการที่ผู้ชายบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงส่วนใหญ่มีพระอุปัชฌาย์รูปเดียวกันไม่เพียงแต่จะสร้างสำนักหรืออัตลักษณ์ของการเป็น “ลูกศิษย์หลวงพ่อก” ที่ช่วยสร้างความสมานสามัคคีในการทำกิจกรรมต่างๆ ให้กับวัด หากขณะเดียวกันก็ทำให้วัดมีอำนาจในการจัดการเรื่องราวต่างๆ ภายในชุมชนด้วย เป็นต้นว่า “สะพานข้ามวัดบางแคกลางวัดเรียไรเงินสร้างวัดจะเป็นศูนย์กลางในการเรียไรสร้างทางเข้าวัด สมัยก่อนวัดมีอำนาจ จะช่วยทางการ บทบาทของวัดในฐานะพื้นที่ทางสังคมสำหรับการประกอบกิจกรรมรวมหมู่ ย่านบางนางลี่อีกประการคือการเป็นแหล่งพบปะและศูนย์กลางการคมนาคม เพราะวัดย่านบางนางลี่ส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายตลาดขนาดย่อม ประกอบด้วยร้านขายของชำ ร้านขายก๋วยเตี๋ยว รวมทั้งมีศาลาทำน้ำอ้อยอย่างน้อย ๒ ศาลา นอกจากเป็นจุดขึ้นลงเรือแล้ว ยังเป็นที่สำหรับให้ชาวสวนได้มานั่งพักผ่อนพูดคุยกัน หรือที่เรียกว่า “ศาลาไอ้ไม้”

ขณะเดียวกันวัดมักเป็นสถานีปลายทางของรถยนต์โดยสารจากแม่กลองหรือตัวเมือง จ.สมุทรสงคราม โดยในจำนวนสายรถยนต์โดยสารสองแถวที่วิ่งจากแม่กลองจำนวนกว่า ๒๐ สาย กว่าร้อยละ ๘๐ มีสถานีปลายทางอยู่ที่วัดต่างๆ เฉพาะที่วิ่งมาตามถนนสายปากท่อ-แม่กลอง ซึ่งเป็นเส้นทางที่ผ่านย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียง ได้แก่ สายแม่กลอง-วัดคู่ฯ แม่กลอง-วัดประชาฯ แม่กลอง-วัดวรภูมิฯ แม่กลอง-วัดปรกฯ แม่กลอง-วัดสาธุฯ แม่กลอง-วัดโคกเกตุฯ ฯลฯ ซึ่งนอกจากเป็นเพราะ “สภาพคลองเชื่อมหรือมุ่งไปหาวัดอยู่ก่อนแล้ว และวัดเป็นศูนย์กลางที่จะถามหาใครก็ได้ แล้ววัดมีห้องน้ำหลายห้อง” (ประดิษฐ์ จันทรรอด) ยังเป็นเพราะที่ดินแถบนี้มีจำกัด ส่วนใหญ่มีสภาพเป็นสวนยกร่องที่เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ไม่มีพื้นที่สาธารณะให้สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้จะมีก็แต่วัดเท่านั้นที่เป็นพื้นที่สาธารณะที่ชาวบางนางลี่สามารถใช้ประโยชน์ในลักษณะต่างๆ ร่วมกันได้ ฉะนั้น นอกจากเป็นแหล่งพบปะและศูนย์กลางการคมนาคมดังกล่าวแล้ว บริเวณวัดจึงมักเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการต่างๆ อาทิ วัดวรภูมิ ด้านหนึ่งเป็นที่ตั้งโรงเรียนวัดวรภูมิ ขณะอีกด้านเป็นที่ตั้งสถานีอนามัยวัดวรภูมิ เช่นเดียวกับวัดบางแคกลางที่มีโรงเรียนตั้งอยู่ในบริเวณวัด เช่นกัน

ลักษณะเฉพาะของคนทำตาล การที่ชาวบางนางลี่หันมาทำน้ำตาลมะพร้าวเชิงเดี่ยวแทบทุกครัวเรือนส่งผลให้ชาวบางนางลี่มีลักษณะเฉพาะหรือแตกต่างจากชาวสวนในย่านอื่นๆ ที่ยังคงปลูกผลไม้ชนิดต่างๆ จำหน่ายในตลาดน้ำเป็นหลักเช่นเดิม สิ่งนี้เป็นเงื่อนไขประการสำคัญที่ส่งผลให้ชาว

บางนางลีแสดงชีวิตตัวเองเข้ากับการเป็นคนทำตาลอย่างไรก็ดี นอกจากเป็นเพราะความที่ชาวบางนางลีแทบทุกคนรู้เรื่องการทำน้ำตาลมะพร้าวเชิงเดี่ยวซึ่งส่งผลให้ชาวบางนางลีและย่านบางนางลีแตกต่างจากชุมชนชาวสวนริมน้ำทั่วไป สาเหตุที่ชาวบางนางลีเลือกที่จะบ่งชีวิตตัวเองเข้ากับการเป็นคนทำตาลยังสืบเนื่องมาจากคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของการทำน้ำตาลมะพร้าวคือการทำน้ำตาลมะพร้าวสร้างรายได้ให้กับชาวบางนางลีค่อนข้างดี โดยการทำน้ำตาลมะพร้าวย่านบางนางลีในช่วงทศวรรษ ๒๕๑๐ มีต้นทุนการผลิตประมาณกึ่งหนึ่งของราคาผลผลิต ดังครัวเรือนหนึ่งซึ่งมีสวนมะพร้าวตาล ๑๑ ไร่ มีต้นทุนการผลิตในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ประมาณ ๑๕๐ บาทต่อปีน้ำตาลแห้ง ซึ่งเป็นต้นทุนที่ไม่รวมค่าจ้างขึ้น เพราะใช้แรงงานในครัวเรือน ขณะที่น้ำตาลแห้งในช่วงนี้ราคาปีละประมาณ ๒๐๐-๒๕๐ บาท สามภรรยาผู้นี้สามารถเคี้ยวน้ำตาลแห้งได้วันละประมาณ ๑ ปีกว่า จึงมีรายได้เฉลี่ยวันละประมาณ ๑๐๐ บาทเศษ หรือประมาณเดือนละ ๓,๐๐๐ - ๔,๐๐๐ บาท กระนั้นผลผลิตน้ำตาลแห้งของครัวเรือนนี้ค่อนข้างต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนบางนางลีครัวเรือนอื่นๆ ที่มีสวนมะพร้าวในจำนวนใกล้เคียงกันเพราะแม้จะมีสวนมะพร้าวตาลเนื้อที่ ๑๑ ไร่แต่สามภรรยาผู้นี้ไม่ได้ใช้มะพร้าวทุกต้นในสวนทำน้ำตาล เนื่องจาก“ต้นไหนไม่ค่อยออกงวงก็ไม่ทำ ต้นสูงก็ขายเป็นลูก แล้วอีกอย่างลูกจางก็หายากด้วย เลยทำไม่ครบ” (จง สุวรรณรัตน์) เปรียบเทียบกับครัวเรือนบางนางลีอีกครัวเรือนซึ่งมีเนื้อที่สวนมะพร้าวใกล้เคียงกันแต่จ้างลูกจ้างขึ้นตาลสามารถ ผลิตน้ำตาลแห้งได้ในปริมาณมากกว่าถึง ๑ เท่าตัว ดังที่ว่า “ตอนปี ๒๕๑๑ น้ำตาลปีละ ๕๗ บาท ต้นทุนประมาณครึ่งหนึ่ง ตอนนั้นได้วันละ ๓ ปีก ๗ ปีปีตาลใส่ได้ ๑ ปีก จากสวนตาล ๑๐ ไร่ แต่ไม่ได้ทำทุกต้น เอาลูกมั่งแต่ก็ไม่สม่าเสมอ ๓ ฤดู ๕๗ ได้ ๑๗๑ ฤดู ๓๐ ได้ ๕,๑๓๐ บาทต่อเดือน ต้นทุนประมาณครึ่ง” (โสภณ พุ่มคชา)

ทั้งนี้ หากนำรายได้จากการทำน้ำตาลมะพร้าวของชาวบางนางลีดังกล่าวไปเปรียบเทียบกับรายได้เฉลี่ยของชาวไทยโดยทั่วไปในทศวรรษ ๒๕๑๐ หรือแม้แต่เปรียบเทียบกับเงินเดือนข้าราชการและโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือพนักงานบริษัทเอกชนเช่นธนาคาร รายได้จากการทำน้ำตาลมะพร้าวย่านบางนางลีในช่วงนี้ยังคงสูงกว่า ดังที่อดีตรองผู้จัดการธนาคารกรุงไทยสาขาจังหวัดสมุทรสงครามกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “ทำสวน ๓ ไร่เศษปลูกมะพร้าวได้ ๘๐-๑๐๐ ต้นจะได้น้ำตาลวันละ ๘ ปีก น้ำตาลใส่ หรือ ๗ ปีกในหน้าแล้ง ได้ตาลแห้งวันละปีบ ซึ่งตอนปี ๒๕๑๗-๒๕๑๘ หน้าฝนปีละ ๑๘๐ หน้าแล้ง ๒๐๐ ต้นทุนอยู่ปีละ ๕๐ บาท ราชการปริญญาตรีเดือนละ ๑,๓๐๐ บาท ธนาคารเดือนละ ๒,๐๐๐ บาท เทียบกับทำตาลได้วันละ ๑๕๐ เดือนหนึ่งได้ ๔,๕๐๐ มีรายได้ดีกว่ามาก” (อ้างจากอนุสรณ์ อุณโณและคณะ : ๒๕๔๗) เหล่านี้จึงส่งผลให้ข้าราชการบางรายลาออกมาซื้อที่ดินทำสวนมะพร้าวน้ำตาล ดัง“เตี้ย” ของชาวบางนางลีรายหนึ่งที่ “เป็นคนดำเนินฯ แม่คนหมู่ ๑ เตี้ยตอนแรกเป็นทหารแล้วมาเป็นครู แล้วเลิกจากครูมาทำสวน เพราะว่าเงินเดือนครูน้อย ทำตาลได้ดีกว่า” (หวล เต็งสกุล,) และส่งผลให้ชาวบางนางลีภาคภูมิใจในการประกอบอาชีพทำน้ำตาลมะพร้าวค่อนข้างมาก โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับชาวนาข้าวไร่ซึ่งเป็นเกษตรกรเหมือนกัน ดังที่ชาวบางนางลีรายหนึ่งกล่าวอย่างชัดเจนว่า “ชีวิตช่วงทำตาลสบาย เสียแต่ค่าซื้อกระบอก ซ่อมเตา ดายหญ้า แต่ก็ไม่มาก อยู่ได้สบาย หรือถึงไม่มีเงิน เข้าสวนก็อยู่ได้ เพราะว่าของในสวนมีอยู่ ไม่เหมือนชานา” (โสภณ พุ่มคชา)

ฐานะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างดีของชาวบางนางลี่จากการทำน้ำตาลมะพร้าวสามารถพิจารณาได้ในหลายลักษณะ นับตั้งแต่การที่ชาวบางนางลี่ “ไปวัดกันที่ใส่ทองกันเพียบ” (เสวนากลุ่มย่อยวัดใหม่ราษฎร์พัฒนาราม) ขณะเดียวกันชาวบางนางลี่มักว่าจ้างวงดนตรีและภาพยนตร์มาแสดง และมาฉายในงานบุญประเพณีต่างๆ เป็นที่แรกๆ ในเขต อ.อัมพวา ดังที่ว่า “วัดยายพุ่มปี ๒๔๙๙ วงดนตรีพวงค์ มุกดา มาเล่นแล้ว ปี๒๔๙๗-๒๔๙๘ มีหนังกุหลาบทิพย์มาฉายแล้ว เครื่องอาร์ค ที่วัดอื่นไม่เคยมีเลย กุหลาบทิพย์อยู่ฝั่งธน ทำพระ เขาสร้างหนังเองด้วย ไม่ได้ล้อมผ้า มาฉายงานศพ งานวัด เจ้าภาพเขาจ้างมา แสดงให้เห็นว่าคนแถวนี้มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากพิจารณาจากสถิติการปล้นของ “โจรบ้านกอไผ่” จะยิ่งเห็นฐานะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างดีของชาวบางนางลี่ที่อาศัยจากการทำน้ำตาลมะพร้าวชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะแม้พื้นที่ก่อกองคดียของโจรบ้านกอไผ่จะครอบคลุมหลายจังหวัดทางภาคตะวันตก อาทิ ราชบุรี สมุทรสงคราม เพชรบุรี สมุทรสาคร ทว่าพื้นที่เป้าหมายหลักของการปล้นสะดมและเรียกค่าไถ่ของโจรกลุ่มนี้อยู่ในย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียง ดังสถิติการปล้นของโจรบ้านกอไผ่ในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ จำนวน ๖ ครั้งล้วนแต่เป็นการปล้นในเขต ต.ปลายโพงพาง ต.สวนหลวง ต.บางช้าง และ ต.บางนางลี่ ซึ่งเป็นย่านของคนทำน้ำตาลมะพร้าว ทั้งสิ้นประการสำคัญ ในช่วงทศวรรษ ๒๕๑๐ น้ำตาลมะพร้าวเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ให้กับ จ.สมุทรสงคราม ในสัดส่วนที่สูงที่สุด เป็นต้นว่า ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ให้กับ จ.สมุทรสงคราม สูงสุดคือการทำน้ำตาลมะพร้าว มีมูลค่า ๓๔๑,๗๑๘,๗๕๐ บาท หรือคิดเป็นร้อยละ ๕๔.๗๘ ของมูลค่าผลิตภัณฑ์รวมของจังหวัดซึ่งมีจำนวน ๖๒๓,๘๔๗,๙๐๔ บาท สูงกว่าสาขาประมงที่มีจำนวนรองลงมาคือ ๑๖๙,๕๖๘,๗๑๒ บาท ขณะที่ผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ให้กับจังหวัดเป็นลำดับสามคือมะพร้าวผล มูลค่า ๓๑,๕๖๐,๐๐๐ บาท และลำดับสี่คือผลไม้ยืนต้น มูลค่า ๒๕,๕๓๕,๔๒๐ บาท นอกจากนี้ ในจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมของจังหวัดจำนวน ๖๘ โรง มีโรงงานที่เกี่ยวข้องกับการทำน้ำตาลมะพร้าวรวมอยู่ด้วย อาทิ โรงงานสับเปลือกไม้พยอมจำนวน ๖ โรง (เอกสารบรรยายสรุปจังหวัดสมุทรสงคราม พ.ศ. ๒๕๑๖) เหล่านี้ส่งผลให้ “จังหวัดสมุทรสงครามมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในขั้นดี” (เพ็งอ่าง) กล่าวกันว่า หากไม่นับรวมกรุงเทพฯ “เมื่อประมาณ ๓๐ ปีที่แล้ว [สมุทรสงคราม] เป็นจังหวัดที่ประชาชนเสียรายได้ต่อหัวสูงเป็นอันดับ ๑ ของประเทศ” (สุรจิต ชिरเวทย์ ๒๕๔๘)

นอกจากรายได้ทางเศรษฐกิจที่สร้างศักดิ์ศรีและหน้าตาให้อย่างมาก เหตุผลที่ทำให้ชาวบางนางลี่เลือกที่จะบ่งชี้ตัวเองเข้ากับการทำน้ำตาลมะพร้าวยังประกอบด้วยมิติอื่นซึ่งเกี่ยวเนื่องกัน กล่าวคือ การทำน้ำตาลมะพร้าวไม่เพียงแต่ส่งผลให้ย่านบางนางลี่คึกคัก เพราะมีทั้งชาวบางนางลี่ที่ “ออกตาล” พ่อค้าชาวจีนที่พายเรือเข้ามาขาย “ของสารพัด” บรรดาเรือขายวัสดุอุปกรณ์ในการทำตาล รวมทั้งพ่อค้าคนกลางที่เข้ามาซื้อน้ำตาลมะพร้าวถึงในสวน ฯลฯ ดังกรณีบริเวณคลองลำประโดงลึกที่ “เมื่อก่อนแถวนี้คึกคักตลอดไปจนถึงเส้นถนน คือเจ้าของสวนเขามาทำตาลกัน แล้วก็มีคนเข้ามาค้าขายกันคึกคัก” (สมาน บุญพยนต์) ส่งผลให้ย่านบางนางลี่เป็นที่เลื่องลือและรู้จักไปทั่ว เป็นที่ดึงดูดใจให้ผู้คนจากท้องถิ่นใกล้เคียงเดินทางมาเที่ยวชมและนอนค้างอ้างแรมอยู่เนืองๆ ดังกรณีของ “เสื่อชิต” หัวหน้า “โจรบ้านกอไผ่” ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในเขต จ.ราชบุรี ก่อนเป็นโจรมักติดตาม “ทิดอ่าง” ผู้เป็นญาติมาเที่ยวแถบหน้าวัดวรภูมิหรือวัดยายพุ่ม และได้สนิทสนมกับบ้านหลังหนึ่งเป็นพิเศษถึงกับ

เรียกเจ้าของบ้านว่าแม่ และมักจะมากินข้าวกินปลาและนอนค้างที่บ้านหลังนี้และหลังเป็นโจรแล้ว “เลื้อยขีด” ก็ยังแวะมาพักนอนที่บ้านหลังนี้อยู่เสมอๆ ขณะที่เจ้าของบ้านก็ยังให้การต้อนรับขับสู้เช่นเดิม เพราะเห็นว่า “ก็ไม่มีอะไร เขาก็คนดี ๆ นี่แหละ” (ชิน สุวรรณชลธาร)ซึ่งความมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและดึงดูดใจผู้คนต่างถิ่นดังกล่าวนี้อาจสร้างความภาคภูมิใจให้กับชาวบางนางลี่อย่างมาก ดังที่ชาวบางนางลี่รายหนึ่งกล่าวอย่างชัดเจนว่า “สิ่งที่ภูมิใจมากที่สุดก็คือบางนางลี่ ทำน้ำตาลมะพร้าว คนที่อื่นเขาก็รู้จัก” (ประดิษฐ์ จันทรรอด)

ลักษณะโดดเด่นหรืออัตลักษณ์การเป็นคนทำตาลของชาวบางนางลี่ ก่อตัวขึ้นภายใต้วิถีชีวิตและการผลิตในท้องถิ่น ไม่ได้ผ่านการต่อสู้หรือช่วงชิงความเป็น คนของสังคม เป็นความรู้สึกภายในมั่นคง แม้ว่าปัจจุบันชาวบางนางลี่ส่วนใหญ่ ไม่ได้ทำน้ำตาลแล้วแต่ความเป็นชาวสวนตาลยังคงเป็นสิ่งทีภาคภูมิใจมากที่สุดและสามารถนำมาพูดคุย ทบทวน ได้โดยไม่รู้จักเบื่อ โดยเฉพาะคนที่มียุวัย ๕๐ ปี ขึ้นไปในปัจจุบัน

นอกจากนี้ เพราะเหตุที่อัตลักษณ์คนทำตาลวางอยู่บนการประกอบอาชีพเป็นหลัก คุณลักษณะของคนทำตาลจึงมักเกี่ยวเนื่องกับการให้ความสำคัญกับความเป็นจริงในโลกนี้ มากกว่าความเชื่อหรือความคาดหวังในชาติหน้า เป็นอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับระบบคุณค่าและคติความเชื่อค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับชาวนา หรือเป็นอัตลักษณ์ที่ไม่ได้วางอยู่บนฐานของความเป็นชาติพันธุ์เหมือนกรณีอัตลักษณ์ของชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่างๆ สามารถพิจารณาได้จากการประกอบพิธีกรรมของชาวบางนางลี่ได้อย่างสำคัญ กล่าวคือ แม้ชาวบางนางลี่จะจัดพิธีทำบุญสวนทั้งในช่วงเดือน ๕ หรือช่วงปีใหม่ไทยรวมทั้งเนื่องในโอกาสที่เกิดสิ่งอัปมงคลกับสวน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการนำศพผ่านสวน ทว่าการทำบุญสวนของชาวบางนางลี่ต่างจากการประกอบพิธีกรรมของชาวนา โดยเฉพาะการทำขวัญข้าว เพราะขณะที่การทำขวัญข้าวกระทำไปเพื่อแม่โพสพหรือต้นข้าว การทำบุญสวนของชาวบางนางลี่ “ไม่ได้ทำบุญให้ต้นมะพร้าว แต่เราทำให้เจ้าของที่ “ ซึ่งมักจะเป็นปู่ย่าตายาย โดยเป้าหมายของพิธีทำบุญสวนคือการขอให้เจ้าของที่หรือบรรพบุรุษช่วยปกป้องรักษาและบันดาลให้ผลผลิตในสวนอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ ชาวบางนางลี่ไม่ได้ทำบุญสวนทุกปี อาจจะเว้นบ้างตามเงื่อนไขและความจำเป็น หรืออาจจะทำขึ้นเนื่องในโอกาสพิเศษต่างๆ เป็นต้นว่า “บางคนเชื่อว่าปีนี้ลูกตกต้นตาลเป็นเพราะผีทักท้วง ไม่ได้ทำบุญ ก็ว่าปีหน้าพอมีกะตังค์ก็ให้เจ้าของที่กินเถอะ” (สุนีย์ จันทรรอด การเข้าร่วมพิธีกรรมการทำบุญสวน ตระกูลพุ่มคชา ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๐) อีกด้านหนึ่ง ชาวบางนางลี่ไม่ได้ “ใส่” ระบบคุณค่าที่สูงส่งและสลบซับซ้อนในการทำน้ำตาลมะพร้าวเหมือนกรณีชาวนากระทำกับการปลูกข้าว แต่การทำบุญสวนมะพร้าวน้ำตาลมีเป้าหมายที่บรรพบุรุษ หากพิจารณาเฉพาะการทำน้ำตาลมะพร้าวจะพบว่าชาวบางนางลี่ไม่มีคติความเชื่อ หรือพิธีกรรมใดเกี่ยวข้องกับการทำน้ำตาลมะพร้าวโดยตรง ดังที่ชาวบางนางลี่รายหนึ่งกล่าวอย่างชัดเจนว่า “ไม่เห็นมีข้อห้ามหรือความเชื่อเกี่ยวกับต้นมะพร้าว ไม่เหมือนต้นข้าวที่ชาวนาเขาเคารพ เขามีการทำขวัญข้าว แต่ว่าเราต้นมะพร้าวนี้ไม่มี บางทีบางคนเขี้ยวรดโคนเขาก็ไม่เห็นว่าจะทำให้เป็นอะไร” (ประดิษฐ์ จันทรรอด) เช่นเดียวกับอีกชาวสวนรายหนึ่งกล่าวว่า “ผู้หญิงท้องก็ไม่ห้ามขึ้น เขาว่าปีนตาลแล้วจะคลอดง่าย เขาว่าท้องมันคลอน บางคนน้ำคร่ำไหล หนีบขาลงมา อาบน้ำ ลูกก็ไหลออกมาเลย”

ฉะนั้น อัตลักษณ์คนทำตาลของชาวบางนางลี่จึงเป็นบุคลิกลักษณะของผู้ที่อยู่กับความเป็นจริงในปัจจุบันขณะ และคาดหวังผลตอบแทนเชิงรูปธรรม มากกว่าจะเชื่อมโยงสิ่งที่ตนเองทำเข้ากับมิติที่ลึกซึ้งซับซ้อนหรือคาดหวังผลการกระทำในเชิงนามธรรม นอกจากนี้ เพราะเหตุที่สามารถปรับตัวเข้ากับเงื่อนไขเชิงนิเวศวิทยาและภาวะความผันผวนทางการเมืองและเศรษฐกิจอันได้ลุ่ลวงด้วยตนเองมาตั้งแต่สมัยปลายอยุธยาต่อเนื่องสมัยต้นรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งเป็นประสบการณ์ร่วมของชาวบางนางลี่ในปัจจุบันหลายราย ส่งผลให้ชาวบางนางลี่มีความเป็นตัวของตัวเองสูงจนจนกระทั่งบางครั้งอาจดูหยิ่งและทะนงตน เมื่อประสบปัญหา ชาวบางนางลี่เลือกที่จะปรับเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยตนเอง มากกว่าจะร้องขอความช่วยเหลือหรือกระทำตามคำแนะนำจากบุคคลภายนอก โดยเฉพาะข้าราชการ ดังเมื่อคราวที่น้ำตาลมะพร้าวราคาตกต่ำอย่างมาก นายอำเภออัมพวาแนะนำให้ชาวบางนางลี่หันไปปลูกพืชชนิดอื่น เช่น พริก แทน ทว่า “ไม่มีใครเชื่อ ทว่านายอำเภอบ้า จะให้โค่นมะพร้าวไปปลูกพริก” (บุญส่ง เตียรรัตนวรา)

อย่างไรก็ดี แม้จะมีลักษณะเป็นผู้อยู่กับความเป็นจริงในปัจจุบันขณะโดยเปรียบเทียบ ชาวบางนางลี่มีคติ ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเร้นลับรวมทั้งมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติเช่นเดียวกับชาวไทยโดยทั่วไป สำคัญแต่ว่าพิธีกรรมความเชื่อเหล่านี้ไม่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพน้ำตาลมะพร้าวโดยตรง เป็นต้นว่า ชาวบางนางลี่มีพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับ “ปู่ขุน” ซึ่งเป็นปลัดชลิกขนาดเขื่อง ปิดทองเหลืองอร่าม เล่ากันว่าชาวสวนคนหนึ่งพายเรือไปค้าขายที่ตลาดน้ำท่าคา “แล้วปู่แกลอยมาชนเรือ แม่คุณ [ยาย] พี่ไวกว่าอะไร ไปดูก็เจอ เลยเอาขึ้นเรือกลับบ้านมาด้วย พอมาถึงบ้านแกก็สร้างศาลให้อยู่ ปู่แกมี ๓ คน มีปู่ขุน ปู่กลาง ปู่ล่อง” ทั้งนี้ เป็นที่เลื่องลือว่าปู่ขุนมีอิทธิฤทธิ์ในการช่วยให้ผู้ที่ทำของมีค่าสูญหายได้พบหรือ ได้ของสิ่งนั้นกลับคืนมา “ถ้าใครของหาย ถ้าบนหลวงปู่ให้ช่วยหาจะเจอ อย่างตอนนั้นแวน้ำไวตกน้ำหายที่เขาแข่งเรือที่วัด หากัน ๕ รอบไม่เจอ เราก็เลยกระซิบแกว่าให้บนบานปู่ ปรากฏว่างม่อีกครั้งก็เจออย่างรยยนต์ลูกจอดไว้โดนขโมย เขาถอดชิ้นส่วนออกไปตั้งเยอะแล้ว แต่ว่าบนบานหลวงปู่ก็เจอ พุดถึงยังชนลูกเลย” (เข้ม สมใจเจริญ) นอกจากนี้ชาวบางนางลี่เชื่อกันว่าปู่ขุนสามารถช่วยให้หายจากโรคร้ายได้อีกด้วย ดังกรณีหนึ่งที่ “ตอนนั้นลูกรัตนไพบตรวจหมอว่าหัวใจรั้ว ไม่มีทางรักษา จริงๆ รัตนมันก็ไม่เชื่อเรื่องอย่างนี้ เพราะเขาเป็นทหาร แต่ว่าเขาไปบนบานปู่ว่าจะสร้างศาลา หลังคาให้ใหม่ คือตอนนั้นหลังเก่าถูกไฟไหม้ ปรากฏว่าหลังสร้างเสร็จไม่กี่วันไปหาหมอ หมอตรวจไม่เจอ เขาถามว่าไปรักษาที่ไหนมา รัตนบอกว่าไม่ได้ไปรักษาที่ไหน แล้วเด็กก็หายไม่เป็นอะไรอยู่มาจนถึงตอนนี้” (เข้ม สมใจเจริญ) การบนบานปู่ขุนสามารถกระทำได้หลายวิธี อาจจะเดินทางมาบนบานที่ศาลปู่ขุนซึ่งตั้งอยู่ริมคลองโพธิ์ หมู่ ๑ ต.บางนางลี่ หรืออาจจะบนบานที่ใดก็ได้ กลางแจ้งหรือที่บ้าน เพียงแต่จุดธูป ๑ ดอกแล้วอธิษฐาน อย่างเช่น “ไปบนบานว่าปู่ขุนขอให้ได้ของสิ่งนี้ แล้วจะให้ไซ้ต้ม ๑๐ ฟอง เหล้า ๑ ขวด อยู่มาตกเย็นๆ เอ๊ะของสิ่งนั้นก็หาได้ ก็แก่เขา เราก็เตรียมของ ธูป ๑ ดอก เทียน ๑ เล่ม แล้วก็บอกว่าของได้แล้วและที่บนบานก็ได้ทำมาแล้ว” (ประดิษฐ์ จันทรรอด) ปัจจุบันมีการทำบุญให้ปู่ขุนที่บริเวณศาลในวันที่ ๑๔ เมษายนของทุกปีผู้ที่มาร่วมงานส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติของผู้นำปู่ขุนมาประดิษฐานรวมทั้งผู้ที่เคารพนับถือ ส่วนผู้ที่ไม่ได้มาร่วมงานซึ่งเป็นส่วนใหญ่ นั้น “เขาก็แค่นึกถึงในใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนแถวนี้ เวลามีปัญหาอะไรก็นึกถึงแก”

ชาวสวนบางนางลี่ ปรับตัวเองเมื่อแรกตั้งถิ่นฐาน ผ่านวัฒนธรรมและระบบนิเวศของย่านน้ำกร่อย และเข้าสู่ระบบการปกครอง เศรษฐกิจทำน้ำตาลเพื่อค้าขายสร้างตัวตนขึ้นมา จนปัจจุบัน ก็ยังต้องปรับตัวเข้ากับสังคม การปกครอง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมนำเข้าไป

บทที่ ๕

การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของชาวสวนตาล

ความสำเร็จในการกระตุ้น ให้ภาคเกษตร เปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต จากการยังชีพ ไปสู่การผลิตเพื่อขาย เป็นผลให้มีการเพิ่มรอบการผลิตจากปีละครั้งมาเป็นปีละ ๒ ครั้ง สวนเตียนซึ่งเคยปลูกผักได้เฉพาะในฤดูแล้งเพราะมีน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ก็มีการปรับตัวที่ให้เป็นสวนสูงเพื่อให้สามารถปลูกผักได้ทุกฤดูกาล น้ำกลายเป็นทรัพยากรที่จำเป็นในการเร่งผลผลิต รัฐจึงก้าวเข้ามาควบคุมและจัดสรรน้ำในลุ่มแม่น้ำแม่กลองเพื่อสนองตอบต่อพื้นที่ เกษตรกรรมที่ขยายตัวกว้างขวางขึ้น โดยมีการริเริ่มโครงการชลประทานแม่กลองใหญ่มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ เชื่อนวชิราลงกรณ์ ได้เปิดใช้งานเป็นเขื่อนแรก ในลำน้ำแม่กลอง ตามมาด้วยเขื่อนศรีนครินทร์ (พ.ศ. ๒๕๒๑) และเขื่อนเขาแหลม(พ.ศ. ๒๕๒๘) ถึงแม้โครงการดังกล่าวจะช่วยขยายพื้นที่ชลประทานสองฟากฝั่งแม่กลอง แต่ก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศของลำน้ำ และวิถีชีวิตของชุมชนที่อาศัยประโยชน์จากแม่น้ำ เพราะเมื่อไม่มีดินตะกอนจากน้ำหลากมาทับถมเรียกสวนไร่นา เกษตรกรก็ต้องหันมาใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ เพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ ให้แก่ผืนดิน ทั้งยังต้องพึ่งยาปราบโรคและศัตรูพืช ในขณะที่แต่เดิมน้ำท่วมจะช่วยทำลายตัวอ่อนของแมลงที่อาศัยอยู่ในดินรวมทั้งปลวกที่กัดกินมะพร้าว ปัญหาโรคแมลงจึงไม่มี

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนี้ เองได้มีการขยายตัวของโรงงาน อุตสาหกรรมจากย่านเมืองหลวง มาตั้งริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองทั้งสองฝั่ง เช่นอุตสาหกรรมสีข้าว น้ำตาล กระดาษ ทอผ้า และโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อมอีกจำนวนมาก จนใน ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้เริ่มเกิดภาวะน้ำเสียในแม่น้ำอย่างต่อเนื่อง น้ำในแม่น้ำแม่กลอง ส่งกลิ่นเหม็นและมีปลาลอยตายจำนวนมาก ประชาชนไม่สามารถใช้น้ำได้อย่างปกติ ในช่วงเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้ทวีความรุนแรงขึ้นเนื่องจากโรงงานน้ำตาลในเขตอำเภอบ้านโป่งปล่อยน้ำเสียออกไหลลงไปในแม่น้ำ ทำให้น้ำในแม่กลองเสียตลอดสาย ตั้งแต่ราชบุรีไปจนถึงสมุทรสงคราม ความเน่าเสียดังกล่าว ไม่เพียงแต่นำความเสียหายมาสู่นาข้าวสวนผักไม้ผลและพืชไร่ที่ตั้งอยู่สองฟากฝั่งลำน้ำเท่านั้น ยังทำให้ความหลากหลายของพันธุ์สัตว์น้ำลดลง บางชนิดถึงกับสูญพันธุ์ไปเลยก็มี

นอกจากนั้นการสร้างเขื่อนวชิราลงกรณ์ ทำให้พื้นที่ท้ายน้ำไม่ได้รับน้ำจืดจากทางตรงนำมาไล่น้ำเค็มที่เอ่อขึ้นมาท่วมเหมือนแต่ก่อน ถึงแม้การสร้างถนนหลายสายจะช่วยเป็นพนักกันน้ำเค็มให้ แต่เมื่อผนวกกับภาวะความแห้งแล้งที่เกิดขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๓- ๒๕๒๒ ก็ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในลุ่มน้ำแม่กลอง กล่าวคือ พื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากภาวะน้ำเค็มจัด สวนมะพร้าวหลายหมื่นไร่ล้มตายและที่เหลืออยู่ให้ผลผลิตต่ำ ส่วนผลไม้อื่นๆ ที่มีการปลูกกันในขณะนั้นก็ได้รับผลกระทบอย่างชัดเจน จากความเสียหายครั้งนั้น สวนมะพร้าวที่เคยทำน้ำตาลให้ลดน้อยลง เปลี่ยนมาเป็นมะพร้าวเก็บผลและมะพร้าวอ่อนมากขึ้น ทั้งมีการปรับเปลี่ยนจากสวนมะพร้าวมาเป็นสวนคละ มีมะม่วง ส้มโอ ลิ้นจี่ เป็นต้น

ในระยะหลัง แม่น้ำแม่กลองเกิดปัญหาเชิงคุณภาพน้ำบ่อยครั้ง โดยเฉพาะปัญหาความเน่าเสียและการตื่นเขินของคลองอันเนื่องมาจากการขาดการดูแลเอาใจใส่ ถึงแม้ว่าน้ำในแม่น้ำแม่กลองจะ

ยังอยู่ในเกณฑ์ดีแต่คุณสมบัติทางชีวภาพก็มีค่าต่ำกว่ามาตรฐานมาก ซึ่งแสดงถึงการปนเปื้อนที่มากขึ้น โดยปัจจัยหลักที่ทำให้หน้าสกปรก ได้แก่ น้ำเสียจากย่านชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม ที่ตั้งอยู่สองฝั่งแม่น้ำแม่กลองนั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญภายใต้บริบทการพัฒนาสมัยใหม่ได้แก่ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่กลองต่างๆ เช่นโครงการประปาฝั่งตะวันตก และโครงการพัฒนาแม่น้ำแม่กลองให้เป็นเส้นทางขนส่งสินค้าเพื่อการส่งออก ของกรมเจ้าท่า โครงการเหล่านี้ มักนำไปสู่ข้อวิตกกังวลเกี่ยวกับผลกระทบที่จะเกิดตามมา อันเนื่องมาจากความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้น้ำ ในลำน้ำแม่กลองเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ต่างกัน มีการวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องความไม่ชอบธรรมของการแย่งชิงทรัพยากรน้ำระหว่างภาคเมืองกับภาคชนบท มีความกลัวว่าท้ายที่สุด ชาวแม่กลอง อาจต้องเป็นฝ่ายที่จำต้องเสียดุลวิถีชีวิตและการทำมาหากินแต่ดั้งเดิมของตนในนามของคำว่า “การพัฒนา” ส่งผลให้ชาวบางนางลี่ต้องปรับตัวต่อผลกระทบและกระบวนการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ดังนี้

๑. การปรับตัวต่อปัญหาน้ำเค็มและปัญหาการทำน้ำตาลมะพร้าว

นอกเหนือจากการอพยพไปทำงานที่อื่น ซึ่งส่วนใหญ่จะไปประกอบอาชีพ เผลอถ่าน ทำไร่รับจ้าง ทั้งที่สวนไปเหลือแต่คนแก่ โดยเฉพาะครอบครัวที่มีขนาดเล็กจะโยกย้ายไปทำมาหากินที่จังหวัดใกล้เคียงเป็นการถาวร เช่น จ.กาญจนบุรี และ จ.ราชบุรี ชาวบางนางลี่บางส่วนปรับตัวต่อปัญหาน้ำเค็มทหนักสูงจากการที่เขื่อนศรีนครินทร์เริ่มกักเก็บน้ำด้วยการนำผลไม้ชนิดใหม่มาปลูกแทนมะพร้าว ได้แก่ ส้มโอเพราะเป็นพืชที่ทนสภาพน้ำกร่อยได้ดีกว่า ดังที่ชาวบางนางลี่รายหนึ่งกล่าวว่า “เริ่มมีการหันมาปลูกส้มโอช่วงปี ๒๕๒๕ เพราะมะพร้าวโดนน้ำเค็มไม่ให้น้ำตาลตอนแรกมีคนละต้น ๒ ต้น แต่ปลูกมากเมื่อปี ๒๕๓๕ ที่สวนต้องมีอย่างน้อย ๑๐ ต้น เพราะ ส้มโอราคาดี ดินก็เหมาะด้วย นอกจากนี้ ชาวบางนางลี่บางรายได้ทดลองนำลิ้นจี่มาปลูกแทนมะพร้าวน้ำตาล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนหมู่ ๒ บางนางลี่เอาลิ้นจี่มาปลูก เพราะว่าดินเขาดี ดินแม่น้ำ (อ้างจากอนุสรณ์ อุณโณ และคณะ : ๒๕๔๗)

นอกจากปัญหาน้ำเค็มแล้ว การหันมาปลูกไม้ผลจำพวกส้มโอและลิ้นจี่ของชาวบางนางลี่ยังเป็นการปรับตัวต่อปัญหาและความเปลี่ยนแปลงด้านอื่นๆ อีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือปัญหาในการทำน้ำตาลมะพร้าวซึ่งมีหลายลักษณะ ประการแรกคือปัญหาด้านอายุของชาวสวนที่นับวันมีแต่จะมากขึ้น “ทำสวนตั้งแต่อายุ ๑๔ ปีเพ็งเล็กเมื่อมาอยู่ที่นี้ตั้งแต่อายุ ๕๐ ปี เลิกเพราะว่าป็นไม้ไหว บางรายขึ้นตาลตั้งแต่อายุ ๑๒ ปีรับจ้างขึ้น แต่พออายุมาก หัวเข้าไม่ดี ขาไม่ดี เลยกเล็กขึ้น ชาวบางนางลี่ที่สูงวัยเหล่านี้จึงหันมาปลูกไม้ผลจำพวกส้มโอแทน ดังที่ชาวบางนางลี่รายหนึ่งกล่าวว่า “เจ้าของสวนแก่ขึ้นตาลไม้ไหว เลยเพิ่มส้มโอ” (จง สุวรรณรัตน์)

ปัญหาอีกประการหนึ่งคือความเหนื่อยยากลำบาก กล่าวคือ “ทำตาลเหนื่อยทั้งปี ไม่มีพัก ชาวนายยังมีเวลาพักทำแค่ ๓ เดือน ฝนตกเป็นเดือนๆ ก็ยังทิ้งไม่ได้ มันทุเรศมากคนตาลนะ วันเดียวก็เสียแล้ว ฝากลูกอ่อนกับใครก็ได้ทำอะไรไม่ได้เลย สวนส้มสบายกว่า ยังมีเวลาว่าง” นอกจากนี้ปัญหอันตรายนในการขึ้นต้นตาล เพราะนอกจากอาจประสบกับสัตว์มีพิษเช่นตะขาบและงูบนต้นมะพร้าวแล้ว โอกาสที่จะพลาดตกต้นมะพร้าวสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ชาวบางนางลี่แทบทุกคนล้วนแล้วแต่มีประสบการณ์ “ตกตาล” กันทั้งสิ้น ดังรายหนึ่งที่ “เคยตก ๓ ครั้ง ครั้งแรกอายุ ๑๖ ปี ลง

มาแขนหักหลังเดาะ สูง ๔ วารักษาหมอชาวบ้านด้วยการเข้าเฝือก แขนยังเปื่อยอยู่เลย ตกเพราะผลอไปคว่ำทางเหลือง เลยหลุดลงมาติดมือ ตกลงมาสลบ เขาไปอุ้มกลับมาบ้านก็ยังไม่รู้สึกตัว แต่ไม่เข็ดขึ้นอีก ต่อมาอายุประมาณ ๓๐ ปี มีลูก ๓ คนแล้ว พะองล้มหงายหลังลงมา ๓ วา แขนที่มลงมาเดาะขึ้นตาลไม้ได้เป็นเดือน หนที่ ๓ ครูดลงมาตั้งแต่บ้นยอด ตีนหลุดประสานมือครูดลงมาจนเหลืออีก ๑ วาจึงหลุดหงายหลังลงมา ท้องได้ ๗ เดือน ถ้าคว่ำหน้าลงมาลูกตายแน่ พวกเห็นแล้วก็วิ่งมาข้ามกัน เพราะเขาถือว่ามีให้ผีทับ แล้วเขาก็เรียกให้เรากลับบ้าน ไม่กลับ พอหายจุกก็ขึ้นตาลจนแล้ว” (สุนีย์ จันทรโรด) กล่าวกันว่าในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ชาวบางนางลี่ตกต้นมะพร้าวตาลกันมาก บางบ้านมีผู้เสียชีวิตเพราะตกต้นมะพร้าวตาลถึง ๔ ศพ

ปัญหาในการทำน้ำตาลมะพร้าวอีกประการหนึ่งคือการทิ้งวงมะพร้าวเริ่มให้น้ำตาลน้อยลง ขณะที่อุปกรณ์ในการทำน้ำตาลปีบกลับมีราคาสูงขึ้น จึงไม่คุ้มทุนที่จะทำน้ำตาลมะพร้าวอีกต่อไป ดังชาวบางนางลี่รายหนึ่งที่ “เลิกตาลเพราะน้ำตาลถูก น้ำตาลหมดดวง เพราะหมดอายุมะพร้าว เหลือแค่ ๑๘ ต้นที่ออกงวงจาก ๗๐ ต้น ค่าใช้จ่ายสูง รายได้น้อย” (สุกัญญา ท่วมศิริ) และปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ซึ่งส่วนใหญ่ถูกดูดซับไปโดยภาคอุตสาหกรรมดังจะได้กล่าวถึงต่อไป ส่วนปัญหาอีกประการเกี่ยวข้องกับเชื้อเพลิง เพราะฟืนเริ่มหายากขึ้น อีกทั้งเมื่อฝนตก ฟืนเปียก ไม่สามารถใส่ไฟได้ ฯลฯ

ฉะนั้น เมื่อผนวกกับปัญหาน้ำเค็ม จึงส่งผลให้การทำน้ำตาลมะพร้าวย่านบางนางลี่ลดลงจนแทบหมด จาก “เมื่อก่อนขึ้นตาลร้องเพลง หนุ่มสาวขึ้นไปจับกันไป เดี่ยวนี้ไปสวนเงียบ ที่เหงๆ ก็เลิกกันไปหมด” (สุนีย์ จันทรโรด) จากการสำรวจข้อมูลระดับหมู่บ้านของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี พ.ศ.๒๕๔๕ พบว่าในเขต ต.บางนางลี่ มีครัวเรือนที่ยังคงทำน้ำตาลมะพร้าว ๑๔ ครัวเรือน แบ่งเป็น หมู่ ๑ จำนวน ๒ ครัวเรือน หมู่ ๔ จำนวน ๑๐ ครัวเรือน และหมู่ ๕ จำนวน ๒ ครัวเรือน ขณะที่ตำบลใกล้เคียงไม่ว่าจะเป็น ต.บางแค ต.ปลายโพรงพาง หรือ ต.สวนหลวง การสำรวจไม่พบว่ามีครัวเรือนใดยังคงทำน้ำตาลมะพร้าว

ทั้งนี้ การที่ชาวบางนางลี่นำส้มโอและลิ้นจี่มาปลูกแทนมะพร้าวน้ำตาลเป็นการปรับเปลี่ยนตามรูปแบบการเพาะปลูกของย่านใกล้เคียง โดยเฉพาะ ต.แคหว่อม ซึ่งมีชื่อเสียงในด้านการทำสวนผลไม้มาแต่อดีต ดังชาวบางนางลี่รายหนึ่งที่ “ปลูกส้มโอกว่า ๒๐ ปีแล้ว ไปเห็นที่คลองแคหว่อม” เช่นเดียวกับอีกรายที่ “เรารู้จักคนเยอะ เจอหน้าก็ทักทายกัน เขาว่าบ้านเขา [ต.แคหว่อม] ไม่ได้ทำตาล ลงส้มลงลิ้นจี่ เราเลยลองมาปลูกดูมั่ง” (จิง สุวรรณรัตน์) โดยชาวบางนางลี่ที่ปรับเปลี่ยนมาปลูกส้มโอหรือลิ้นจี่เป็นรายแรกๆ มักได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากชาวบางนางลี่รายอื่นๆ ในทางลบ แต่เมื่อประสบความสำเร็จ ชาวบางนางลี่รายอื่นๆ ก็พากันปลูกตาม “ตอนเราลงส้มโค่นมะพร้าวเขาว่าตาจจะทำจะบ้า แต่ว่าพอส้มออกเขาก็ทำตามกัน เรียกว่าหมู่ ๕ ผมเป็นคนทำคนแรก ตอนลงลิ้นจี่เขาว่านายท่าจะบ้า ผมก็ลองปลูกดูอีก”

ส้มโอที่ชาวบางนางลี่นำมาปลูกเป็นพันธุ์ขาวใหญ่ ซึ่ง “บ้านตามีมีเงินไปซื้อที่ตลาดพลู วงเวียนใหญ่ แล้วเอาพันธุ์มาปลูก” (บุญส่ง เด็ยวรรตนาตรา) ผลมีขนาดใหญ่ ค่อนข้างแป้น น้ำหนักประมาณ ๑,๒๐๐-๒,๓๐๐ กรัม ถ้าปลูกในดินที่อุดมสมบูรณ์หรือดูแลรักษาดีผลจะมีขนาดใหญ่ น้ำหนักประมาณ ๓-๔ กิโลกรัม มีกิลิปประมาณ ๑๒-๑๖ กิลิปต่อผล ผังในกิลิปมีสีชมพูเรื่อๆ ผัง

นอกกลีบมีสีชมพู กุ้ง(กลีบเนื้อในแต่ละกลีบที่รวมเป็นกลีบใหญ่) มีสีขาวอมเหลืองจนถึงน้ำตาลอ่อน ออมชมพูเล็กน้อย ขนาดของกุ้งค่อนข้างใหญ่ เกาะตัวกันแน่นไม่หลุดร่วงง่าย มีน้ำมากแต่ไม่แฉะ รสหวานอมเปรี้ยวเล็กน้อย มีกลิ่นหอมเฉพาะตัว เมล็ดใหญ่และมีจำนวนน้อย แกะออกจากเปลือกง่าย ช่วงสัมป้อออกดอกในช่วงเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ ตัดขายได้ในเดือนสิงหาคม-กันยายน รองลงมา ออกในช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ตัดขายได้ในเดือนธันวาคม-มกราคม ทั้งนี้ สัมโอพันธุ์ ชาวใหญ่เป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้และชื่อเสียงให้กับชาวบางนางลี่และชาวสวนอัมพวาโดยรวม อย่างมาก

ส่วนลันจีที่ชาวบางนางลี่นำมาปลูกเป็นพันธุ์ค่อม หรือค่อมพิเศษ หรือหอมลำเจียก ซึ่งมีลำ ต้นเดี่ยว รสชาติหวาน หอม กรอบ เกิดจากการที่นายติ ชาวบ้านหมู่ ๕ ต.แควอ้อม ซึ่งเคยบวชพระ หลายพรรษาที่วัดบางเกาะเทพศักดิ์ ได้นำเมล็ดลันจีมาเพาะหลายเมล็ด แต่มี ๓ เมล็ดที่งอกจึงนำไป ปลูกไว้ในสวนในปี พ.ศ. ๒๓๙๗ เรียกว่าพันธุ์ไทย ต่อมานายเป็รื่อง ขจรผล พี่ชายอดีตเจ้าอาวาสวัด บางเกาะฯ ได้นำกิ่งพันธุ์จากบุตรเขยของนายติไปปลูกจนเติบโต มีทรงพุ่มเตี้ยผิดปกติ เมื่อถึงคราว ตกผล ติดผลตก มีผลใหญ่ สีสวย เนื้อแห้ง รสหอมหวาน จึงหารือกับเพื่อนฝูงว่าควรตั้งชื่อว่าอ้อค่อม ต่อมาชาวบ้านแถบนี้ได้ใช้ชื่อนี้เรียกลันจีพันธุ์นี้ด้วย ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๐๙ กำหนด ต.แควอ้อมร่วมกับ ชาวสวนลันจีแถบแควอ้อมจัดงานประกวดลันจีขึ้นเป็นครั้งแรกที่บริเวณต้นสายพันธุ์ หมู่ ๕ ต.แคว อ้อม หลังวัดบางเกาะฯ มีการส่งลันจีเข้าประกวดหลายพันธุ์ คณะกรรมการตัดสินจากกรมส่งเสริม การเกษตรใช้วิธีการชิมแต่ละพันธุ์ แล้วตัดสินให้ลันจีพันธุ์อ้อค่อมได้รับรางวัลที่ ๑ เพราะมีรสหวาน หอม เนื้อแห้ง หนา และมีสีส้มสวยงาม ส่งผลให้ชาวแควอ้อมและบริเวณใกล้เคียงหันมาปลูกลันจี พันธุ์นี้มากกว่าพันธุ์อื่นๆ และอีก ๒ ปีต่อมาครูใหญ่โรงเรียนวัดบางเกาะฯ ได้จัดงานประกวดลันจีเป็น ครั้งที่ ๒ บริเวณสนามหน้าโรงเรียน คณะกรรมการตัดสินจากกรมส่งเสริมการเกษตรเห็นว่าชื่อสาย พันธุ์อ้อค่อมเป็นชื่อที่ไม่สุภาพ จึงมีมติให้ตัดคำว่าอ้อออก คงเหลือแต่ค่อมคำเดียว และใช้เรียกชื่อลันจี พันธุ์นี้ตั้งแต่นั้นมา

ตำบลที่ปลูกลันจีมากในเขต อ.อัมพวา ได้แก่ ต.แควอ้อม ต.เหมืองใหม่ และ ต.บางแค (สุพัฒน์ ระบุว่าปี พ.ศ. ๒๕๔๕) เพราะเหตุที่สัมโอและลันจีสามารถเจริญเติบโตได้ดีในดินที่มีคุณสมบัติ เฉพาะดังกล่าว การกระจายตัวของพื้นที่ปลูกไม้ผลทั้งสองชนิดในเขต ต.บางนางลี่ จึงไม่สม่ำเสมอ ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของดินรวมทั้งน้ำในแต่ละบริเวณ ดังรายละเอียดแสดงในตาราง

ตารางที่ ๔ แสดงจำนวนครัวเรือนและพื้นที่ปลูกสัมโอและลันจีในหมู่บ้านต่างๆ ใน ต.บางนางลี่ ปี พ.ศ. ๒๕๔๕

ไม้ผล	หมู่ ๑	หมู่ ๒	หมู่ ๓	หมู่ ๔	หมู่ ๕
สัมโอ	๓๐ ครอบครั ๑๕๐ ไร่	๘๕ ครอบครั ๔๐๐ ไร่	๑๐ ครอบครั ๕๐ ไร่	๗๐ ครอบครั ๔๐๐ ไร่	๒๐ ครอบครั ๒๑๐ ไร่
ลันจี	๒๐ ครอบครั ๖๕ ไร่	๘๕ ครอบครั ๔๐๐ ไร่	๑๐ ครอบครั ๖๐ ไร่	----- -----	๑๘ ครอบครั ๘๐ ไร่

(ที่มา: อ้างจากอนุสรณ์ อุณโณ และคณะ : ๒๕๔๗)

จากตารางดังกล่าวจะเห็นได้ว่าส้มโอสามารถปลูกได้ในทุกหมู่บ้านของ ต.บางนางลี่ โดยเฉพาะบริเวณหมู่ ๔ และหมู่ ๕ ที่อยู่ปลายคลอง น้ำกร่อย และดินค่อนข้างเค็ม จำนวนครัวเรือน และพื้นที่ปลูกส้มโอก่อนข้างมาก โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่หมู่ ๔ ไม่มีครัวเรือนใดปลูก ขณะที่หมู่ ๕ แม้จะมีครัวเรือนจำนวน ๑๘ ครัวเรือนปลูกส้มโอ ซึ่งใกล้เคียงกับจำนวนครัวเรือนที่ปลูกส้มโอก่อนข้างมาก ทว่าเนื้อที่การปลูกส้มโอก็กลับมีเพียง ๘๐ ไร่ ขณะที่เนื้อที่ปลูกส้มโอมีมากถึง ๒๑๐ ไร่ ทั้งนี้ก็เพราะว่าพื้นที่เขตหมู่ ๔ และหมู่ ๕ ไม่เหมาะสำหรับการปลูกส้มโอ เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ในเขตหมู่ ๒ และหมู่ ๓ ซึ่งอยู่ใกล้คลองสายใหญ่และแม่น้ำแม่กลองมากกว่า สามารถปลูกส้มโอได้ค่อนข้างดี โดยหมู่ ๒ มีจำนวนครัวเรือนและพื้นที่ปลูกส้มโอก่อนข้างมากที่สุด คือ ๘๕ ครัวเรือน ๔๐๐ ไร่ ซึ่งเท่ากับจำนวนครัวเรือนและพื้นที่ปลูกส้มโอ กล่าวกันว่าพื้นที่การปลูกส้มโอในเขตหมู่ ๒ มีจำนวนมากกว่าหมู่บ้านใดๆ ในเขต อ.อัมพวา ขณะที่หมู่ ๓ แม้จะมีจำนวนครัวเรือนและพื้นที่ปลูกส้มโอน้อยกว่าหมู่ ๒ แต่ก็มีจำนวนพื้นที่ปลูกส้มโอก่อนข้างมากกว่าส้มโอทั้งที่มีจำนวนครัวเรือนที่ปลูกไม้ผลทั้งสองชนิดนี้เท่ากัน

แม้ว่าชาวบางนางลี่จะหันมาปลูกส้มโอกันมาก แต่ทว่าในด้านวิทยาศาสตร์การเกษตร การปลูกส้มโอในย่านบางนางลี่ด้วยระบบยกร่องไม่ใช่สภาพที่เหมาะสม เพราะการปลูกส้มโอในที่ลุ่มหรือแบบยกร่องระบบรากจะถูกจำกัดอยู่ในพื้นที่แคบๆ ทำให้ต้นมีขนาดเล็กไม่แข็งแรง อ่อนแอต่อโรคและแมลง ให้ผลผลิตต่ำและมีอายุสั้น ขณะเดียวกันน้ำที่ส้มโอต้องการคือน้ำจืด ไม่ใช่กร่อยหรือน้ำเค็ม

นอกจากนี้ ในการปลูกส้มโอและลิ้นจี่ชาวบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงมักโค่นต้นมะพร้าว น้ำตาลทิ้งจนหมดแล้วจึงปลูกส้มโอและลิ้นจี่ ดังรายหนึ่งที่ “โค่นมะพร้าวลงส้มแทน เพราะมะพร้าวไร่หนึ่งได้ ๓๒ ต้นเต็มที แล้วที่น้อย แคไร่เดียว ลงทุนจ้างโค่นมะพร้าวต้นละ ๒๐ บาท จากนั้นก็ซื้อมะพร้าวด้วยตัวเอง แล้วไปซื้อกิ่งส้มของพี่เมีย กิ่งละ ๑๐ บาท ๖๐ กิ่ง ๖๐๐ บาท มาลงเอง” (สุนทร อ้อเต็ง) แต่ก็มีบางรายที่ไม่ได้โค่นต้นมะพร้าวเพื่อปลูกส้มโอ เพราะเห็นว่า “สวนส้มต้องลงทุน ต้องใส่ปุ๋ย มะพร้าวไม่ต้องลงทุนอะไร ปีหนึ่งไม่ต้องรดน้ำก็ไม่ตาย” ซึ่งกรณีเช่นนี้มีจำนวนไม่มาก “แรกแม่บ้านเขาหวังไม่ให้โค่น แล้วที่โค่นหมดก็เมื่อเขาเสียแล้ว ตอนนั้นมะพร้าวลูกละ ๖ สลึง” (จง สุวรรณรัตน์) ขณะที่บางรายยังคงรักษาต้นมะพร้าวไว้บางส่วน “ไม่โค่นทิ้ง เพราะคิดว่าปุ๋ยตายเราอยู่ได้ด้วยมะพร้าว” (สุกัญญา ท่วมศิริ) โดยต้นมะพร้าวที่ไม่ได้โค่นทิ้งชาวบางนางลี่จะเก็บผลขาย หรืออาจจะจ้างเขาเก็บลูก แล้วเรามาทิวชาย พอเย็นเขาก็มาซังกิไลไป” (หวล เต็งสกุล) แต่ใน ๒ กรณีหลังนี้มีจำนวนไม่มาก ซึ่งการที่ชาวบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงส่วนใหญ่เลิกทำน้ำตาลมะพร้าวแล้วหันมาปลูกผลไม้ชนิดต่างๆ ดังกล่าวส่งผลให้แบบแผนการใช้ที่ดินแถบนี้เปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมาก

ทั้งนี้ ชาวบางนางลี่ที่หันมาทำสวนผลไม้ส่วนใหญ่เห็นว่า “ปลูกส้มสบายกว่ามะพร้าวเยอะ” (จง สุวรรณรัตน์) เนื่องจากไม่ต้องใช้แรงงานจำนวนมากและอย่างเข้มข้นและต่อเนื่องตลอดเวลา อาศัยแรงงานในครัวเรือนเพียง ๑ คนก็สามารถดูแลและจัดการสวนส้มของครอบครัวได้ ซึ่ง “ต่างจากการทำน้ำตาลมะพร้าวที่ต้องทำกันทั้งครอบครัว แต่สวนไม่ต้องทำทุกคนก็ได้” ดังชาวบางนางลี่รายหนึ่งที่ “ตอนนี้ปลูกส้ม ๓-๔ พันต้น ทำอยู่คนเดียว ดายหญารดน้ำ ไปตี ๕ ช้ามต้ม ๑ หม้อ กลับเที่ยง” (บุญช่วย อันพิทักษ์) นอกจากนี้ ชาวบางนางลี่ยังสามารถขายผลผลิตได้สะดวก เนื่องจากมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงที่ “แล้วแต่ใครเวียนมาซื้อก็ขาย ให้ราคาก็ตัดขาย ไม่มีเจ้าประจำ เมื่อคืนเจ้าที่ขายอยู่ที่อุทยาน ร.๒ เขามาเรียกมีด เราว่าไม่มีเลย พูด่างๆ ว่าส้มออกไม่ทัน” (จง สุวรรณรัตน์)

หรือบางรายอาจจะบรรทุกรถยนต์ไปขายเองที่ตลาด ไม่จำกัดว่าจะต้องขายให้เฉพาะ “เจ้าภาษี” เหมือนเมื่อคราวทำน้ำตาลปีบ อีกทั้งยังสามารถต่อรองราคาได้ ไม่เหมือนการขายน้ำตาลมะพร้าวให้ “เจ้าภาษี” ซึ่งชาวบางนางลี่ไม่สามารถต่อรองราคาขายผลผลิตได้

๒. การปรับตัวต่อการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและภาวะแรงงานส่วนเกิน

ปัจจุบันแรงงานหนุ่มสาวย่านบางนางลี่จำนวนมากประกอบอาชีพพนักงานโรงงานซึ่งส่วนหนึ่งเป็นการสนองตอบต่อการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมในเขต จ.สมุทรสงคราม และจังหวัดใกล้เคียง กับอีกส่วนเป็นการพยายามจัดสรรแรงงานส่วนเกินซึ่งสืบเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากมะพร้าวน้ำตาลเป็นสวนไม้ผล ทั้งนี้ก็เพราะว่า “พอมาปลูกผลไม้เช่นส้มโอลิ้นจี่ก็ไม่ต้องใช้แรงงานมาก ไม่ต้องดูแลทุกวัน แค่คนแก่คนเดียวก็น่าดูแลได้” จึงทำให้ครัวเรือนมีแรงงานส่วนเกินหรือเกิดภาวะการว่างงานขึ้นในครัวเรือน การทำงานโรงงานจึงเป็นทางเลือกหนึ่งของการผ่องถ่ายแรงงานส่วนเกินของครอบครัว โดยเฉพาะในส่วนที่ระดับการศึกษาไม่สูงมากนัก

ขณะเดียวกันการทำงานโรงงานได้รับการพิจารณาจากชาวบางนางลี่บางรายว่าเป็นระบบการผลิตที่มีความเสี่ยงเชิงเศรษฐกิจน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับการทำสวนผลไม้ เพราะขณะที่การทำสวนผลไม้มีต้นทุนการผลิตจำนวนหนึ่งแม้ในปริมาณไม่มาก รวมทั้งอาจประสบภาวะราคาผลผลิตผันผวนในช่วง ทว่า “ทำงานโรงงานไม่ได้ลงทุนอะไร แค่ลงแรง แต่ทำสวนต้องใช้เงิน” (วันสารท แก้วทิพย์) จึงเป็นเหตุผลสำคัญอีกประการที่ทำให้หญิงสาวบางนางลี่รายนี้เลือกที่จะทำงานโรงงานแทนการทำสวนผลไม้ นอกเหนือจากสถานะการเป็นแรงงานส่วนเกินในครัวเรือนของเธอ

นอกจากนี้ สาเหตุที่แรงงานหนุ่มสาวย่านบางนางลี่เลือกที่จะประกอบอาชีพเป็นพนักงานโรงงานมากกว่าทำสวนผลไม้หรือน้ำตาลมะพร้าวยังประกอบด้วยเหตุผลเชิงวัฒนธรรมหรือระบบคุณค่าที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย เป็นระบบคุณค่าที่ให้ความสำคัญกับระบบการผลิตที่ใช้ “สมอง” หรือ “ความรู้” มากกว่าการใช้แรงงาน ให้ความสำคัญกับเครื่องแต่งกายที่งดงามสะอาดสะอ้านมากกว่าเสื้อผ้าที่เปรอะเปื้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือให้ความสำคัญกับงานที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตในเมืองซึ่งมีแสงสีตระการตามากกว่างานที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชนบทที่สงบเงียบ ดังที่ชาวบางนางลี่รายหนึ่งตั้งข้อสังเกตว่า “เด็กรุ่นนี้ไปติดใจโรงงานกัน งานมันสบาย ดิ้นเข้าขึ้นรถ ทาหน้าขาวๆ ได้เจอเพื่อนฝูงเห็นเมือง แสงสี” (สุนีย์ จันทร์รอด)

การออกไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมของหนุ่มสาวย่านบางนางลี่เริ่มขึ้นตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ ซึ่งเป็นช่วงที่ภาคอุตสาหกรรมในเขต จ.สมุทรสงคราม และจังหวัดใกล้เคียงยังขยายตัวไม่มาก ส่วนใหญ่จึงเป็นการไปทำงานในโรงงานแถบกรุงเทพฯ ซึ่งภาคอุตสาหกรรมขยายตัวมากแล้ว ดังหญิงสาวบางนางลี่รายหนึ่งที่ “ตอนแรกไปอยู่บางนา เพราะว่าตอนนั้นโรงงานแถวมหาชัยยังไม่ค่อยมี” (อ่างแล้ว) จนกระทั่งเมื่อภาคอุตสาหกรรมแถบภูมิภาคตะวันตกขยายตัว ประกอบกับการพัฒนาโครงข่ายถนนที่ช่วยให้รถยนต์สามารถวิ่งมารับส่งถึงที่ หนุ่มสาวย่านบางนางลี่จึงหันไปทำงานโรงงานกันเป็นจำนวนมาก ดังรายหนึ่งที่ “ตอนอายุ ๑๓ ปีไปช่วยยาที่บางกะปิ ช่วยขายอยู่ไม่กี่เดือนก็กลับบ้าน แล้วพอติดตอนนั้นมีรถอีแต่นมาจากบ้านกล้วยเพชรบุรี วิ่งรับส่งคนงานคือมีคนเข้ามาหาคนงาน สมัยก่อนมีใบสุทธิก็ไปทำงานได้ สมัยนี้เขาเรียกใบ ป.๕ เมื่อก่อนไม่ต้องมี

บัตรประชาชน ใช้แต่ใบสุทธิ ไปถึงก็ขอเบอร์เขา เลขตัวเราที่โรงงาน ก็ทำได้แล้ว เราก็เลยนั่งรออีแต่น ไปทำงานมหาชัย ตอนนั้นพวกบางนางลีหรือพวกอยู่ฝั่งบางแคไปกันเยอะ” (ศรีไพร จันทรรอด)

โรงงานที่หนุ่มสาวชาวบางนางลีส่วนใหญ่ไปทำไม่ได้อยู่ในเขต จ.สมุทรสงคราม แต่อยู่ในเขต จังหวัดใกล้เคียงซึ่งเป็นแหล่งการจ้างงานขนาดใหญ่ เช่น ราชบุรี นครปฐม โดยเฉพาะแถบมหาชัย จ.สมุทรสาคร (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสมุทรสงคราม อ้างใน อารมณ์ จันทรสมวงศ์ : ๒๕๔๑) ซึ่งมีการจ้างงานสูงกว่าจังหวัดอื่นๆ ในภูมิภาคเดียวกัน โดยในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ จ.สมุทรสาคร มีสถานประกอบการรวมทั้งสิ้น ๒,๙๗๙ แห่ง มีการจ้างงานประมาณ ๑๖๒,๓๗๕ คน นอกจากอุตสาหกรรมต่อเนื่องประมงทะเลแล้วยังมีอุตสาหกรรมทอผ้าและอุตสาหกรรมอื่นๆ อีกมาก โดยโรงงานที่หนุ่มสาวบางนางลีนิยมไปทำงานส่วนใหญ่เป็น “โรงงานปลามหาชัย” ดังรายหนึ่งที่ว่า “ไปโรงงานปลาที่มหาชัยชื่ออภิทุน เป็นโรงงานทำปลาลูกชิ้น อยู่แผนกตัดหัวปลา แต่ว่าเขามีหลายแผนก แล้วแต่ใครสมัครใจชอบแผนกไหน ถ้าอยากทำรายวันเขาก็กำหนดแผนกให้ ถ้าทำเหมาเขาก็จัดแผนกให้อีกแบบ” (อ้างแล้ว) ขณะที่บางรายโดยเฉพาะผู้ชายไปทำงานที่นิคมอุตสาหกรรมราชบุรีในส่วนที่เกี่ยวข้องกับช่างอิเล็กทรอนิกส์

อย่างไรก็ดี แม้ส่วนใหญ่จะทำงานโรงงานต่างจังหวัด แต่ก็ยังเป็นจังหวัดใกล้เคียงที่ไม่ไกลจากย่านบางนางลีมากนัก อีกทั้งการคมนาคมก็สะดวก หนุ่มสาวชาวบางนางลีที่ทำงานโรงงานส่วนใหญ่จึงยังพักอาศัยอยู่กับบิดามารดา หรือปลูกสร้างบ้านหลังใหม่ใกล้กับบ้านบิดามารดากรณีที่มีครอบครัวและต้องการแยกเรือนออกไป มีเพียงน้อยรายที่จะโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานในเมืองหรือเช่าหอพัก ในแต่ละวันจะมีรถบริการรับส่งจากบ้านถึงโรงงาน โดย“รถมารับตอนหกโมง แล้วแต่โรงงาน บางโรงเข้าเจ็ดโมงครึ่ง บางโรงเข้าแปด แต่ส่วนใหญ่เข้าแปดโมง รถจะมาถึงประมาณหกโมงครึ่ง ตอนนั้นเสียค่ารถวันละ ๑๖ บาท เสียเป็นวีค ๑๐ วันออกที่ ๑๐ วันก็เสีย ๑๖๐ บาท จ่ายให้เจ้าของรถคือเขาได้ ๒ ต่อ จากเราและโรงงานด้วย แล้วเขาก็หาคนให้โรงงานด้วย แล้วได้ค่าหัวคิว” (อ้างแล้ว) หรือแม้จะเป็นรายที่ไปทำงานโรงงานในจังหวัดไกลๆ อาทิ จ.สมุทรปราการ ยังมักเดินทางกลับมาเยี่ยมบ้านเสมอๆ ดังหญิงสาวบางนางลีรายหนึ่งที่ว่า “ทำงานกลับบ้านเดือนละครั้ง” (วันสารท แก้วทิพย์)

ประเด็นที่ควรพิจารณาคือ การทำงานโรงงานของหนุ่มสาวชาวบางนางลีต่างจากการอพยพมาขายแรงงานในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ของชาวอีสาน เพราะขณะที่การอพยพขายแรงงานของชาวอีสานส่วนหนึ่งสืบเนื่องจากความล้มเหลวในภาคเกษตร หรือเป็นการหารายได้เสริมนอกฤดูกาลผลิต และการขายแรงงานมีเป้าหมายเพื่อนำรายได้ไปจุนเจือครอบครัวในชนบทซึ่งการผลิตภาคเกษตรไม่สามารถหล่อเลี้ยงได้ ทว่าการทำงานโรงงานของหนุ่มสาวชาวบางนางลีเป็นการผ่องถ่ายแรงงานส่วนเกินออกนอกภาคเกษตรหลังจากที่ครัวเรือนสามารถจัดสรรแรงงานในภาคเกษตรได้สมดุล และการทำงานโรงงานไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อนำรายได้มาจุนเจือครอบครัวซึ่งล้มเหลวจากภาคเกษตร เพราะการผลิตภาคเกษตรย์านางนางลีสามารถหล่อเลี้ยงแรงงานและสมาชิกครัวเรือนส่วนที่อยู่ในภาคเกษตรได้ ไม่จำเป็นต้องอาศัยการอุดหนุนจุนเจือจากรายได้นอกภาคเกษตร หากหนุ่มสาวบางนางลีจะนำรายได้จากการทำงานโรงงานมามอบให้แก่บิดามารดาที่เป็นเหตุผลของการแสดงความกตัญญูรู้คุณมากกว่า

เป็นเพราะเห็นว่าบิดามารดาไม่สามารถเลี้ยงชีพด้วยการผลิตในภาคเกษตรได้ ดังหญิงสาวบางนางสี่ที่ทำงานโรงงานรายหนึ่ง “แบ่งเงินเดือนให้แม่ใช้ทุกเดือน เพราะว่าอยากตอบแทนแก่ที่เลี้ยงเรามา” (วันสารท แก้วทิพย์)

นอกจากนี้ แม่หนุ่มสาวชาวบางนางสี่บางรายจะเห็นว่า “ชีวิตคนในโรงงานก็เหมือนคนอยู่ในกรุง ทำงาน ๘ ชั่วโมง ถ้ามีโอทีก็ ๑๒ ชั่วโมง ทนทำ ไมใช่ทำทน” (วันสารท แก้วทิพย์, สัมภาษณ์ ๑๒ เมษายน ๒๕๕๐) หรือเห็นว่าเป็นงานที่น่าเบื่อ “ซ้ำซากจำเจ ต้องตื่นแต่เช้า” แต่ขณะเดียวกันก็เห็นว่าการเป็นพนักงานโรงงาน “มันก็สนุกดี ชีวิตโรงงาน มีเพื่อน ได้เวลาก็กินข้าว ขึ้นรถ เวลามีเทศกาลสงกรานต์ เป็นชีวิตที่สนุกดี ขึ้นตาลหยุดไม่ได้ บุด เน่า โรงงานพอหยุดได้” (ศรีไพร จันทรรอด) และนอกจากส่วนใหญ่คิดว่าคงจะทำงานโรงงานต่อไปเรื่อยๆ ถ้าบุตรหลานต้องการทำโรงงาน ชาวบางนางสี่เห็นว่า “ก็ตามใจมัน แล้วแต่ว่าเขาจะใช้ชีวิตแบบไหน บางคนมีความรู้ยังตัดหัวปลา บางคนจบเทคนิค อย่างลูกสาวฉันจบ ม.๖ ยังเข้าโรงงานกินรายวัน” (ชาวบ้านผู้รับจ้างในสังมะพร้าว) ฉะนั้นแรงงานหนุ่มสาวบางนางสี่ที่ทำงานโรงงานจึงมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

ส่วนชาวบางนางสี่รายที่ลาออกจากการเป็นพนักงานโรงงานมักเป็นเพราะมีอาชีพที่ดีกว่า อาทิ การประกอบกิจการของตนเองหรือญาติ ขณะที่หลายรายเป็นเพราะประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ ขณะเดินทางไปกลับโรงงานจนกระทั่งเป็นอุปสรรคต่อการทำงาน และกลัวว่าอาจเป็นอันตรายถึงชีวิตได้ในคราวหน้า ดังชาวบางนางสี่รายหนึ่งที่เลิกทำงานโรงงานเพราะ “รถคว่ำบ่อย ๔ ทน กลัว แล้วหลังเดาะ ทำไมไหว ก็เลยต้องออก” (ผู้รับจ้างในสังมะพร้าว) เช่นเดียวกับอีกรายที่ “รถจมน้ำตั้ง ๒-๓ รอบ แขนเดาะยังไม่หาย มีครั้งหนึ่งมอไซค์วิ่งตัดหน้า รถจมน้ำ เด็กท้ายรถช่วยดึงขึ้นมาเลยรอดตาย โจอยากจะออกตั้งนานตอนรถคว่ำ แต่ทำไมไม่มิงาน” (ศรีไพร จันทรรอด) ในทางกลับกัน ชาวบางนางสี่บางรายจำเป็นต้องเลิกทำงานโรงงานแม้ยังมีความต้องการทำอยู่ เพราะไม่มีรถวิ่งเข้ามารับส่ง เนื่องจากพักอาศัยอยู่ในเส้นทางที่มีพนักงานน้อย ดังรายหนึ่งที่ “เลิกทำโรงงานเพราะว่าช่วงนั้นรถไม่วิ่งเข้ามารับเพราะว่ามีคนงานแค่คนเดียว เขาจะวิ่งเข้ามารับเฉพาะเส้นที่มีคนเยอะ ถ้าน้อยเขาไม่เข้ามาคุ้ม” (ผู้รับจ้างในสังมะพร้าว)

ทั้งนี้ การที่หนุ่มสาวย่านบางนางสี่หันไปประกอบอาชีพพนักงานโรงงานเป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรมในย่านนี้บางประการ เพราะนอกจากส่วนใหญ่จะแต่งงานกับคนนอกชุมชนซึ่งส่วนใหญ่มักจะพบเจอกันที่โรงงาน ดังรายหนึ่งที่ “แฟนเราคนนี่คนประจวบฯ เจอตอนที่เราย้ายไปอยู่โรงงานซีพีเดี่ยวนี่เจอกันที่โรงงานมาก ส่วนมากได้กับคนไกลๆ กันทั้งนั้น” (ศรีไพร จันทรรอด) เช่นเดียวกับอีกรายที่ “แฟนเป็นคนโรงงานใกล้เคียงกัน เป็นคนพระโชนง” (วันสารท แก้วทิพย์) ขณะที่มารดารายหนึ่ง “ลูกแต่งงานกับคนพะเยา ๒ คน จันทบุรี ๑ คน ลำปาง ๑ คน” (สุนีย์ จันทรรอด) การแต่งงานของชาวบางนางสี่ส่วนใหญ่จะเป็นในลักษณะ “แต่งเข้ามาอยู่ด้วย ได้ผัวก็พามาอยู่ ได้เมียก็พามาอยู่นี้ เพราะว่าบ้านเราสบาย ทำมาหากินสะดวกกว่า” ส่งผลให้ปัจจุบัน “ที่นี้ตอนนี้มีคนข้างนอกเข้ามาเยอะมากผ่านการแต่งงาน เวลามิงานบวชหรืองานวัดเขาก็จะได้ไปเจอกัน แล้วเขาก็จะแนะนำตัว มาไหว้กันป่านี่สูง เขมรมาอยู่ที่นี่ก็มี ฟังออกมั่งไม่ออกมั่ง อยู่ๆกันไปก็ฟังออกเอง พม่าก็มี” (ศรีไพร จันทรรอด) กระนั้นการเข้ามาของบุคคลเหล่านี้ก็ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งหรือความตึงเครียดทางวัฒนธรรม เพราะ “เขาเข้ากันได้กับคนในหมู่บ้าน คนอื่นๆ เขาก็

รับกันหมด จะเอาอะไรมาก็รับหมด ไม่มีการแยกว่าเอ็งเป็นคนชั้นนี้ ข้าเป็นคนชั้นนี้ ไม่มีปัญหาเรื่องชนชั้น เรื่องอยู่รวมกันไม่มีปัญหา มีอะไรก็คุยกัน” (เพ็งอ้าง) ขณะที่บริเวณชุมชนหรือที่พักอาศัยเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ จากเดิมเป็นท้องถื่นที่มีความคึกคักและเป็นที่ยึดใจให้ผู้คนจากอำเภอและจังหวัดใกล้เคียงเดินทางมาท่องเที่ยวและนอนค้างอ้างแรมดังที่กล่าวในบทก่อนหน้า หลังจากที่ชาวบางนางลี่ปรับเปลี่ยนไปทำสวนผลไม้และหนุ่มสาวไปทำงานโรงงานกันมาก ปัจจุบันย่านบางนางลี่ “กลางวันเจียบ จะไปครีกครื้นวันอาทิตย์ เพราะว่าส่วนใหญ่หยุดวันอาทิตย์ วันธรรมดาเจียบหมด กว่าจะกลับก็ตึก แต่ละโรงงานเล็กไม่เหมือนกัน บางวันมีโอก็กลับมีดหน่อย” (ศรีไพร จันทรรอด) และตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นต้นมาชาวบางนางลี่นิยมมาทำบุญวันเสาร์อาทิตย์มากกว่าวันพระเนื่องจากเป็นวันหยุดงาน ส่งผลให้ “พระของ ๓-๔ วัดในวันเสาร์อาทิตย์จะไม่ค่อยว่าง เวลาชาวบ้านจะมีงานอะไรก็ต้องให้ลงเสาร์อาทิตย์ แม้กระทั่งตายแล้วเผาก็ต้องตรงเสาร์อาทิตย์ เพราะว่ามันไม่อยู่ ไปโรงงานกันบ้าง ไปอยู่ต่างจังหวัดกันบ้าง” นอกจากนี้ ตั้งแต่ผู้ชายบางนางลี่ออกไปทำงานกันด้านนอกมากขึ้น เมื่อถึงคราวอุปสมบท “รู้สึกว่าจะบวชไม่ครบพรรษา ๑๐ วัน ๑๕ วัน” (บุญส่ง เตียวรัตนวรา) (ขณะที่วัดกันวันสำคัญทางศาสนาที่ยังคงเหลืออยู่ “คนน้อยลง งานวัดตอนนี้อยู่แต่คนโบราณจริงๆ ที่ไปกัน ไม่ค่อยมีคนไปทำบุญตักบาตรมากเหมือนเก่า” (สุนีย์ จันทรรอด,) อย่างไรก็ดี แม้การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากการทำน้ำตาลมะพร้าวเป็นการทำสวนผลไม้และการทำงานโรงงานจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในย่านบางนางลี่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือทำให้ย่านบางนางลี่มีความเจียบเหงาลงจากแต่เดิมมาก ทว่าชาวบางนางลี่ได้พยายามประคองท้องถื่นของตนเอาไว้ด้วยการธำรงรักษาและพัฒนาการจัดรูปองค์กรความร่วมมือทางสังคมและการเมืองในลักษณะต่างๆ ซึ่งเป็นพลังที่ช่วยเหนี่ยวรั้งไม่ให้ท้องถื่นบางนางลี่สูญสลายไปท่ามกลางการตกอยู่ในสถานะการเป็นชุมชนชายขอบการพัฒนา

๓. การปรับตัวของวิสาหกิจครัวเรือน : ลังมะพร้าว

ขณะที่การทำน้ำตาลมะพร้าวซึ่งเป็น “วิสาหกิจครัวเรือน” สำคัญย่านบางนางลี่สูญสลายไป วิสาหกิจครัวเรือนย่านบางนางลี่ที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตมะพร้าวอีกประเภทคือ “ลังมะพร้าว” ไม่เพียงแต่ยังคงเหลืออยู่ หากแต่ยังเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ลังมะพร้าวมีลักษณะเป็นกิจการรับซื้อมะพร้าวผล แล้วนำมาปอกเปลือก กระเทาะ และทิวผิวจำหน่าย ซึ่งเดิมมีจำนวนไม่มาก ทว่าหลังจากเลิกทำมะพร้าวตาล ชาวบางนางลี่โดยเฉพาะรายที่พอมีเงินทุนสั่งสมได้ปรับเปลี่ยนมาทำลังมะพร้าว หรือบางครั้งบุตรหลานซึ่งไปประกอบอาชีพภายนอกประสบความสำเร็จก็กลับมาลงทุนทำกิจการลังมะพร้าว โดยให้บิดามารดา รวมทั้งพี่น้องช่วยกันดูแลกิจการในลักษณะวิสาหกิจครัวเรือน ดังกรณีลังมะพร้าวย่านหมู่ ๕ ต.บางนางลี่ แห่งหนึ่ง ซึ่ง “ลูกชายคนที่ชายหมู่ที่บางนาเขามาซื้อที่แล้วก็สร้างโรงขึ้นมา หมดไป ๒-๓ แสน แต่ว่าเขาไม่ได้ดูแล เขาให้พี่สาวเขาดูแล แล้วฉันก็ช่วยเขาดูแลด้วย” (สุนีย์ จันทรรอด) การขยายตัวของลังมะพร้าวย่านบางนางลี่ถือเป็นการปรับตัวของวิสาหกิจครัวเรือนย่านบางนางลี่อย่างสำคัญ เพราะมะพร้าวที่ลังเหล่านี้นำมาแปรรูปไม่ได้มาจากสวนแถบนี้ที่ยังหลงเหลือจำนวนไม่มากแต่อย่างใด หากแต่เป็นมะพร้าวที่มาจากจังหวัดทางภาคใต้ อาทิ ชุมพร นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ซึ่งนอกจากจะเป็นเพราะการเก็บผลมะพร้าวจากสวนย่านนี้มีต้นทุนค่อนข้างสูง ยังเป็นเพราะ “มะพร้าวบ้านเราเนื้อกึ่ง หวาน บาง ไม่มัน”(บุญส่ง เตียวรัตนวรา)

เปรียบเทียบกับมะพร้าวทางภาคใต้ซึ่งมีเนื้อหนาและให้กระทิสชาติมันกว่า ลังมะพร้าวย่านบางนาง ลี้จิ้งสั่งซื้อมะพร้าวจากภาคใต้มาทำการแปรรูปแทน ในการสั่งซื้อมะพร้าวเจ้าของลังมะพร้าวจะ โทรศัพทไปสั่งยังตัวแทนจำหน่ายมะพร้าวในภาคใต้ จากนั้นตัวแทนจำหน่ายจะจัดส่งมะพร้าวมาให้ถึง ที่โดยรถบรรทุก ค่ารถบางครั้งลังมะพร้าวเป็นผู้จ่าย หรือบางครั้งตัวแทนจำหน่ายก็คิดรวมมาในราคา มะพร้าวแล้ว โดยหลังจากแปรรูป ลังมะพร้าวจะนำมะพร้าวไปส่งยังตลาดทั้งจังหวัดใกล้เคียงและ กรุงเทพฯหรืออาจจะมีพ่อค้าแม่ค้าจากภายนอกซื้อมาตระเวนรับซื้อ หรืออาจจะเป็น “คนในกลุ่ม คนสวนตาลนี้แหละ ถอยรถมารับซื้อมะพร้าวชาวไปส่งโรงงาน แถววัดสาธูฯ เยอะ” (สุนีย์ จันทรรอด) นอกจากนี้มะพร้าวที่ผ่านการแปรรูปแล้ว ลังมะพร้าวยังจำหน่ายส่วนอื่นๆ ของมะพร้าวด้วย อาทิ กะลา น้ำมะพร้าว ฯลฯ ขณะนั้น ท่ามกลางการล่มสลายของวิสาหกิจน้ำตาลมะพร้าว ขณะที่คุณภาพมะพร้าว ท้องถิ่นส่วนใหญ่เหมาะสำหรับทำน้ำตาลมะพร้าวมากกว่าคั้นกระทิ ชาวบางนางลี้ได้อาศัยระบบการ ผลิตและระบบตลาดเดิมซึ่งดำเนินมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ช่วงน้ำตาลมะพร้าวเฟื่องฟู ประกอบกับ ความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในแง่ที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ และการคมนาคมสะดวก เป็นฐานสำคัญใน การปรับตัวและขยายกำลังการผลิตวิสาหกิจลังมะพร้าว นอกจากนี้ แม้การปรับตัวของวิสาหกิจลัง มะพร้าวไม่ได้ทำหน้าที่กระจายผลผลิตหรือสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตท้องถิ่น เพราะอาศัยมะพร้าว จากจังหวัดอื่น แต่ลังมะพร้าวได้ทำหน้าที่ดูดซับแรงงานท้องถิ่นส่วนหนึ่งไว้อย่างสำคัญ ทั้งนี้ก็ เพราะแรงงานในลังมะพร้าวส่วนใหญ่เป็นคนวัยกลางคนกระทั่งสูงวัย ซึ่งเคยทำมะพร้าวน้ำตาล ก่อนจะหันมาทำสวนผลไม้เช่นส้มโอซึ่งไม่ได้อาศัยแรงงานต่อเนื่องหรือเข้มข้น จึงมีเวลาว่างมาก พอที่จะมารับจ้างปอกเปลือก กระจ่าง หรือทิวมะพร้าวรับจ้างตามลังมะพร้าว หรือบางรายหลังเลิก ทำมะพร้าวตาลก็ไม่ได้ประกอบอาชีพอะไรต่อ มีหน้าที่เลี้ยงหลานให้กับลูกที่ไปทำงานโรงงานเป็น หลัก ทว่า “อยากมีรายได้ แล้วยังมีแรงอยู่ จะให้แบมือขอลูกก็ยังไม่อยู่ ก็มาทิวมะพร้าวเป็นรายได้ เสริม” (ผู้รับจ้างในลังมะพร้าว) โดยมักจะนำหลานมาเที่ยวเล่นบริเวณลังมะพร้าวขณะที่ตนมาทำงาน รับจ้างด้วย ขณะที่บางรายการรับจ้างที่ลังมะพร้าวเป็นรายได้หลักหลังเลิกถือสวนทำมะพร้าวตาล ดัง ชาวบางนางลี้รายหนึ่ง “หลังเลิกสวนก็รับจ้างปอกเปลือก กระจ่าง และทิวมะพร้าวที่ลัง เขาจ้างโล ละบาท ซึงจากมะพร้าวชาว” (สุนีย์ จันทรรอด)

ขณะเดียวกันลังมะพร้าวยังสามารถดูดซับแรงงานหนุ่มสาวได้จำนวนหนึ่งด้วย โดยหนุ่มสาว เหล่านี้ไม่ได้ทำงานโรงงาน แต่ประกอบอาชีพอื่นซึ่งไม่ได้มีลักษณะเป็นงานประจำหรือมีการใช้ แรงงานอย่างต่อเนื่องสม่าเสมอ อาทิ การรับจ้างต่อเรือประมง ซึ่งจะมีผู้ว่าจ้างเป็นคราวๆ ไป เมื่ออยู่ ในช่วงว่างงานคนเหล่านี้จะมารับจ้างทำงานในลังมะพร้าว ยิ่งกว่านี้ ต่อมาคนเหล่านี้ได้แต่งงานกับ คนที่อื่นแล้วนำมาพักอาศัยอยู่ที่บ้านด้วย เมื่อว่างงานจึงนำภรรยามาร่วมกันทำงานรับจ้างที่ลัง มะพร้าวด้วย ฉะนั้น ลังมะพร้าวบางแห่งจึงประกอบด้วยผู้คนจำนวนมาก นับตั้งแต่คนชรา คนวัย กลางคน คนหนุ่มสาว ไปจนกระทั่งเด็กๆ ดังลังมะพร้าวแห่งหนึ่งในเขตหมู่ ๕ ต.บางนางลี้ ซึ่งผู้ที่มา ทำงานรับจ้างนอกจากประกอบด้วยคนสูงวัยที่เลิกทำงานจากสวน หรือไม่ได้ทำสวน มีหน้าที่เลี้ยง หลาน ยังประกอบด้วยคนหนุ่มสาวจำนวนมาก อาทิ “เด็กคนนั้นคนที่นี้ไปรับจ้างต่อเรือแล้วได้เมีย ทางใต้มา แล้วอีกคนเป็นคนเขมร ผู้ชายไปต่อเรือที่เขมรก็ได้เมียมา อีกคนที่มะพร้าวบังก็คนใต้ แฟน เขาไปทำงานต่อเรือแล้วได้มา อาชีพทุกวันนี้คือต่อเรือ แต่ช่วงนี้ไม่มีงาน เขาก็มาทำงานที่ลัง ช่วงนี้ไม่มีไม้ต่อเรือ ถ้ามีงานเขาก็ไปต่อเรือ เมียเขาก็ทำงานกอกๆ แกกๆ แถวนี้ คนภาคเราได้ผิวเมียแล้ว

กลับมาอยู่ที่นี้กันหมด น้อยคนที่จะไปข้างนอก แล้วบ้านเราก็รับได้หมด ไม่ว่าจะมาจากไหน ล้งนี้ไม่ธรรมดา รับได้หมด มีคนมาจากทุกภาค” (ศรีไพร จันทรรอด)

นอกจากล้งมะพร้าว วิสาหกิจครัวเรือนย่านบางนางลี่ที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตมะพร้าวซึ่งเป็นการปรับตัวหลังจากการล่มสลายของการทำน้ำตาลมะพร้าวยังประกอบด้วยประเภทอื่นๆ อีก เช่น กิจการทำวันมะพร้าวซึ่งอาศัยน้ำมะพร้าวจากล้งมะพร้าวเป็นหลัก โดย “พวกเขา (ล้งมะพร้าว) เอาเนื้อมะพร้าวส่งแล้วขายน้ำเราถึงละ ๒๐บาท เราใช้น้ำมะพร้าวผสมหัวเชื้อและน้ำหวาน ทั้งน้ำไว้ ๑ คินแล้วหยอดหัวเชื้อทิ้งไว้ ๑๐ วันก็เป็นวัน เราส่งไปเป็นวัตถุดิบ เขาเอาไปตัดทำอะไรต่อ ตำบลเรามีที่เดียว แต่ว่าใกล้ๆ ก็มีเยอะ” ขณะที่บางครอบครัว “ตอนนี้รับซื้อมะพร้าวแฉกแล้วให้ลูกไปขายต่อที่เมืองกาญจน์ ๒ คนเป็นร้านชูดมะพร้าวในตลาด”

การที่ล้งมะพร้าวขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่ได้มีเฉพาะย่านบางนางลี่ หากยังหมายรวมถึงย่านอื่นๆ ใน จ.สมุทรสงคราม ที่ปลูกมะพร้าว ประกอบกับการขยายตัวของวิสาหกิจหรืออุตสาหกรรมครัวเรือนประเภทอื่นๆ ช่างต้น ส่งผลให้ จ.สมุทรสงคราม เป็นจังหวัดที่มีครัวเรือนและหมู่บ้านประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือนจำนวนมากที่สุดในภาคกลางและภาคตะวันตก โดยการสำรวจอุตสาหกรรมในครัวเรือนในหมู่บ้าน ๒๕จังหวัดในเขตภาคกลางรวมทั้งภาคตะวันตกในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ พบว่า จ.สมุทรสงคราม มีหมู่บ้านที่ประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือนในสัดส่วนสูงสุด คือหมู่บ้านจาก ๒๕๔ หมู่บ้านของทั้งจังหวัด ซึ่งอุตสาหกรรมในครัวเรือนดังกล่าวนี้สะท้อนลักษณะพิเศษของเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคกลาง ที่ปรับตัวเองในด้านอาชีพ ที่ถูกกระแสทุนนิยมนำพา ด้วยการใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัย ปรับเปลี่ยนและพัฒนาระบบการผลิตที่ใช้แรงงานในครัวเรือน รวมถึงแรงงานในท้องถิ่นและทุนขนาดย่อมทั้งนี้ ยังอาศัยความรู้ดั้งเดิมมาทำการผลิต ซึ่งปรับตัวเข้ากับตลาด การใช้แรงงาน และเวลาที่ใช้ในการผลิต อันช่วยให้อัตราการว่างงานของแรงงานในหมู่บ้านภาคกลางอยู่ในระดับต่ำมาก (พอพันธ์ อุษยานนท์ : ๒๕๔๖) ดังกรณี ย่านบางนางลี่ซึ่งแทบไม่พบปัญหาการว่างงาน ไม่ว่าจะเป็นแรงงานในช่วงอายุใด เพราะวิสาหกิจครัวเรือนประเภทต่างๆ โดยเฉพาะล้งมะพร้าวสามารถดูดซับแรงงานท้องถิ่นโดยเฉพาะช่วงวัยกลางคนขึ้นไปได้จำนวนหนึ่ง

อนึ่ง ในปีพ. ศ. ๒๕๓๘ ตำบลบางนางลี่มีถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน ถึงเครือข่าย ถนนตำบลอำเภอก และจังหวัด ใกล้เคียง ทำให้ชาวบางนางลี่ ปรับมาใช้ถนนแทนคลอง และเริ่มสร้างบ้านย่านริมถนนแทนและอัมพวา ตลาดน้ำ ค้าขายในอดีต ซึ่งยุติไป ไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี กลายมาเป็นตลาดน้ำยามเย็น ศุภร์ เสาร์ อาทิตย์ เพื่อการท่องเที่ยวในยุคโลกาภิวัตน์

ตัวอย่างกรณีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตชาวสวนบางนางลี่ รายบุคคล

ในส่วนนี้ จะได้นำคำบอกเล่าของชาวสวนตาลบางนางลี่ มาเป็นตัวอย่างรูปธรรมของงานศึกษา เพื่อให้เห็นพลวัตชีวิต ตัวตน ที่ได้ผ่านประสบการณ์เรื่องราวของชีวิต จากการปรับตัว เพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิต ท่ามกลางสถานการณ์เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ที่กระทบต่อชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเขี้ยวกรากของกระแสโลกาภิวัตน์ ปัจจุบันนี้ชาวบางนางลี่มีอาชีพหลากหลายเพิ่มขึ้น ดังกรณีที่น่าเสนอต่อไปนี้

นายสำราญ พยัคฆ์ เป็นตัวอย่างชีวิตหนึ่งที่ยังดำรงวิถีชีวิตในชุมชนตำบลบางนางลี่ หมู่ ๔ อายุ ๔๓ ปี เป็นลูกชายคนที่ ๑๒ ของครอบครัวพยัคฆ์ (พ่อแม่มีลูกทั้งหมด ๑๓ คน) ภรรยาชื่อ

ประพิศ มีลูกชายสองคน คนโตเรียนจบม.๓ ออกมาช่วยพ่อแม่ทำงาน และลูกชายคนที่ ๒ กำลังเรียนหนังสืออยู่ที่ ชั้น ม. ๖ โรงเรียนวัดอัมพวัน ปัจจุบันประกอบอาชีพค้าขายอิสระ ขายส่งถุงพลาสติก

สำราญเล่าว่าตั้งแต่ตัวเองจำความได้ก็เห็นวิถีชีวิตในชุมชนบางนางลี่ ทำตาลมาโดยตลอด สมัยพ่อแม่เป็นหนุ่ม แถวนี่ยังทำนาอยู่เลย ตนเองนั้นอยู่กับพ่อแม่ ก็เริ่มทำตาล ขึ้นตาล ตั้งแต่อายุ ๑๒ - ๑๓ ปี ตอนเด็ก ๆ ช่วยพ่อ แม่ ทำงาน มีอะไรให้ช่วยก็ช่วย มาขึ้นตาลจริงๆ ตอนอายุ ๑๘ ปี พ่อแม่สั่งให้ทำงาน รับผิดชอบ ทำตาลได้ทุกขั้นตอน ขึ้นตาลวันละ ๘๐ ต้น ทุกวันนี้ก็ยังทำได้ แต่ค่อนข้างกดดันเพราะทำแล้วไม่รวย จึงอยากหางานทำนอกบ้าน เริ่มออกเที่ยวหางานทำนอกบ้าน ไปเป็นลูกจ้างเขา (ขายส่งถุงพลาสติกและเชือกฟาง) เป็นลูกน้องเก่าแก่ ต้องเดินทางไปต่างจังหวัด กินอยู่เอง ค่าไหน นอนไหน ค่อนข้างมีชีวิตลุ่มๆ ดอนๆ "เป็นลูกจ้างขายของ การค้ามีผลกับไม่ผล" จึงหันกลับบ้านมาขึ้นตาล พอทำไปสักระยะหนึ่งก็รู้สึกเบื่อยอดตาลก็ไปหางานทำนอกบ้าน อีก คิดว่าทำงาน "อยู่กับที่ ไม่มีวันรวย" มีเพื่อนมาชวนให้ไปทำงานขายถุงพลาสติก อย่างที่เคยทำกับเก่าแก่ เพื่อนเขามือดี แต่ไม่มีช่องทาง บอกว่าถ้าไปเป็นลูกจ้างไม่เอา ต้องแบ่งครึ่งกันถึงจะทำ เริ่มจากไม่มีอะไร จากกระตือบโทรม ๆ จนปัจจุบัน มีโกดังและรถส่งของเป็นของตัวเองในหมู่ ๔ ตำบลบางนางลี่

สำราญ ได้ใช้ประสบการณ์ชีวิตที่เคยทำงานเป็นลูกจ้างมาเป็นเจ้าของกิจการเองมาประมาณ ๑๖ ปี ในการประกอบอาชีพค้าขายอิสระ โดยการเดินสายค้าขาย ถุงพลาสติก(ยี่ห้อถุงตรารถดัก) หลอดกาแฟ เชือกฟาง รับจากโรงงานบางบอน บางประกัว และเก่าแก่ที่ตลาดเด่นมะขาม อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม โดยออกเดินสายทุกวันพุธ เพื่อไปส่งของ ให้ลูกค้าจังหวัด สมุทรสงคราม ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ จะมีการทำงานเดือนละ ๔ ครั้ง จะเตรียมของวันอังคาร ทำยอดให้ลูกค้า ๓ ล้านบาทต่อเดือน สำราญมีรายได้ประมาณ ๕ หมื่นบาทต่อเดือน มีลูกค้าประจำ ๒๐ ราย ปัจจัยเสี่ยงคือ การถูกโกง สิ่งที่เขาต้องการคือขยายเส้นทางค้าขาย และมีทุนเพิ่มในชุมชนนี้ ในชุมชนบางนางลี่ มีคนประกอบอาชีพนี้ ๖ ราย พี่น้อง ๔ ราย และอีก ๒ ราย เป็นเพื่อนบ้านในละแวกเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เขาภูมิใจคือการเป็นคนทำตาล มองว่าคนสมัยใหม่ ขึ้นตาลเขาไม่ทำกันแล้ว ทุกวันนี้ รายได้จากการทำตาลวันละ ๔๐๐ - ๕๐๐ บาท พี่นทาง่าย มีแต่คนเขาอยากให้ รกที่พ่อแม่ ไม่เคยขายที่ มีลูก ๑๓ คน เลี้ยงลูกมาได้ จนทุกวันนี้ และรู้สึกมีความภูมิใจในชีวิต เพราะอาชีพที่ทำงานในปัจจุบัน ได้ช่วยเหลือพี่น้อง เป็นการทำงานในระบบครอบครัว และเครือญาติ

นายสุนทร อื้อเต็ง หรือที่คนในหมู่บ้านมักเอ็น(เรียก)กันว่า "ตาสุน" อายุ ๕๘ ปี มีอาชีพทำสวนส้มโอ เป็นผู้มีความสามารถพิเศษในการตีกลองและร้องเพลงลูกทุ่ง ตามงานบุญ งานบวช งานศพ หรืองานต่างๆ ของชุมชนย่านอัมพวา ชีวิตครอบครัวมีภรรยาคนแรก เป็นคนสระแก้วเล็กกัน ตอนลูกชายอายุ ๑ ขวบ ตอนเป็นทหาร ปัจจุบันอยู่กินกับภรรยาชื่อจิ้น มีอาชีพพิเศษ ช่วยดูแลสวนบ้านฝรั่งที่มาซื้อที่ดินในชุมชนหมู่ ๕ นำสุนเล่าว่าครอบครัวของตนเองนั้น เดิมอยู่ที่อำเภอดำเนินสะดวก ราชบุรี พ่อ แม่ มีลูก ๕ คน เขาเป็นคนที่ ๔ พ่อเป็นคนจีน แม่เป็นคนไทยอยู่บ้านโคกกะไร ตำบลบางแค แล้วไปอยู่แถวอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เจอพ่อ มีอาชีพทำสวนผัก ต่อมาย้ายกลับมาอยู่บ้านตายายแถวบางแคบ้านหนองกระพงหมู่ ๗ ในสมัยพ่อ แม่ ตนเองนั้น ทำตาลไม่

เป็น พี่สาว พี่ชาย ทำได้ ย้ายมาเขาให้ที่ทำงานก็มาประกอบอาชีพ ทำสวนเตียน ปลูกผัก (ทำอาชีพสวนผักมาสิบกว่าปี) เตี้ยมาเป็นช่างไม้ พอมะพร้าวโต สวนผักใช้ไม่ได้ก็เปลี่ยนอาชีพมาทำตาล มาเป็นลูกจ้างเขาโดยทำสวนแบบระบบ แบ่งครึ่ง เจ้าของครึ่ง เราได้ครึ่ง พี่น้องทำตาลทั้ง ๕ คน ไปรับจ้างเพื่อเอาเงินมาเลี้ยงครอบครัว หากินแบบรวม แต่พอมีครอบครัวก็แยกกันไป

สำหรับตัวเองขึ้นตาลเป็น ตอนอายุ ๑๖ ปี มีรายได้วันละ ๕๐ บาท เดือนละ ๑๕๐๐ บาท “รู้สึก สนุก เมื่อสมัยเป็นวัยรุ่น เวลาอยู่บนยอดตาล เอ็นกันไปเอ็นกันมา นั่งบนยอดตาลร้องเพลง แล้วมีความสุข กินกล้วยเดี่ยว ๑ บาท กินน้ำแข็ง ๓ สิ่ง นอกจากขึ้นตาล ก็ไปรับจ้างขึ้นมะพร้าว ต้นละ ๕๐ สตางค์ วันละ ๕ บาท เป็นการทำรายได้ต่อเดือน” เตี้ยตนเอง เป็นช่างมีรายได้วันละ ๑๕ บาท สร้างบ้านก่อเตา สร้างเรือ แต่แม่เป็นคนขยัน มีที่เป็นของตัวเอง ของตายาย ประมาณสามไร่ ลุงเอาไปจ้างนอง ก็เลยถูกยึดที่ไปในที่สุด

ชีวิตในวัยหนุ่มของน้ำสุน บวชที่วัดสารุดตอนอายุ ๒๐ ปี พอสึกออกมาเลิกขึ้นตาลไปทำไร่กับพี่สาวที่ประจวบคีรีขันธ์ ปลูกสับปะรด น้อยหน้า ขนุน ร่างกายไม่แข็งแรง ตัวบวม เป็นโรคไต หมอให้หยุดทำงาน ออกไปเป็นลูกจ้าง ขึ้นอ้อยน้ำตาลที่ปราณบุรี มารับจ้างรายวัน รับเงินเป็นรายเดือน แถวป่าละอู รับจ้าง ตัดขนุนเงินเดือนๆละ ๖๐๐ บาท สนุกกับงานที่ทำ กินอยู่กับเขาหมดเลย เป็นลูกจ้างอยู่ประมาณ ปีกว่า(ช่วงอายุ ๒๓ - ๒๔ ปี) ในช่วงที่ทำงานกับเค้าแก่ (นายจ้าง)นั้น ไม่ได้เบิกเงินมาใช้จ่ายเลย ในช่วงนั้น เกิดอุบัติเหตุ ตกต้นขนุน ขาเสีย นายจ้างพาไปหาหมอ พอกลับบ้านเงินถูกยึดหมด เค้าแก่ไม่ให้เลยอยากกลับบ้าน (ถูกเค้าแก่โกง) แต่ในช่วงนั้นน้ำสุน ได้เปิดบัญชีธนาคารไว้ หนึ่งร้อยบาท จึงไปที่ธนาคาร เนื่องจากไม่มีเงินค่ารถกลับบ้านเลย พนักงานธนาคารช่วยให้เงินค่ารถ ๕๐ บาท เลยกลับบ้านมารักษาตัว ไม่คิดอะไร กลับบ้านมาอยู่กับเตี้ย มีพี่สาวช่วยดูแล พอเดินได้ ช่วยนำดาบหญ้า ที่หนองกะพง บางกะสี มีอาชีพรับจ้าง ดาบหญ้าเก็บผักบุ้ง ได้วันละ ๑๐๐ กว่าบาท ดาบหญ้าสวนมะพร้าวร้องละ ๒๐๐ บาท ต่อวัน ในช่วงทำงาน ดาบหญ้าไป ร้องเพลงไป ชอบร้องเพลงมาก ชอบเพลงของทูล ทองใจ นักร้องคนโปรด (คนบางน้อย สมุทรสงคราม) รู้สึกชีวิตสนุกสนาน ซื้อหนังสือมาอ่านเนื้อเพลง และฟังเพลงลูกทุ่งจากรายการวิทยุทรานซิสเตอร์

ตอนเป็นทหาร ร้องเพลง ในห้องน้ำ เจออาจารย์บุญช่วย กมลวาทีน (นายทหารครูฝึก)แนะนำให้เข้าประกวดร้องเพลง หลังโรงหนังเฉลิมเขตต์ รอบสาม ต้องออก ทวี แต่หมอลั้งปลัด ตาโดนระเบิด เลยไม่ได้เข้ารอบ (ก่อนเลิกตาล ไปทำระเบิดหิน ที่เขาสูง สะเก็ดหินถูกตาเสีย แล้วก็ โดนทหาร อยู่ทหาร เจ็ดเดือน ชอบร้องเพลง ร้องลิเกมากเป็นที่รู้จัก) เลยกลับบ้านมาขึ้นตาล เจอ ไรจน์ เพื่อนบ้าน เขาพาไปฝาก ร้องเพลง ก็ซ้อมไปเรื่อยๆเขาให้ ตัดผม แต่งตัวใหม่ ไปวัดบางวัน ทอง ร้องเพลงงานบวช ออกงานแรก ร้องเกือบ ๓๐ เพลง ร้องเพลงของศรเพชร ศรีประจวบ เพลงแหล่ หลังจากนั้นเขาก็ขอให้อยู่ด้วย ได้วันละ ๗๐ บาท/ครั้ง พร้อมกับทำงานด้วย ผ่าต้นมะพร้าวเดี่ยวตาล ฟินหลา ได้ค่าแรงวันละ ๖๐ บาทต่อวัน เวลาว่างที่ต่างๆ ก็ไป ทำอยู่สองปี ต่อมาร้องเพลงอย่างเดียว ค่าตัว ๘๐ บาทต่องาน ร้องประมาณ ๒๐ กว่าเพลง ค่าตัว ๓๐๐ บาทต่อครั้ง ตีกลองร้องเพลงด้วย ค่าขึ้น ๖๐๐ บาท ร้องเพลงแถว ตามงานบวช

หลังจากนั้น น้ำสุนได้กลับมาทำสวน โดยคำแนะนำของเพื่อนที่ช่วยให้ชีวิตเขาได้เข้าสู่วงการ เล่นดนตรีกับแถวในหมู่บ้าน จนสามารถสะสมเงิน ซื้อที่ดินเป็นของตัวเองได้ใน ราคา ๑๒๐,๐๐๐ (หนึ่งแสนสองหมื่นบาท) มีที่ดินอยู่ ๑ ไร่ ๗๓ ตารางวา ซื้อที่ดินตอนน้ำท่วม โคนต้นมะพร้าวลงมือ

กิน พอเลิกถือสวน มารับจ้างทำมะพร้าว ตอนใกล้ๆ เลิกตาล ขึ้น ๓๕ ตัน สถิติสูงสุด ๘๐ ตัน ขึ้น เป็นร้อยยังมี เคยร้องไห้ เจ็บใจสามีไม่ช่วย ขึ้นตาลทุกเช้า/เย็น สองรอบ ๑๖๐ ตัน สูงสุด ๕ วา ๑๐๐ เมตร

ในชีวิตของปากลาย เคยตกตาล ๓ หน ครั้งที่ ๑ ตอนอายุ ๑๘ ปี แขนหัก ครั้งที่ แขนเดาะ ครั้งที่ ๓ กำลังท้องลูกคนสุดท้าย หงายหลัง อาลัย อารมณ์ อายากขึ้น เป็นอาชีพเรา มันเหนื่อยแต่ คุ่มค่าสามารถเลี้ยงลูกได้ ๘ คน ปัจจุบันลูกจ้างให้เลิก เดือนละ ๒๐๐๐ บาท ลงห่วย อาชีพล้าง มะพร้าวเกิดขึ้น ไปรับจ้างกะเทาะมะพร้าวของยายวรรณ ทำประมาณ สองปี ทำได้วันละ ๑๕๐ กิโล ๑๕๐ บาท /วัน เจ้าของเลิก

ในช่วงปี พ. ศ ๒๕๔๔ ลูกชายมาตั้งโรงมะพร้าวที่บ้านใหม่ ๕ ก็มีอาชีพรับจ้างลูกทำ ได้ ค่าแรงงานวันละ ๑๐๐ บาท /วัน ฝีมือตก ทำได้น้อยกว่าเดิมแต่มี “ลูก” เป็น กำลังใจ อยู่กินไปวันๆ ไม่เคยอายอาชีพเรา เป็นประโยชน์กับชีวิต ได้เลี้ยงลูกโต จนทุกวันนี้ ก็เพราะขึ้นตาล แต่สิ่งที่ป่าเป็น ทุกข์ ก็คือลูกคนเล็กเกร วันๆ คิดถึงลูก สามีเขาไม่ใช่หัวหน้า เราเป็นหัวหน้า เป็นทั้งพ่อและแม่ ต้อง ดูแลครอบครัว

ชีวิตทุกวันนี้ ปากลายยังคงทำงานรับจ้างลูกในล้างมะพร้าวของลูกชาย มีรายได้จากการ ทำงานในล้างมะพร้าว ๓,๐๐๐ บาท / เดือน และลูกๆช่วยค่าใช้จ่ายในครอบครัว ๓ คนรวม ๕,๕๐๐ บาท /เดือน มีที่ดินและบ้านเป็นของตนเอง ลูกซื้อให้เราอยู่ รู้สึกภูมิใจในตัวลูก จำได้ว่า “ตอนขึ้น ตาลเคยอธิษฐาน ขอให้ ชื่อที่ ทำสวนตาล ไม่นึกว่าจะเป็นอยู่ในขณะนี้ “ แต่ก็ไม่เคยลืมอาชีพทำ ตาล ถึงแม้จะเสี่ยงชีวิตสุขภาพ ต้องเดินซาโง่ง

วันสารท จันทร์รอด อายุ ๔๓ ปี มีอาชีพเป็นลูกจ้างโรงงานไก่สดบริษัทเจริญพันธุ์ เป็นลูก คนที่ ๔ ของปากลาย ปัจจุบันแต่งงานมีครอบครัวมีลูก ๑ คน ออกไปทำงานนอกบ้านในโรงงานที่ กรุงเทพฯ วันสารทมักจะกลับบ้านมาเยี่ยมแม่ ในช่วงวันหยุดเทศกาลต่างๆ เป็นประจำ

ในช่วงวัยเด็ก เห็นแม่ทำงานขึ้นตาลเหนื่อยมาก พ่อไม่ค่อยช่วยทำ พี่ชายคนโตออกเรือช่วย แม่ทำงานหาเงินช่วยครอบครัว วันสารท เรียนหนังสือจบ ป. ๕ ต้องออกมาช่วยแม่เลี้ยงน้อง เสียตาย อยากเรียน พี่สาวตาย ต้องเลี้ยงน้อง มาช่วยแม่ทำงานเลี้ยงครอบครัว ทำฟืน เคี้ยว ขึ้น ตาลขึ้นตาลได้ที่ละ ๒ บิบ ประมาณ ๓๐ กว่าตัน ต้องช่วยแม่ทำงาน จนถึงอายุ ๑๗ ปี ฝนตก ฟ้า ร้อง อันตราย ก็ต้องทำเป็นห่วงแม่ ลูกหนึ่งลงทะเล ไม่มีใครเอาตาล พ่อไม่ช่วยแม่ ชอบแต่งตัวไป เที่ยว

อาเขาชวนไปช่วยเลี้ยงลูก ที่กทม .ช่วยทำงานบ้านอยู่เกือบ ๓ ปี จึงได้ไปทำงานโรงไก่ รู้จาก คนในซอย ที่โรงงานจีเอฟฟี่ที่อยู่แถวบางพลี

อาชีพที่ทำคือเป็นลูกจ้างในโรงงาน ทำงานแลไก่ ตัดไก่ “เพราะเราไม่มีความรู้ เลือกไม่ได้ ไม่มีสิทธิเลือก” ทำงานในโรงงานตั้งแต่อายุ ๒๐ ปี จนถึงปัจจุบัน ได้ค่าแรงงาน จากอัตราค่าจ้าง ๕๓ บาท ๖๕ บาท ๑๐๕ บาท จนถึง ๑๒๕ บาท ต่อวัน ได้เป็นรายเดือน เงินเดือน ปี ๒๕๕๐ ได้ ค่าตอบแทน ๑๑,๔๓๐ บาท ต้องเสียค่าเช่าบ้านพักเดือนละ ๑๓๐๐ บาท

วันสารทบอกว่า ทำงานที่โรงงานทุกวันเบือ แต่ก็ต้องทำ ทำใจให้สนุกกับงาน คิดถึงบ้านและแม่ อย่างน้อยกลับบ้านเดือนละครั้งเพื่อเอาเงินมาส่งแม่เดือนละ ๒๐๐๐ บาท มีความตั้งใจอยากกลับมาทำงานที่บ้านเหมือนเดิม มีความรู้สึกผูกพัน ในการทำงานที่ได้เกิดเป็นชาวบางนางลี่ ถ้าเป็นไปได้อยากกลับบ้านขึ้นตาลแบบต้นเดี่ยวๆ ราคาตาลดี ไม่ค่อยมีคนทำ

“ทุกวันนี้ สวรรก ในอดีตสวนสวย ได้ยินเสียงเพลง ทำงานขึ้นตาลเหนื่อย แต่มีความสุขนะ”

นายสนม สุริยะ อายุ ๖๗ ปี บ้านอยู่หมู่ ๑ ตำบลบางนางลี่ เกิดมาก็เห็นพ่อแม่ทำตาลแล้ว ขึ้นตาลตั้งแต่อายุ ๑๗ ปี เลิกขึ้นตาลตอนอายุ ๔๐ ปี ร่างกายทำไม้ไหว รุ่นลูกเขาก็ไม่ทำกันแล้ว ไปทำงานโรงงาน ได้โค่นมะพร้าว ทำสวนส้มโอแทน มองว่าส้มโอดีกว่ามะพร้าว มะพร้าวสูงต้องจ้าง มีอยู่ ๕ ไร่ รายได้ ประมาณ หนึ่งกว่าต่อปี (ชายลูก) ๔-๖ เดือน ทอยยชายลูก สวนส้มโอทำมา ๑๐ ปี มี ๖ ไร่ มีรายได้ประมาณ ๒-๓ หมื่น ๔-๖ เดือน(๘ เดือนตัดได้) ทุกวันนี้อยู่บ้านดูแลหลาน มีความสุขแบบพอเพียง มีกินมีใช้ ออย่าโลก

นายประสาธ เกตุสาย อายุ ๕๑ ปี ไม่มีครอบครัว อยู่หมู่ ๕ อาชีพรับจ้างทั่วไป เมื่อตอนวัยเด็ก อายุ ๑๓ - ๑๔ ปี ได้มีชีวิตออกไปทำงานนอกบ้าน ออกทะเล ทำอวนลาก อวนรุน ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และกระบี่ ออกทะเลครั้งละ ๑๕ วัน กลับเข้าฝั่ง ๑๕ วัน มีชีวิตบนเรือ ได้ค่าจ้างเดือนละ ๔๐๐ บาท ทำงานอยู่ ๗ ปี กลับบ้านมาขึ้นตาล เลิกขึ้นตาลมา ๑๐ ปีแล้ว ปัจจุบันมาดูแลแม่ และมีรายได้ประจำวันจากการทำงานรับจ้างในชุมชน เช่น รับจ้างตายหญ้า ได้ค่าตอบแทนร่องละ ๒๐๐ - ๓๐๐ บาท และทำมะพร้าวขาว โลละ ๙- ๑๐ บาท มีพี่สาวช่วยด้วย ก็สามารถมีชีวิตในชุมชนได้อย่างพอเพียง

นายนิรันดร์ คงน้อย อายุ ๖๓ ปี ปัจจุบันยังประกอบอาชีพทำตาล ลูก ๔ คน(หญิง ๒ ชาย ๒) อยู่ด้วยกันทั้งหมด ในครอบครัว บ้านเดิมพ่อแม่ อยู่ตำบลสวนหลวง เขาคือ สวนค้าตาล เริ่มทำตาลหลังจากบวช อายุ ๒๐ ปี พอสึกออกมาช่วยพ่อแม่ ค้าตาล(ชื่อน้าตาล) และมีครอบครัว อายุ ๒๑ ปี มาถือสวนอยู่แถวคุ้มจำปี ประมาณ ๕ ปี ปีละ ๓,๐๐๐ บาท ทำอยู่ ๕ ปี เขามาโค่นมะพร้าว ในขณะที่เราถือสวนอยู่ เลยหาถือถือสวนใหม่ แถวคลองลำประโดงลึก (ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๗) และคิดว่าเราต้องมีที่ของเราเองให้ได้ ก็เอาเงินไปลงแชร์ไว้ ได้ ๕ ไร่ ๓๐ วา ห้าหมื่นกว่าบาท และลงห้วย มาปลูกบ้าน ชื่อไม้ สร้างบ้าน เป็นหนี้แต่ค่อยๆผ่อน ก็ทำตาลอย่างเดียว ลูกสาวลูกชาย เข้าโรงงาน ก็ให้ออกมาช่วยทำงานดีกว่า ยิ่งปัจจุบัน ฟ้าทาง่าย คนทำน้อย มีลูกสาวเป็นแรงงานหลักในบ้าน

ปัจจุบันราคาตาลปีละ ๕๔๐ บาท ทำได้วันละ ค่อนปีบ (สี่ร้อยกว่าบาท) รายได้ต่อเดือนประมาณ หนึ่งกว่าบาท ปัจจุบันขึ้นตาลวันละ ๒๐ ต้น (ปีนป่าย ๔๐ ครั้งต่อวัน) ลูกสาว ๔๐ ต้น (๑๖๐ ครั้งต่อวัน)

ชอบวิถีอาชีพตาล เพราะเราไม่เป็นลูกจ้างใคร เป็นตัวของตัวเอง มองว่าสวนมะพร้าวดีกว่าสวนส้ม เราไม่ต้องดูแลมาก สามปี ส้มโอต้องดูแลตลอด เปลือก กะลา น้ำ เนื้อ เราใช้ได้หมด

ปัจจุบันชาวบ้านหันมา ทำมะพร้าวเพื่อขายลูก ต่อไปอาชีพทำตาลจะไม่มี คนรุ่นใหม่มักเข้า
โรงงาน เนื่องจาก ชีวิตทำตาล แสนลำบาก ฝนตกฟ้าร้องก็ต้องขึ้น

นายสวน ภูมิเรืองเดช อายุ ๗๒ ปี อาชีพทำโรงวันกับหลานๆ อยู่ที่หมู่ ๔ ทำงานช่วย
หลาน เริ่มประกอบกิจการนี้ได้ประมาณ หนึ่งเดือน หลังจากหลาน สองคน ทำงานโรงงานบรรจุ
ปลากระป๋อง นोटริส พัทยาฟูตส์ รู้สึกเบื่อการทำงานโรงงาน ไม่ค่อยมีอิสระ จึงตัดสินใจกลับบ้าน
สวน มาหาอาชีพทำ เริ่มด้วยกิจการเล็กๆ ที่บ้านสวน ทำโรงวันมะพร้าว ส่งกลุ่มแม่บ้านที่วัดประดู่
ราคาส่ง วัน เกรดเอ โลละ ๖-๗ บาท เกรดบี กิโลละ ๓ บาท รายได้ต่อเดือนยังกำหนดไม่ได้ เพราะ
เพิ่งเริ่มต้นทำ รู้สึกว่าทำงานที่บ้านตนเองดีกว่า

บทที่ ๖

บทสรุป

ท้องถื่นบางนางลี่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีแม่น้ำลำคลองเชื่อมต่อกันหลายสาย ดึงดูดให้ผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยในสมัยอยุธยา ย่านบางนางลี่มีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของย่านบางช้าง ซึ่งเป็นแหล่งเพาะปลูกและซื้อขายพืชผักผลไม้ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองอันเลื่องชื่อ ต่อมาช่วงปลายสมัยอยุธยาต่อเนื่องรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นช่วงที่บ้านเมืองอยู่ในสภาวะระส่ำระสายจากศึกสงคราม ย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงมีฐานะเป็นแหล่งอพยพหลบหนีภัยสงครามของผู้คนกลุ่มต่างๆ เป็นแหล่งกระจายเคลยศึกที่กวาดต้อนมา รวมทั้งเป็นจุดหมายปลายทางการอพยพของชาวจีนโพ้นทะเล ขณะที่หลังจากรัฐบาลเริ่มชุดคลองด้วยวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจ ควบคู่ไปกับการยกเลิกระบบแรงงานเกณฑ์และระบบทาส เพื่อตอบสนองความต้องการสินค้าเกษตรของประเทศตะวันตกที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ย่านบางนางลี่มีฐานะเป็นแหล่งรองรับการเคลื่อนย้ายประชากรที่เพิ่งเป็นอิสระจากระบบแรงงานเกณฑ์และระบบทาสทั้งจากภายในบริเวณและจากอำเภอและจังหวัดใกล้เคียง

ทั้งนี้การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพของผู้คนกลุ่มต่างๆ เป็นระยะๆ ในย่านบางนางลี่ข้างต้นมีข้อควรพิจารณาคือ

๑. เพราะเหตุที่มีความจำเพาะทางนิเวศวิทยา ไม่ว่าจะเป็นระบบน้ำหลาก ระบบน้ำขึ้นน้ำลง ระบบสามน้ำ สภาพดิน ฯลฯ ผู้คนกลุ่มต่างๆ ที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยและทำมาหากินย่านบางนางลี่ จำเป็นต้องปรับตัวเข้ากับเงื่อนไขเชิงนิเวศวิทยาเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการประกอบอาชีพหรือการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน กล่าวในส่วนของการประกอบอาชีพ ชาวบางนางลี่ได้พัฒนาระบบสวนยกร่องสำหรับปลูกพืชผักผลไม้ ซึ่งระบบสวนยกร่องได้รับการยอมรับว่าเป็นระบบการเพาะปลูกที่มีประสิทธิภาพในการจัดการน้ำ การปรับปรุงบำรุงดิน รวมไปถึงระบบการปลูกพืชและการคัดเลือกและพัฒนาพันธุ์ กระทั่งได้รับการยอมรับว่าเป็นรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนรูปแบบหนึ่ง ขณะที่ในส่วนของการตั้งถิ่นฐาน ชาวบางนางลี่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเรียงรายไปตามลำคลองสายต่างๆ เป็นหย่อมๆ ในลักษณะหมู่บ้านแนว เพื่อความสะดวกในการคมนาคมและการใช้น้ำสำหรับการอุปโภคบริโภค ซึ่งการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในลักษณะเช่นนี้ส่งผลให้ลักษณะความเป็นชุมชนหรือการจัดรูปความสัมพันธ์ทางสังคมย่านบางนางลี่มีความจำเพาะและแตกต่างจากชุมชนชานาซึ่งตั้งถิ่นฐานในลักษณะหมู่บ้านกระจุก เพราะขณะที่การตั้งถิ่นฐานในรูปหมู่บ้านกระจุกส่งผลให้ชุมชนมีขอบเขตหรือหน่วยที่ชัดเจน และมักมีศูนย์กลางอยู่ใจกลางหมู่บ้าน

การตั้งถิ่นฐานในรูปหมู่บ้านแนวย่านบางนางลี่ไม่เพียงแต่จะทำให้ขอบเขตหรือหน่วยของชุมชนไม่เป็นหนึ่งเดียว(เขตปกครอง กับเขตความเป็นชุมชน) หากยังส่งผลให้ศูนย์กลางชุมชนไม่ได้อยู่ที่บริเวณใจกลางหมู่บ้าน หากแต่ส่วนหนึ่งอยู่บริเวณชายน้ำที่ผู้คนทั้งสองฝั่งคลองใช้ประกอบกิจกรรมต่างๆ กับอีกส่วนอยู่ที่บริเวณวัดซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนในละแวกใกล้เคียงใช้สำหรับประกอบกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ชุมชนบางนางลี่ไม่ได้เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ขนาดใหญ่ภายใต้ระบบคุณค่าเดียวกัน หากแต่เป็นชุดเครือข่ายความสัมพันธ์ขนาดเล็กบนฐานของ

เครือญาติและสมัครพรรคพวกซึ่งเชื่อมโยงหรือตัดกันเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ขนาดใหญ่ภายใต้เงื่อนไขและโอกาสต่างๆ ซึ่งก้าวข้ามหน่วยพื้นที่การปกครองซึ่งอาศัยลำคลองเป็นเส้นแบ่ง และความเป็นชุมชนในลักษณะเช่นนี้ยังคงดำรงสืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน เพราะการเคลื่อนย้ายบ้านเรือนจากริมคลองบางส่วนไปปลูกสร้างริมถนนมีลักษณะเรียงรายไปตามสองฟากถนน ไม่ได้กระจุกตัวหนาแน่นอยู่บริเวณใดบริเวณหนึ่งจนกระทั่งก่อให้เกิดหอย่อมย่านหรือชุมชนใหม่

๒. เพราะเหตุที่ประกอบด้วยผู้คนอพยพกลุ่มต่างๆ นอกจากยังอยู่ในสภาวะที่ไม่หยิ่งรุกรามาก คง เพราะยังมีการเคลื่อนไหวติดต่อกับภูมิสำเนาเดิมของผู้มาตั้งรกรากใหม่ในลักษณะต่างๆ ย่านบางนางลี่สมัยบุกเบิกเป็นพื้นที่ของการปะทะประสานกันระหว่างวัฒนธรรมต่างๆ ซึ่งบางวัฒนธรรมสามารถผสมผสานกลมกลืนจนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่บางวัฒนธรรมถูกปฏิเสธแหล่งที่มา โดยวัฒนธรรมที่สามารถผสมกลมกลืนจนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่นคือวัฒนธรรมจีนเพราะแม้ช่วงแรกๆ ชาวจีนอพยพบางส่วนยังดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไว้ระดับหนึ่ง เช่น การไว้เปีย รูปแบบการปลูกสร้างบ้านเรือน ฯลฯ ทว่าชาวจีนอพยพส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะผสมผสานกับผู้คนในท้องถิ่น โดยนอกจากจะแต่งงานกับผู้หญิงไทย รวมทั้งรับคติความเชื่อท้องถิ่นบางประการ ชาวจีนได้บริจาคที่ดินและทรัพย์สินสร้างวัดย่านนี้จำนวนมาก

ขณะเดียวกันได้นำวัฒนธรรมจีนบางประการเข้ามาเผยแพร่จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การถวายข้าวต้มพระเช้า การถวายกาแฟพระค่ำ การต้มน้ำชาในพิธีกรรมทางศาสนา ฯลฯ ส่วนวัฒนธรรมที่ถูกปฏิเสธความเชื่อมโยงหรือแหล่งที่มาคือวัฒนธรรมมอญ เนื่องจากรูปแบบวัฒนธรรมที่มักได้รับการจัดให้เป็นวัฒนธรรมมอญ เช่น การสร้างเสาหงส์ในวัด การปลูกบ้านขวางคลอง การนับถือผี ประเพณีการละเล่นต่างๆ ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ฯลฯ ซึ่งปรากฏในย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียง ไม่ได้มีการอธิบายถึงที่มาอย่างชัดเจน

๓. เพราะเหตุที่มีระบบเศรษฐกิจกึ่งตลาดและกึ่งยังชีพมาแต่สมัยอยุธยา ซึ่งมีระบบตลาดที่มีขอบเขตกว้างขวาง และก่อให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงบ้าน ตลาด และเมืองเข้าด้วยกัน การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพของผู้คนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะชาวจีน ซึ่งมีประสบการณ์และความชำนาญในเศรษฐกิจแบบตลาดมาแต่ประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดย่านบางนางลี่ขยายตัวเพิ่มขึ้น นับตั้งแต่สาขาเกษตรกรรมซึ่งมีการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ๆ ในรูปแบบและอัตราที่เข้มข้นขึ้น เช่นเดียวกับสาขาพาณิชย์กรรมซึ่งขยายตัวอย่างมาก เพราะชาวจีนอพยพจำนวนมากได้ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าแม่ค้าซื้อขายสินค้าชนิดต่างๆ กระจายอยู่ทั่วทุกคั้งน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสาขาอุตสาหกรรมครัวเรือนเช่นการทำน้ำตาลมะพร้าว ซึ่งชาวจีนอพยพไม่เพียงแต่เป็นผู้ประกอบการ รวมทั้งเป็นผู้ผลิตและจำหน่ายปัจจัยการผลิต หากแต่จำนวนมากยังทำหน้าที่เป็นแรงงานในการยกร่องปลูกมะพร้าวน้ำตาลให้กับผู้คนกลุ่มอื่นๆ ในท้องถิ่น ส่งผลให้การทำมะพร้าวน้ำตาลย่านบางนางลี่และ จ.สมุทรสงคราม โดยรวมขยายตัวระดับหนึ่ง ซึ่งการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบตลาดย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ เนื่องจากอากรสวนใหญ่ซึ่งเป็นรายได้หลักของราชสำนักตั้งแต่ช่วงปลายสมัยอยุธยาต่อเนื่องรัตนโกสินทร์ตอนต้นส่วนใหญ่เรียกเก็บจากราษฎรชาวสวนที่อาศัยอยู่แถบสวนในบางกอกและสวนนอกบางช้าง ขณะที่ภาษีเกี่ยวกับน้ำตาลมะพร้าวนอกจากสร้างรายได้สำคัญให้กับราชสำนัก โดยเฉพาะตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา

การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและบุกเบิกที่ทำมาหากิน ซึ่งถือเป็นการขยายตัวชุมชน และทำสวนครั้งสำคัญ คือหลังปลดปล่อยทาส มีการขยายพื้นที่ ทำสวนกันมาก ต่อมาเมื่อ การปรับครั้งสำคัญ ระลอกแรกในย่านบางนางลี่เกิดขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ เนื่องจากภาวะขาดแคลนน้ำตาลทรายในช่วงสงครามส่งผลให้ราคาน้ำตาลทรายขยับตัวสูงขึ้นอย่างมาก และจุดให้ราคาน้ำตาลมะพร้าวปีบขยับตัวสูงขึ้นตาม พร้อมๆ กับการขยายตัวของระบบตลาดน้ำตาลมะพร้าว เกิดพ่อค้าแม่ค้ารับซื้อน้ำตาลมะพร้าวปีบกระจายไปทั่ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อค้าแม่ค้ารับซื้อน้ำตาลจำนวนมาก นอกจากรับซื้อน้ำตาลแล้วยังทำหน้าที่จัดหาปัจจัยการผลิตและเงินทุนให้กับชาวสวนล่องหน้า หรือที่เรียกกันในย่านบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงว่า “เจ้าภาษี” เหล่านี้เป็นเงื่อนไขและปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ชาวบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากระบบการผลิตแบบผสมผสาน คือ ทั้งทำนา ทำสวนผลไม้ และทำน้ำตาลมะพร้าว เป็นระบบการผลิตเชิงเดี่ยว คือ ทำน้ำตาลมะพร้าวเพียงอย่างเดียวและอย่างเข้มข้น โดยบางรายปรับเปลี่ยนระบบการผลิตด้วยการปลูกมะพร้าวน้ำตาลเพิ่มในสวนเดิม ขณะที่บางราย “เบิก” พื้นที่นาเป็นที่สวนมะพร้าว ซึ่งมักอาศัยการว่าจ้างชาวจีนอพยพ ก่อให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่การปลูกมะพร้าวน้ำตาลทั่วทั้ง จ.สมุทรสงคราม กระทั่งเป็นแบบแผนการใช้ที่ดินการเกษตรที่มีสัดส่วนสูงสุดหรือครอบคลุมพื้นที่การเกษตรของจังหวัดเกือบทั้งหมด

ชาวบางนางลี่ส่วนใหญ่ทำน้ำตาลมะพร้าวในที่ดินของตนเอง ยกเว้นรายที่อพยพมารุ่นหลังซึ่งเช่าหรือถือสวนผู้ที่มาอยู่ก่อน และใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก ยกเว้นครัวเรือนที่มีสวนมาก แรงงานในครัวเรือนไม่เพียงพอจึงต้องว่าจ้างแรงงานในขั้นตอนการเก็บน้ำตาลมะพร้าวจากต้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่นหรือญาติ ส่วนปัจจัยการผลิตมีทั้งที่ไปซื้อเองที่ตลาดนัดทางน้ำและตลาดอัมพวา ซื้อจากเรือที่บรรทุกมาขายถึงเตา และที่ “เจ้าภาษี” เป็นผู้นำมาให้ล่องหน้า โดยผลผลิตน้ำตาลมะพร้าวที่ “เจ้าภาษี” และพ่อค้าคนกลางรับซื้อส่วนใหญ่ถูกขนส่งทางเรือไปยังกรุงเทพฯ ก่อนจะถูกกระจายไปยังแหล่งต่างๆ ทั่วประเทศ ซึ่งภายใต้ระบบตลาดเช่นนี้ย่านบางนางลี่ได้ปรับเปลี่ยนสถานะจากการเป็นทั้งแหล่งผลิตและซื้อขายแลกเปลี่ยนผลผลิต เป็นฐานการผลิตที่ทำหน้าที่ผลิตสินค้าสู่ระบบตลาดที่ขับเคลื่อนโดยกลไกภายนอก หรือเป็นการที่ย่านบางนางลี่ปรับเปลี่ยนสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดอย่างสมบูรณ์ กระนั้นก็เป็นที่น่าสังเกตว่าความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าคนกลางและ “เจ้าภาษี” กับคนทำตาลและ “ลูกเตา” รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของสวนกับแรงงานรับจ้าง “ปีนตาล” มีลักษณะพึงพามากกว่ากดขี่ขูดรีด และมีลักษณะการเจรจาต่อรองมากกว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งครอบงำโดยเบ็ดเสร็จ ดังที่มักถูกชี้ให้เห็นในความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมทั้งนี้ เพราะเหตุที่ระบบการผลิตมะพร้าวน้ำตาลใช้แรงงานอย่างเข้มข้นและต่อเนื่อง ประกอบกับลักษณะการตั้งถิ่นฐานซึ่งขนานไปตามลำคลองสายต่างๆ รวมทั้งการไม่มีพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่กรรมสิทธิ์ร่วมสำหรับประกอบกิจกรรมรวมหมู่ การจัดรูปความสัมพันธ์ทางสังคมหรือ “ความเป็นชุมชน” ในย่านบางนางลี่จึงมีลักษณะจำเพาะโดยเปรียบเทียบซึ่งมักมี “วัด” เป็นศูนย์กลาง ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของกลุ่มผู้ถือศีลอุโบสถ กลุ่มผู้มีพระอุปัชฌาย์ร่วมกันหรือการพบปะในงานประเพณีและการคมนาคมซึ่งมีจุดศูนย์กลางที่วัด นอกจากนี้ การที่ชาวบางนางลี่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกี่ยวเนื่องกับการทำน้ำตาลมะพร้าว ขณะที่การทำน้ำตาลมะพร้าวสร้าง

รายได้ให้ชาวบางนางลี่ค่อนข้างดีและส่งผลให้ย่านบางนางลี่เป็นที่รู้จักไปทั่ว ส่งผลให้ชาวบางนางลี่ บ่งชี้ตัวเองเข้ากับอัตลักษณ์ “คนทำตาล” ซึ่งเป็นบุคลิกลักษณะของผู้ที่อยู่กับความเป็นจริงในปัจจุบันขณะ และคาดหวังผลตอบแทนเชิงรูปธรรม มากกว่าจะเชื่อมโยงสิ่งที่ตนเองทำเข้ากับมิติที่ ลึกกลับซับซ้อน หรือคาดหวังผลการกระทำในเชิงนามธรรม เหมือนเช่นที่มักพบในชุมชนชาวนาหรือ กลุ่มชาติพันธุ์โดยทั่วไป นอกจากนี้ อัตลักษณ์ “คนทำตาล” ค่อนข้างจะมีเสถียรภาพ ไม่สั่นไหว หรือปรับเปลี่ยนได้ง่าย โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับอัตลักษณ์ที่ก่อตัวขึ้นท่ามกลางการเจรจา ต่อรองหรือการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางสังคม ดังจะเห็นได้จากการที่แม้ชาวบางนางลี่เลิกทำน้ำตาล มะพร้าวมาประมาณสองทศวรรษ

ทว่าชาวบางนางลี่กลุ่มวัยกลางคนขึ้นไปยังคงบ่งชี้ตัวเองเข้ากับอัตลักษณ์ “คนทำตาล” ขณะที่การปรับเปลี่ยนสู่การทำน้ำตาลมะพร้าวเชิงเดี่ยวจนประสบความสำเร็จเกิดจากการ ปรับเปลี่ยนเรียนรู้ของชาวบางนางลี่แต่ลำพัง ไม่ได้เกิดจากการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงาน ภายนอก ไม่ว่าหน่วยงานรัฐหรือองค์กรเอกชน จึงส่งผลให้บุคลิกของชาวบางนางลี่เป็นผู้ที่มีความเป็น ตัวของตัวเองสูงจนกระทั่งบางครั้งอาจดูหยิ่งและทะนงตนขณะที่การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญระลอก สองในย่านบางนางลี่เกิดขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๒๐ เป็นต้นมา ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่รัฐ ดำเนินนโยบายเร่งรัดการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเช่น เขื่อนและถนน การส่งเสริมสนับสนุนการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม หรือการดำเนินนโยบายปรับ โครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร ทั้งนี้ก็เพราะว่าการดำเนินโครงการชลประทานแม่กลองใหญ่ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อขยายพื้นที่ปลูกข้าวภาคกลางได้ก่อให้เกิดภาวะน้ำเค็มหนุนสูงเป็นเวลานานและ ส่งผลให้มะพร้าวน้ำตาลในเขต จ.สมุทรสงคราม ล้มตายจำนวนมาก ส่วนต้นที่ยังเหลืออยู่ก็ให้น้ำตาล น้อยมากจนไม่สามารถทำน้ำตาลมะพร้าวต่อไปได้

ขณะที่โครงการป้องกันน้ำเค็มซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหา น้ำเค็มหนุนสูงยิ่งทำให้ปัญหา ระบบน้ำในลุ่มน้ำแม่กลองซับซ้อนยิ่งขึ้น ส่วนการขยายตัวของอุตสาหกรรมประมงทะเลใน จ.แม่ กลอง และอุตสาหกรรมต่อเนื่องรวมทั้งอุตสาหกรรมอื่นๆ ใน จ.สมุทรสาคร และ จ.ราชบุรี ภายใต้ การส่งเสริมของรัฐได้ดูดซับแรงงานหนุ่มสาวย่านบางนางลี่สู่ภาคอุตสาหกรรมไปเป็นจำนวนมาก ประกอบกับการพัฒนาโครงข่ายถนนไม่เพียงส่งผลให้เส้นทางการคมนาคมเปลี่ยนจากทางน้ำเป็น ทางบก เปลี่ยนบริเวณที่ตั้งบ้านเรือนจากริมลำคลองเป็นริมถนน รวมทั้งเปลี่ยนศูนย์กลางการค้าจาก บริเวณปากคลองสายใหญ่สู่แม่น้ำแม่กลองรวมทั้งตลาดอัมพวาเป็นตลาดบกย่านอื่น หากยัง เอื้ออำนวยให้การเคลื่อนย้ายแรงงานและการซื้อขายและขนถ่ายผลผลิตการเกษตรเกิดขึ้นโดยสะดวก ทั้งนี้ยังไม่นับรวมกรณีที่หน่วยงานรัฐดำเนินโครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร ตั้งแต่กลางทศวรรษ ๒๕๓๐ เป็นต้นมา ซึ่งภายใต้โครงการดังกล่าวมะพร้าวถูกจัดให้เป็นพืชที่ต้อง ปรับเปลี่ยนไปสู่พืชชนิดอื่น ฯลฯ เหล่านี้เป็นเงื่อนไขและปัจจัยเชิงโครงสร้างและนิเวศวิทยาซึ่งส่งผลให้ การทำน้ำตาลมะพร้าวที่เคยเฟื่องฟูในย่านบางนางลี่เป็นเวลากว่า ๔ ทศวรรษต้องปิดฉากลง ปัจจุบัน ชาวบางนางลี่วัยกลางคนขึ้นไปประกอบอาชีพทำสวนผลไม้จำพวกส้มโอและลิ้นจี่ ขณะที่คนหนุ่มสาว ส่วนใหญ่ทำงานโรงงานในจังหวัดใกล้เคียง เช่น จ.สมุทรสาคร

- การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตเนื่องจากเงื่อนไขเชิงโครงสร้างและนิเวศวิทยาข้างต้นส่งผลให้สภาพสังคมและวัฒนธรรมย่านบางนางลี่เปลี่ยนแปลงไป อาทิ จากเดิมที่เป็นย่านที่มีความคึกคักเป็นที่ดึงดูดใจให้ผู้คนจากถิ่นต่างๆ เดินทางมาท่องเที่ยวหรือนอนค้างอ้างแรม ปัจจุบันย่านบางนางลี่ในวันธรรมดามีสภาพเงียบเหงา เนื่องจากคนหนุ่มสาวไปทำงานภายนอกเสียส่วนใหญ่ คงเหลือแต่คนเฒ่าคนแก่คอยดูแลสวน ทำงานรับจ้างในล้งมะพร้าวรวมทั้งเลี้ยงหลาน ย่านบางนางลี่จะกลับมาคึกคักอีกครั้งในวันเสาร์อาทิตย์ซึ่งเป็นวันหยุด ฉะนั้น การกำหนดวันจัดงานบุญงานประเพณีจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับฤกษ์ยามความเชื่อแต่เดิม แต่ขึ้นอยู่กับวันหยุดของคนหนุ่มสาวเหล่านี้ มิฉะนั้นจะมีผู้ไปร่วมงานน้อยมาก ขณะเดียวกันการที่หนุ่มสาวบางนางลี่ออกไปทำงานภายนอกมากขึ้นส่งผลให้การแต่งงานไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในหมู่ชาวบ้านบางนางลี่หรือบริเวณใกล้เคียง หากแต่ขยายวงกว้างไปยังภูมิภาคอื่นๆ และการที่ส่วนใหญ่มักแต่งงานฝ่ายชายและฝ่ายหญิงเข้าบ้าน ส่งผลให้ปัจจุบันย่านบางนางลี่ประกอบด้วยผู้คนจากภาคอื่นๆ มาอาศัยรวมอยู่ด้วยเป็นจำนวนมาก

อย่างไรก็ดี ถึงแม้จะได้รับผลกระทบจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ การเมือง และนิเวศวิทยา ระดับมหภาคและภูมิภาค แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าวไม่ได้เป็นนัยของการเป็น “เหยื่อของการพัฒนา” การเป็นผู้ถูกกระทำอย่างไรทางรัฐ หรือการยอมจำนนโดยคุณิเพียงประการเดียว หากแต่แฝงนัยของการปรับตัวหรือต่อสู้ดิ้นรนของชาวบ้านบางนางลี่ภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงไปในขณะเดียวกัน เพราะแม้การดำเนินนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐจะส่งผลให้ย่านบางนางลี่กลายเป็นชุมชนชายขอบที่สูญเสียบทบาทและความสำคัญทางเศรษฐกิจลงอย่างต่อเนื่อง ทว่าชาวบ้านบางนางลี่ได้เรียนรู้ที่จะจัดการกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเหล่านี้อย่างพินิจพิเคราะห์ ดังจะเห็นได้จากกรณีการได้รับผลกระทบเชิงนิเวศวิทยาจากโครงการชลประทานแม่กลองใหญ่ ชาวบางนางลี่ไม่ได้เคลื่อนไหวเรียกร้องค่าชดเชยเหมือนเช่นที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป โดยนอกจากการถวายฎีกาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งดำเนินการโดยชาวบ้านตำบลใกล้เคียงซึ่งได้รับผลกระทบรุนแรงกว่า ชาวบางนางลี่ส่วนใหญ่ปรับตัวด้วยการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากการทำน้ำตาลมะพร้าวเป็นการปลูกไม้ผลเช่นส้มโอและลิ้นจี่ ซึ่งเมื่อประกอบกับเงื่อนไขปัจจัยด้านอื่นๆ โดยเฉพาะปัญหาในการทำน้ำตาลมะพร้าว การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตในลักษณะดังกล่าวมีความสอดคล้องเหมาะสมมากกว่า

การที่ปัจจุบันแรงงานหนุ่มสาวจำนวนมากหันไปประกอบอาชีพพนักงานโรงงาน ไม่ได้หมายความว่าเพียงการที่ภาคอุตสาหกรรมดูดซับแรงงานจากภาคเกษตรจนเกิดภาวะการขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตร ตรงกันข้าม นอกจากเป็นการกระจายการผลิตเพื่อสร้างหลักประกันด้านรายได้ให้กับครัวเรือน การปรับตัวออกนอกภาคเกษตรของสมาชิกครัวเรือนบางรายยังเป็นนัยของการจัดสรรแรงงานในครัวเรือนหรือเป็นการผ่อนถ่ายแรงงานส่วนเกินในครัวเรือนไปสู่การผลิตนอกภาคเกษตร เมื่อเห็นว่าความจุของการผลิตในภาคเกษตรไม่สามารถรองรับแรงงานเหล่านี้ได้ ซึ่งในแง่หนึ่งคือการพยายามธำรงสถานะการเป็นหน่วยการผลิตหรือองค์การผลิตของครัวเรือน และส่งผลให้ครัวเรือนบางนางลี่ในปัจจุบันมีระบบการผลิตมากกว่า หนึ่งระบบการผลิต ทั้งนี้ยังไม่ับรวมการที่ครัวเรือนจำนวนหนึ่งขยายวิสาหกิจครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตมะพร้าวประเภทต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ “ล้งมะพร้าว” ซึ่งเป็นการปรับตัวบนฐานของ “ทุน” ด้านต่างๆ ที่ท้องถิ่นสั่งสมมาอย่างต่อเนื่อง นอกจากช่วยให้ครัวเรือนเหล่านี้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งหลังการล่มสลาย

ของวิสาหกิจการทำน้ำตาลมะพร้าว “ลิ่งมะพร้าว” ยังสามารถดูดซับแรงงานท้องถิ่นไว้ได้อย่างสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นคนวัยกลางคนถึงสูงวัยหลังว่างจากงานในสวน หรือคนหนุ่มสาวที่ไม่ได้ทำงานประจำหรือ ต่อเนื่องนอกจากนี้ หากพิจารณาพัฒนาการด้านเศรษฐกิจย่านบางนางลี่ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่ง ถึงทศวรรษ ๒๕๑๐ จะเห็นได้ว่าการขยายตัวของเศรษฐกิจย่านบางนางลี่รวมทั้งบริเวณใกล้เคียงไม่ได้ เกิดจากการดำเนินนโยบายส่งเสริมสนับสนุนของรัฐ หากแต่เกิดจากการปรับตัวของชาวบางนางลี่ต่อ เงื่อนไขทางนิเวศวิทยา เศรษฐกิจ และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วง นับตั้งแต่ปลายสมัย อยุธยาต่อเนื่องรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้คนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ไม่ว่าจะเป็นในส่วนที่อพยพ หลบหนีภัยสงคราม หรือส่วนที่แสวงหาดินแดนสำหรับการลงหลักปักฐาน ได้ปรับตัวเข้ากับระบบ นิเวศรอยต่อปากแม่น้ำด้วยการพัฒนาระบบการเพาะปลูกในรูปของระบบสวนยกร่องขณะเดียวกัน ชาวบางนางลี่และบริเวณใกล้เคียงได้ร่วมกันพัฒนาระบบเศรษฐกิจการค้า ไม่ว่าจะเป็นในด้าน การเกษตร พาณิชยกรรม หรือวิสาหกิจหรืออุตสาหกรรมในครัวเรือน ซึ่งอีกนัยหนึ่งคือการปรับตัวต่อ การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจการค้าของประเทศที่เริ่มตั้งแต่สงครามสงบโดยเฉพาะหลังจากที่รัฐบาล ลงนามในสนธิสัญญาทางการค้าฉบับต่างๆ กับประเทศตะวันตก เช่นเดียวกับในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศอยู่ในสภาวะวิกฤติประชาชนบางส่วนอยู่ในภาวะขาดแคลนอาหารและ เครื่องอุปโภคบริโภค ชาวบางนางลี่ได้อาศัยการขยายตัวของระบบตลาดน้ำตาลมะพร้าวซึ่งเกิดขึ้น ตามอุปสงค์น้ำตาลทรายในการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากการผลิตแบบผสมผสานเป็นการผลิต เชิงเดี่ยวอย่างเข้มข้น เพื่อรองรับการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดของประเทศที่กำลังเริ่ม ขึ้นโดยเฉพาะตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๐๐ เป็นต้นมา

ปัจจุบันชาวบางนางลี่ได้เรียนรู้และพัฒนาระบบการเกษตรในแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืน ไม่ ว่าจะเป็น การปรับเปลี่ยนสวนมะพร้าวน้ำตาลเชิงเดี่ยวเป็นแปลงเกษตรผสมผสาน การสืบทอดและ พัฒนาระบบสวนยกร่อง การเริ่มปรับปรุงบำรุงดินแบบอินทรีย์และชีวภาพ การใช้สมุนไพรทดแทน สารเคมีป้องกันกำจัดแมลง ฯลฯ ซึ่งไม่เพียงแต่ส่งผลให้ครัวเรือนยังสามารถหล่อเลี้ยงตนเองได้ในทาง เศรษฐกิจ หากแต่รูปแบบและเทคนิคการเกษตรในแนวทางทางเกษตรกรรมยั่งยืนดังกล่าวยังเกี่ยว ถัดสิ่งแวดล้อมและผู้บริโภคอย่างสำคัญซึ่งการเรียนรู้และพัฒนาระบบเกษตรกรรมเช่นที่วานี้ริเริ่มโดย ชาวบางนางลี่ ไม่ได้เกิดจากการส่งเสริมขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือหน่วยงานรัฐ ซึ่งแม้เข้ามาดำเนินการส่งเสริมเทคนิคเกษตรกรรมยั่งยืนชนิดต่างๆ หลังจากที่เกิดเกษตรกรรม ยั่งยืนขยายตัวอย่างกว้างขวางในสังคมไทย ทว่าชาวบางนางลี่ไม่ได้รับเทคนิคการเกษตรเหล่านั้น อย่างทันทีทันใด หากแต่หลายรายพึงพอใจที่จะปรับประยุกต์หรือพัฒนาตามแนวทางของตนมากกว่า ขณะที่ก่อนหน้านี้โดยเฉพาะในช่วงส่งเสริมเกษตรแผนใหม่ หน่วยงานรัฐด้านส่งเสริมการเกษตรแทบ ไม่มีบทบาทต่อการปรับเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาระบบการผลิตในย่านบางนางลี่ ซึ่งนอกจากเป็น เพราะบุคลิกภาพของชาวบางนางลี่ที่มีความเชื่อมั่นในตัวเองค่อนข้างสูง ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการ ดำเนินนโยบายพัฒนาด้านการเกษตรของประเทศที่เน้นการขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวและพืชไร่ ไม่ใช่ พืชสวนสวน

ในด้านสังคมและการเมือง แม้ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาชาวบางนางลี่ไม่ได้มีปฏิกิริยา ตอบสนองต่อปัญหาและผลกระทบในรูปของการชุมนุม การเดินขบวนประท้วง การยื่นฎีกา หรือการ ก่อกบฏ เหมือนเช่นกรณีของชาวนาชาวไร่ ซึ่งส่งผลให้ดูเหมือนว่าชาวบางนางลี่ไม่มี “จิตสำนึก

ทางการเมือง” หรือเป็นผู้ที่มี “ความเฉื่อยชาทางการเมือง” แต่หากพิจารณาสำนึกและการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองในความหมายกว้าง ปฏิบัติการและการตอบสนองต่อปัญหาและผลกระทบของชาวบางนางลี่ที่ผ่านมาจัดเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองในลักษณะของการต่อต้านในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นอาวุธของผู้ยากไร้หรือผู้อ่อนแอในการเผชิญกับการคุกคามของอำนาจที่เหนือกว่า รูปแบบการเคลื่อนไหวส่วนใหญ่จึงเป็นการแสวงหาช่องทางหรือทางเลือกอื่นที่ “ปลอดภัย” และ “ประหยัด” กว่า มากกว่าที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาหรือท้าทายอำนาจที่อยู่เบื้องหลังปัญหาอย่างตรงไปตรงมา ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต หรือการอพยพไปประกอบอาชีพที่อื่น ขณะที่การจัดรูปองค์กรความร่วมมือทางสังคม เช่น “ชุดทำครัว” ซึ่งก่อตัวขึ้นเมื่อชาวบางนางลี่ต้องประกอบกิจกรรมทางประเพณีต่างๆ และองค์กรการตัดสินใจในประเด็นสาธารณะ เช่น “ประชาคมท้องถิ่นบางนางลี่” ซึ่งก่อตัวขึ้นเมื่อชาวบางนางลี่จำเป็นต้องตัดสินใจในประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อทุกคนร่วมกัน จัดเป็นสำนึกและการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองระดับท้องถิ่นของชาวบางนางลี่ที่มีนัยสำคัญต่อไปในอนาคต และสามารถเป็นฐานให้ชาวบางนางลี่พัฒนาเป็นพลังของท้องถิ่นในการเผชิญกับปัญหาและการท้าทายใหม่ๆ ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาได้อย่างเสมอหน้าและเท่ากัน

กล่าวโดยสรุป ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ทำให้ประชาชนอยู่ทำมาหากินด้วยตนเอง และยังสามารถส่งภาษีบำรุงราชการได้ดีมาอย่างต่อเนื่อง ดั้งเดิมที่กตรวจเยี่ยมของกรม พระยาดำรงราชานุภาพ ๒๔๔๐ ระบุว่า “เห็นว่าเมืองสมุทรสงครามนี้เป็นเมืองอุดมด้วยการทำมาหากิน ผู้คนมีกำลังบริบูรณ์มากเมื่อว่าโดยย่อเมืองสมุทรสงครามเวลานี้ไม่ผู้ต้องการเรี่ยวแรงของรัฐบาลในการที่จะอุปถัมภ์บำรุงนัก” แม้ว่าบางนางลี่จะเป็นเพียงชุมชน นอกสายตาของฝ่ายปกครองมาอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ยังสามารถรักษาปรับเปลี่ยน ยืนหยัดชีวิตเป็นชุมชนตักตวง มาได้อย่างมีชีวิตชีวา แต่วันนี้วิถีตาลของชาวบางนางลี่กำลังหายไป ทั้งหมดจึงเป็นบทเรียนแห่งอนาคต ที่ยืนยันว่า

บางนางลี่
คือสามัญชนหลายชาติพันธุ์
คนทำตาล
ผู้ทนทานและเชี่ยวชาญการปรับตัว

ภาคผนวก

ข้อมูลพื้นฐาน ตำบลบางนางลี่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

สภาพทั่วไป

ตำบลบางนางลี่ ตั้งอยู่ในท้องที่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีเนื้อที่ ๕.๕๘ ตารางกิโลเมตร (๓,๔๘๘ ไร่) มีลำคลองกระจายทั่วพื้นที่ ๔ คลองได้แก่ คลองบางแค คลองบางนางลี่ คลองเป้ง และคลองโพงพาง ซึ่งเชื่อมต่อกับแม่น้ำแม่กลอง จึงมีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้เหมาะสมกับการทำการเกษตร มีพื้นที่ทำการเกษตร ๓,๐๕๒ ไร่ เนื่องจากมีความชุ่มชื้นอยู่เสมอ ประกอบด้วย ๕ หมู่บ้าน หมู่ที่ ๑ บ้านคลองโพธิ์ หมู่ที่ ๒ บ้านคลองเป้ง หมู่ที่ ๓ บ้านคลองบางแค หมู่ที่ ๔ บ้านคลองบางแค หมู่ที่ ๕ บ้านคลองโพงพาง มีอาณาเขต ทิศเหนือติดต่อดำบลบางแคและตำบลสวนหลวง ทิศตะวันตกติดต่อดำบลบางแค ทิศตะวันออกติดต่อดำบลสวนหลวง ทิศใต้ติดต่อดำบลปลายโพงพาง

ประชากร

จากการสำรวจข้อมูลขององค์การบริหารส่วนตำบลบางนางลี่ มีประชากร จำนวน ๓,๘๑๑ คน แยกเป็น ชาย ๑,๘๕๒ คน หญิง ๑,๙๕๙ คน จำนวนบ้าน ๗๖๗ หลังคาเรือน ๙๘๗ ครอบครัว จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ๒,๙๘๐ คน (ชาย ๑,๔๖๒ คน หญิง ๑,๕๑๘ คน)

ตารางแสดงจำนวนประชากรและหมู่บ้านตำบลบางนางลี่

หมู่	บ้าน	ชาย	หญิง	รวม
๑	บ้านคลองโพธิ์	๒๓๖	๒๓๖	๔๗๒
๒	บ้านคลองเป้ง	๒๙๗	๓๓๓	๖๓๐
๓	บ้านคลองบางแค	๒๓๘	๒๔๖	๔๘๔
๔	บ้านคลองบางแค	๖๐๘	๖๒๑	๑,๒๒๙
๕	บ้านคลองโพงพาง	๔๗๓	๕๒๓	๙๙๖
	รวม	๑,๘๖๒	๑,๙๕๙	๓,๘๒๑

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลบางนางลี่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ณ วันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๔๘

การประกอบอาชีพ

อาชีพส่วนใหญ่ของชาวสวนบางนางลี่ ปัจจุบันคือ เกษตรกรรมการทำสวนมะพร้าว ส้มโอ ลิ้นจี่ กัญชงและออกไปทำงานรับจ้าง และมีการประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่นการทำน้ำตาลปึก ทำโรงมะพร้าว แต่เดิมอาชีพส่วนใหญ่ของชาวบางนางลี่ประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าว ทำน้ำตาลมะพร้าว ปัจจุบันได้หันมาปลูกส้มโอ ลิ้นจี่ เนื่องจากการทำสวนมะพร้าวขาดแรงงาน คนหนุ่มสาวออกไปทำงานโรงงานเป็นส่วนมาก และมีการปลูกพืชเศรษฐกิจส้มโอ ลิ้นจี่ในที่สุดการทำน้ำตาลมะพร้าวก็ค่อยๆหายไป

รายรับรายจ่ายประชากร

รายได้ ๘๕,๕๑๐,๙๔๐ บาท เฉลี่ยต่อหัว ๓๓,๘๒๕.๕๓ บาท/ปี รายจ่าย ๓๒,๓๕๕,๗๔๐ บาท/ปี เฉลี่ยต่อหัว ๑๒,๘๑๕.๗๘ บาท/ปี หนี้สิน ๑๔,๙๔๘,๘๐๐ บาท ข้อมูล ณ วันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๘

วิถีชีวิตชุมชนบางนางลี่

ชุมชนบางนางลี่ เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ในอาณาบริเวณของแม่น้ำแม่กลอง โดยมีคลองและลำประโดงเป็นเสมือนเส้นเลือดหล่อเลี้ยงชุมชนทั้งด้านชีวิตและวิถีวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ

คลองหลัก ซึ่งถือเป็นต้นธารของชีวิตและหมู่บ้าน ได้แก่ คลองบางแค อยู่เยื้องตรงข้ามปากแม่น้ำแม่กลอง ในอาณาบริเวณคลองวัดบางจาก คลองบางแค ไหลคดเคี้ยวไปเชื่อมกับเขตพื้นที่อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี คลองที่สอง ได้แก่คลองบางนางลี่อยู่ตรงข้ามปากแม่น้ำกับโรงเรียนอัมพวันวิทยาลัย และอุทยานรัชกาลที่ ๒ ปากคลองริมแม่น้ำเป็นวัดภุมรินทร์ มีกุฎไม้สักทอง ซึ่งพ่อแม่ของมหาเสวีรัชกาลที่หนึ่งสร้างถวายหลังรัชกาลที่หนึ่ง สถาปนาเป็นพระมหากษัตริย์ ต่อมาช่วงปลายรัชกาลที่ ๔ ได้มีการขุดคลองห่างจากปากคลองบางนางลี่ประมาณ ๓๐๐ เมตร ต่อไปถึงตำบลยี่สาร เรียกว่าคลองประชามชื่น แต่ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่าคลองขุด คลองที่สาม ได้แก่ คลองบางโพรงพวง เริ่มมาจากวัดโพรงพวง คลองขุดตัดคลองโพรงพวงตรงวัดนางพิมพ์ คลองโพรงพวงมาตัดกับปลายสุดของคลองบางนางลี่ ไกล ๆ กับวัดอมรวดีและไหลเรื่อยไปตัดกับคลองบางแคตรงวัดสาธุ (ชาวบ้านเรียกว่า วัดศาลาพวงมาลัย) คลองขุดนี้เป็นคลองขนาดใหญ่ และมีความยาวเกือบเป็นเส้นตรง ซึ่งทำให้มีการตั้งบ้านเรือนเป็นหลักแหล่งทำมาหากินค้าขายกันค่อนข้างหนาแน่น จากจุดตัดตอนต้นคลองบางนางลี่ไปจนถึงคลองปากวนและมีผลให้คลองบางนางลี่ลดความสำคัญลง ระหว่างคลองหลักดังกล่าวก็มีคลองเล็ก ๆ หลายคลองเชื่อม เช่น คลองท้องคุ้ง คลองเป้ง คลองวังกะทะ คลองโพธิ์ คลองหน้าวัด คลองลำประโดงเล็ก นอกจากนี้ยังมีการขุดลำราง เพื่อระบายน้ำเข้าออกร่องสวนในการปลูกมะพร้าว ดังนั้นชาวบางนางลี่ทั้งตำบลจึงเป็นเสมือนชุมชนชาวเกาะที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเลของอ่าวไทย ตามต้นทุก ๆ คลองมักจะเป็นที่อยู่อาศัยและค้าขายของชาวจีนเป็นส่วนใหญ่

ชุมชนชาวสวนตำบลบางนางลี่ เป็นชุมชนขยายในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ที่มีคนหลากหลายเชื้อชาติเข้ามาอยู่ร่วมกันดั้งเดิมของท้องถิ่น เป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าวทุกครอบครัวติดต่อกันมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ปี เพื่อนำมาทำน้ำตาลมะพร้าว พันธุ์ที่นิยมกันคือ มะพร้าวพันธุ์หมูสี ในสมัยก่อนงานในสวนจะใช้แรงงานในครอบครัว และช่วยกันระหว่งเครือญาติ อาชีพทำสวนตาลมะพร้าวเป็นงานที่ต้องทำทุกวัน ไม่มีวันหยุด ไม่เลือกฤดูกาล ทั้งผู้หญิงและผู้ชายสามารถทำงานได้เท่ากัน นับตั้งแต่การดูแลรักษา การถางหญ้า การขึ้นตาล การเคียวตาลฯ และเดิมพื้นที่นี้ตามร่องสวนสามารถปลูกข้าวได้

บางนางลี่เป็นชุมชนที่ไม่ค่อยมีประวัติศาสตร์หรือเรื่องเล่ามากนัก พอดีจะได้หลักฐานจากวัดที่สร้างสมัยก่อน เช่น วัดยายพุ่ม (วัดวรภูมิ) ที่มีภาพเขียนเพดานศาลาการเปรียญบันทึกว่าสร้าง ปี ๒๔๕๕ ส่วนวัดที่เป็นของตำบลได้แก่ วัดราษฎร์พัฒนารามชาวบ้านเรียกว่า วัดใหม่ยายเกลียว เพราะผู้บริจาคสถานที่เริ่มเป็นสำนักปฏิบัติธรรมคือ นางเกลียว โดวัฒนา สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๖ การรวมคนเพื่อสร้างหมู่บ้านนั้นเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ เริ่มจากการตั้งหมู่บ้านที่มีคำว่า บ้าน หรือ

บาง นำหน้า ที่มีความหมายที่แสดงถึงลักษณะภูมิประเทศอาชีพ หรือความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ เช่น บ้านคลองโพธิ์ บ้านคลองเป็ง บ้านคลองบางแค บ้านคลองโพงพาง แต่ละบ้าน แต่ละบาง จะมีวัดเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน

ชาวสวนในสมัยก่อนยึดมั่นในพุทธศาสนา อยู่ในศีลธรรม ผู้อยู่ใกล้วัดใดก็มักไปทำบุญวัดนั้น หรือพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เคยไปทำบุญวัดใด ก็ให้การช่วยเหลืออุปฐาก หรือวัดอื่นในละแวกบ้านหรือมีญาติ มีผู้รู้จัก ก็ชักชวนกันไปทำบุญ ประเพณีที่เป็นส่วนรวม เป็นเครื่องยึดถึงความ เป็นชุมชนที่ทุกคนต้องมีชีวิตอยู่ร่วมกัน ย้ำให้ยึดมั่นในพุทธศาสนา จึงมีการตักบาตรเลี้ยงพระ รักษาศีล ฟังพระธรรมเทศนาแล้วกรวดน้ำ การทำบุญในวันพระและเทศกาลต่าง ๆ เช่นวันตรุษสงกรานต์ต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา ทำนองเดียวกันกับคนภาคกลางรอบ ๆ กรุงเทพฯ

ปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับบ้านได้ลดน้อยลงมาก เนื่องจากระบบบริหารของทางราชการ แต่วัดก็ยังสังเคราะห์ชาวบ้านอยู่ เช่น ทุกวัดมีของใช้ให้ยืมเพื่อจัดพิธีต่าง ๆ มีพระคอยให้ความช่วยเหลือชาวบ้าน เช่นวัดบางแคกลางเจ้าอาวาสมีชื่อเสียงในการเป็นหมอดูก็จะมีประชาชนไปขอความช่วยเหลือด้านจิตใจ วัดก็ยังเป็นศูนย์รวมที่ชาวสวนไปพบปะทำบุญ

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชาวสวนบางนางลี่ แยกจากพื้นที่สวนบ้านเรือน อยู่เป็นกลุ่มบริเวณริมคลอง บ้านเรือนที่ปลูกอยู่ในสวนมีจำนวนน้อย ปัจจุบันมีบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการแยกครอบครัวของลูกหลานและญาติพี่น้องที่สวนที่มีถนนตัดผ่าน จะมีบ้านเรือนปลูกอยู่ริมถนน บ้านเรือนของชุมชนชาวสวนบางนางลี่ในอดีต จะเป็นบ้านไม้ใต้ถุนสูง(ทรงไทยธรรมดาไม่ใช่ทรงปั้นหยา หลังคามุงจาก) มีทำน้ำและอุ้เก็บเรือ ปัจจุบันอุ้เก็บเรือรื้อไปแล้วเป็นส่วนมาก เรือที่ยังมีใช้ อยู่เก็บไว้ข้างบ้าน ทำน้ำยังมีอยู่ พื้นที่สวนเป็นบริเวณติดต่อกันกว้างขวาง แบ่งเป็นชนิด มีท้องร่องเชื่อมติดต่อกับคลองเล็กไปถึงคลองใหญ่ การคมนาคมสมัยก่อนใช้ทางน้ำเป็นเส้นทางหลัก มีทางสาธารณะเดินผ่านร่องสวน ซึ่งสามารถติดต่อถึงกันได้ระหว่างหมู่บ้าน พาหนะทางน้ำคือ เรือ มีหลายชนิดเหมาะสมแก่การใช้ ได้แก่ เรือสำปั้น เรือบด เรืออีแปะ และเรือแจว ซึ่งทุกบ้านมีไว้ใช้ตามความจำเป็น มีเรือขายของกินของใช้สารพัดเร่ขายตามคลอง ประมาณหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เริ่มมีเรือเครื่องซึ่งใช้เครื่องยนต์รับส่งผู้โดยสาร มีแพตามหน้าวัด สำหรับขึ้นลงเรือ และต่อมาก็เริ่มมีเรือหางยาว มีความเร็วสูง รับส่งผู้โดยสาร มีเสียงดัง เรือเดิมที่ใช้กลายเป็นของล้ำสมัย เรือที่ขายของไม่กล้าออกคลองใหญ่ นอกจากพายเรือขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ ลัดเลาะไปตามคลองเล็ก ปัจจุบันการคมนาคมติดต่อภายในหมู่บ้านและตำบลเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก ระหว่างตำบลและอำเภอเป็นถนนลาดยางของกรมโยธาธิการ สามารถเดินทางติดต่อถึงกันได้สะดวก ทางน้ำก็ยังใช้อยู่

สภาพสังคมในชุมชน

ตำบลบางนางลี่มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา ๑ แห่ง โรงเรียนบ้านบางนางลี่ ศูนย์เด็กเล็กก่อนวัยเรียน๑ แห่ง ที่อ่านหนังสือพิมพ์ ๓ แห่ง มีวิทยุชุมชนส่งอากาศผ่านหอกระจายข่าว ศูนย์เรียนรู้ชุมชน๑ แห่ง ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร ๑ แห่ง ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน ๕ แห่ง และสถานีอนามัยประจำตำบล ๑ แห่ง ในชุมชนมีการรวมกลุ่มองค์กรจัดตั้งจากหน่วยงานภาครัฐ กลุ่มต่างๆเช่น ลูกเสือชาวบ้าน ๑ รุ่น อาสาสมัครป้องกันฝ่ายพลเรือน อสม มีการรวมกลุ่มประชาชน กลุ่มผู้สูงอายุ ทำกิจกรรมดูแลสุขภาพ

การปกครองท้องถิ่น

มีกำนันผู้ใหญ่บ้าน ดูแลทุกข์สุขประชาชน และมีองค์การบริหารส่วนตำบลที่มาจากการเลือกตั้ง ดูแลการบริหารงานด้านต่างๆของชุมชน

ลักษณะเด่นของชุมชน

เป็นชุมชนชาวสวนมะพร้าว ส้มโอ ลิ้นจี่ และกำลังริเริ่มการพัฒนาชุมชนในกระแสดการ
พัฒนา

บรรณานุกรม

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ๒๕๔๔. **อยุธยา ประวัติศาสตร์และการเมือง** : กรุงเทพฯ
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ๒๕๔๒. **วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง
เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา.

ญาณี สรประไพ. ๒๕๓๘. **การสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
ชาวสวนจังหวัดนนทบุรี** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร

แถมสุข นุ่มนนท์. ๒๕๔๔. **เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
สายธาร

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ๒๕๒๗. **ปากไก่และใบเรือ รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์** : กรุงเทพฯ อัมรินทร์การพิมพ์

บรรยายสรุปรจังหวัดสมุทรสงคราม. ๒๕๑๖. **สำนักงานจังหวัดสมุทรสงคราม**

บุญเทียน ทองประสาน. ๒๕๓๑. **แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา** : สภาคาทอลิกแห่ง
ประเทศไทยเพื่อการพัฒนา

ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเกอร์. ๒๕๓๔ **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ** :
สำนักพิมพ์ตรีวิ.

ยิ้ม ไทยานนท์. ๒๕๐๗. **สวนมะพร้าว** มปท. มปป.

ร่วมกันเรียนรู้แผ่นดิน. ๒๕๔๔: **แม่กลองที่เป็นมา**

ศรีศักร วัลลิโภดม. ๒๕๔๕. **ลุ่มน้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม
กรุงเทพฯ (ในพราณี วงษ์เทศ บก.)** มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๓๖ และ **พัฒนาการทางสังคม
วัฒนธรรมไทย** : กรุงเทพฯ อัมรินทร์การพิมพ์

เศวก ธรรมศิริพงษ์. ๒๕๔๓. **อนุสรณ์ คุณพ่อแถม ไตวัฒนา นครปฐม : เพชรเกษมการพิมพ์**

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล **หาอยู่หากิน เพื่อค้าเพื่อขาย เศรษฐกิจไทยรัตนโกสินทร์ตอนต้น** กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์มติชน

สุรจิต ชีรเวทย์ .๒๕๔๘.**คนแม่กลอง** หอการค้าจังหวัดสมุทรสงคราม พิมพ์ครั้งที่ ๓ พุศิจิกายน

สุนทรีย์ อาสะไวย์. ๒๕๓๐. **ประวัติคลองรังสิต การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ. ๒๔๓๑- ๒๕๕๗** กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ส. พลายน้อย **เล่าเรื่องพม่ารามัญ** กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์คำ ๒๕๔๔

ร่วมกันเรียนรู้แผ่นดิน : แม่กลองที่เป็นมา กรกฎาคม ๒๕๔๔

สุจิตต์ วงษ์เทศ.๒๕๔๙. **ชื่อบ้านนามเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ**

สุเทพ สุนทรภัสส์. ๒๕๔๗. **มนุษย์วิทยากับประวัติศาสตร์ :สำนักพิมพ์เมืองโบราณ**

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ.๒๕๔๗. **ประวัติศาสตร์ชาติพันธ์ เครือญาติมอญ ลุ่มน้ำแม่กลอง** สำนักพิมพ์มติชน

สมภพ มานะรังสรรค์.๒๕๔๔.**แนวโน้มพัฒนาการเศรษฐกิจไทยในช่วงก่อนและหลังการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาภรณ์ จันท์สมวงศ์. ๒๕๔๑.**วิถีชีวิตและสวนไทยในบริบทการพัฒนากรณีศึกษาชุมชนชาวสวน ในจังหวัดสมุทรสงคราม** วิทยานิพนธ์หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดล

อนุสรณ์ อุณโณและคณะ. ๒๕๔๗. โครงการวิจัยสืบสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอัมพวา
สวนนอก ตำบลบางนางลี่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มกราคม

อุทิศ นาคสวัสดิ์. ๒๕๑๑. ภาวะการผลิตและการค้ำน้ำตาลมะพร้าวในจังหวัด
สมุทรสงครามและสมุทรสาคร มปท. มปป.

เอกสารอัตสำเนา สถิติข้อมูลการเกษตร สำนักงานเกษตรจังหวัดสมุทรสงคราม ๒๕๔๕

รายนามชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลตำบลบางนางลี่ ช่วงระหว่าง สิงหาคม ๒๕๔๙ - สิงหาคม ๒๕๕๐	
กมล	จันทบุญมี
เข้ม	สมใจเจริญ
ประดิษฐ์	จันทร์รอด
สุนีย์	จันทร์รอด
ศรีไพร	จันทร์รอด
นิภา	จันทร์รอด
บุญสง	เดี่ยวรัตนวรา
บุญช่วย	อันพิทักษ์
จง	สุวรรณรัตน์
เจือ	อยู่คล้า
เจริญ	ถือตรง
สายชล	กลิ่นเทศ
สมใจ	คล้ายสุวรรณ
สมบัติ	เณรฝั่ง
สมาน	บุญพยนต์
สมบุญ	อุรีक्षा
สำราญ	พยัคฆ์
สมใจ	คล้ายสุวรรณ
สุกัญญา	ท้วมศิริ
โสภณ	พุ่มคชา
เหมือน	ยังทิ้งนัง
หวล	เต็งสกุล
หยาด	ศิริสวัสดิ์
เผือด	ท้วมศิริ
เยื่อ	ทองวาริ
ลินจี่	หอมสุคนธ์
ไพโรจน์	นิรมาน
วัฒนา	สิทธิวีรกุล
วันสารท	แก้วทิพย์
ชิน	สุวรรณชลธาร
นิรันดร์	คองน้อย
รองเจ้าอวาสวัดวรภูมิ	
อุไร	เรืองสุวรรณ
อินทร์	ทรัพย์ล้น

การเข้าร่วมกิจกรรมเสวนากลุ่ม วัตถุประสงค์วัฒนธรรม

ครั้งที่ ๑ วันที่ ๑๘ - ๑๙ มกราคม ๒๕๕๐

ครั้งที่ ๒ วันที่ ๘ - ๙ พฤษภาคม ๒๕๕๐

การเข้าร่วมกิจกรรมวันปีใหม่ตำบลบางนางลี่ วันที่ ๒ มกราคม ๒๕๕๐

การเข้าร่วมกิจกรรมวันสงกรานต์ตำบลบางนางลี่ วันที่ ๑๓ เมษายน ๒๕๕๐

และกิจกรรมอื่นๆ เช่นงานประเพณีทางศาสนา งานบวช

ภาพแสดง

การประกอบอาชีพในล้งมะพร้าว หมู่ 5 ตำบลบางนางลี่

มะพร้าวลูกเตรียมตั้ง

กะลามะพร้าวขายถุงละ 30 บาท

ทิวมะพร้าวขาว

นิภา จันทร์รอด เจ้าของกิจการล้งมะพร้าว

กอกมะพร้าวเก็บไว้ทำเชือกเพลิง

มะพร้าวเสียนามาทิวเอาเนื้อและผิวตากแดดขายได้

รายรับ-รายจ่ายผู้ประกอบการอาชีพปลั่งมะพร้าว ขนาดเล็ก
ชุมชนบางนางลี่ ปี 2550

รายจ่าย	รายรับ
มะพร้าวผลราคาถูกละ 5 บาท รถมาส่งอาทิตย์ละ 1 ครั้ง มะพร้าวมาจากชุมพร ประมาณเที่ยวละ 10,000 ลูก (4 ต้น) ส่งอาทิตย์ละครั้ง 50,000 บาท เดือนละ 200,000 บาท ค่าน้ำมัน 1000 บาท/วัน (30,000 บาท) (ส่งมะพร้าวดำที่กรุงเทพ)	รายวัน มะพร้าวดำ กิโลกรัมละ 15 บาท ส่งทุกวันวันละ 650 กิโลกรัม (9,750 บาท ต่อวัน) มะพร้าวขาว กิโลกรัมละ 7.50 บาท วันละ 30 กิโลกรัม มีรถมารับที่ปลั่ง (225 บาท/วัน 6,750บาท/เดือน) น้ำมันมะพร้าว ถังละ 15 บาทได้วันละ 18 ถัง ส่งโรงทำวัน(270บาท/วัน 8,100 บาท/เดือน) กะลามะพร้าวถุงละ 30 บาท วันละ 18 ถุง (540 บาท/วัน 16,200บาท/เดือน)
ค่าจ้างแรงงานในปลั่ง ดึงเปลือก ร้อยละ 13 บาท (1,300) กะเทาะผิว (มะพร้าวดำ)กิโลกรัมละ 80 สตางค์ ทิวมะพร้าว (มะพร้าวขาว)กิโลกรัมละ 1 บาท รวมค่าจ้างโดยเฉลี่ยวันละ 700 บาท 4,900 บาท/อาทิตย์ เดือนละ 19,600 บาท	รายอาทิตย์ ฤๅละ 2 วัน จะมีรถวิ่งมารับซื้อ ผลผลิตส่งโรงงานผลิตน้ำมันไบโอดีเซลที่ราชบุรี รับซื้อผิวมะพร้าวที่ทิวแล้วกิโลละ 5.50 บาท เนื้อมะพร้าวขาวตากแห้งกิโลละ 11.50 บาท รายได้ อาทิตย์ละประมาณ 2,000 บาท เดือนละ 8,000 บาท หมายเหตุ รวมรายได้เสริมจากการขายกาก มะพร้าวสดที่ซื้อมาจากแม่ค้าคั้นกะทิ กิโลละบาท นำมาขายต่อกิโลละ 2 บาท
การผลิตต่อวัน ปลั่งขนาดเล็ก มีแรงงาน 7 คน เฉลี่ยวันละ 1500 ลูก	รายได้เฉลี่ยต่อเดือน 331,550 บาท
รวมค่าใช้จ่าย ค่ามะพร้าว ค่าแรง ค่าน้ำมันส่งมะพร้าวดำที่กรุงเทพ (วิ่งรถเอง) 249,600 บาท	คงเหลือรายรับต่อเดือน 81,950 บาท

ผู้ให้ข้อมูล : นิภา จันทร์รอด

เจ้าของกิจการปลั่งมะพร้าว หมู่ 5 ตำบลบางนางลี่ พื้นเพเดิมมาจากอุบลราชธานี มามีครอบครัวกับชาวบางนางลี่ มีลูก 6 คน ปัจจุบันประกอบอาชีพทำปลั่งมะพร้าว มีแรงงานรับจ้างในปลั่งมะพร้าว 7 คน มีพ่อ แม่ สามีนี และแรงงานในหมู่บ้านมารับจ้างในปลั่ง และตนเองก็ทำงานด้วย รวมทั้งลูกสาวได้มาช่วยงานสองคนหลังเลิกเรียน เพื่อเป็นค่าขนมไปโรงเรียน เด็กทำได้วันละถุง(มะพร้าวดำ 25 กิโล)

ภาพแสดง

การผลิตน้ำตาลมะพร้าว ครอบครัวนิรันดร์ คงน้อยชาวสวนตาล หมู่ 4

คอตันมะพร้าวที่ป็นขึ้นไปปาดเอาน้ำตาลสดจากวง

รอยบากบนต้นมะพร้าวสำหรับป็นขึ้นไป
ป็น หมายถึงขึ้นตาล

พะองพาดสำหรับป็นขึ้นตาล

อุปกรณ์ในการทำน้ำตาล

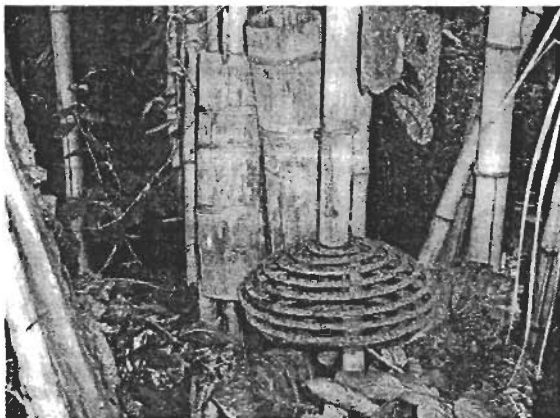
เตรียมกระบอกลงไปปั่นตาล

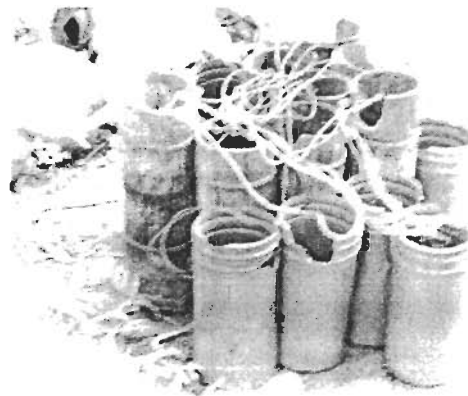
พะยอมใส่กับกระบอกลงน้ำตาลมุด(เปรี้ยว)

มีดสำหรับปาดตาล

สำหรับกระทุ้งน้ำตาล

กระบอกลไม้ไผ่และกระบอกลพลาสติก

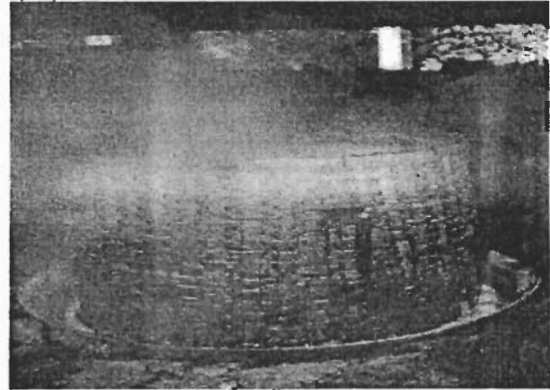
กระบวนการผลิตน้ำตาล

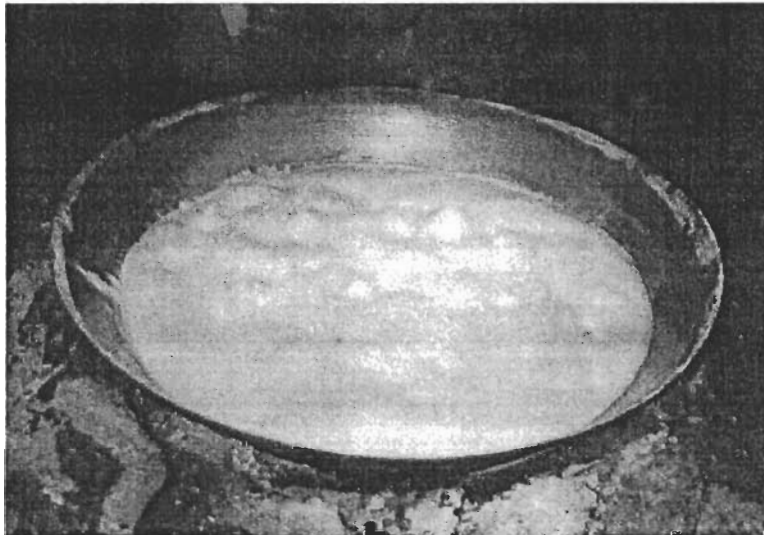
เตาสำหรับเคี่ยวตาลยุคสุดท้าย

กระชอนสำหรับกรองน้ำตาลใส

กงไม้ไผ่กันน้ำตาลเดือดล้นนอกกะทะ

น้ำตาลกำลังเดือด

น้ำตาลปีบเตรียมจำหน่ายราคาปีบละ 500 บาท

ภาพแสดง

การประกอบอาชีพทำวันมะพร้าวในครัวเรือนชุมชนบางนางลี่หมู่ 4

หมักวัน

เทลงพิมพ์เตรียมส่งตลาด

เข็นออกมาขึ้นรถเตรียมส่งผู้รับซื้อ ที่วัดประดู่

ปัจจุบัน ในตำบลบางนางลี่ มีโรงทำวันมะพร้าว 2 โรง หมู่ 4 (ขนาดเล็ก) และหมู่ 5 (ขนาดใหญ่) ที่กำลังส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชนในการจัดการน้ำเสียลงคลองส่งกลิ่นเหม็น ราคาขายวันแบ่งเป็น 2 เกรด คือเกรด เอ กิโลกรัมละ 7 บาท เกรด บี กิโลกรัมละ 3 บาท โดยนำไปส่งเองที่ วัดประดู่

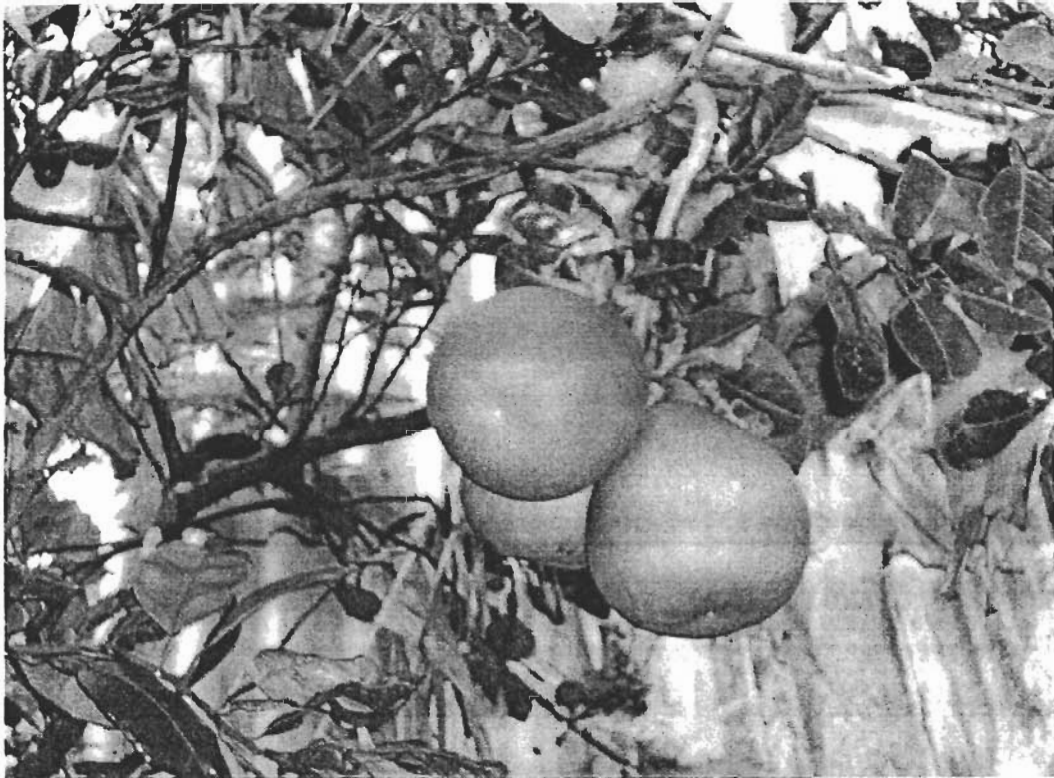
สภาพแวดล้อมในสวนชาวบางนางลิ

ร่องสวน

ส้มโอ ผลผลิตชาวสวน

ส้มโอที่ชาวสวนบางนางลี่ นิยมปลูกคือ พันธุ์ขาวใหญ่ ดินหนึ่งให้ผลผลิต 30 ลูก
สามารถเก็บผลผลิตได้ทั้งปี ปีละ 3 ครั้ง
ราคาก็โลกรวมละ 8 บาทไปจนถึง 25 บาท
ปัจจุบันราคาซื้อจากสวน กิโลละ 18-20 บาท